

АСАД АСИЛ

АЛҚОР, НЕГА КЎЗИНГ ТЎЛА ЁШ

(Воқеий ҳикоялар, эссе ва публицистикалар)

Тошкент
“Янги аср авлоди”
2011

Муҳим бир заруратни қайта-қайта айтивериш мумкин: табиат муҳофазаси масаласига асло лоқайд қараб бўлмайди. Зеро, бугунги мавжуд неъмат эртага йўқолади ва ҳатто уни қайта тиклаш имконияти ҳам бўлмайди. Муаммолар бор ва айтиш жоиз бўлса, бисёр. Уларни хаспўшладан фойда йўқ. Табиатни асраш билан келажак авлодга тоза ҳаво ва гўзал атроф-муҳит қолдириш барчамизнинг бурчимиз.

Кўлингиздаги китобча ана шу табиат ва инсон муносабати хусусида баҳс юритади.

Дарвоқе, китобдан адибнинг табиатга алоқадор қатор воқеий ҳикоялари ҳам киритилдики, улар албатта ўқувчига манзур бўлади, деган умиддамиз.

ВАТАНИМ , ДЕБ ЯШАДИМ (Сўз боши ўрнида)

Ҳаёт эканмиз, ўтмишимизни хотирлай оламиз, яхши-ёмон, оғир-енгил кечинмаларни кўз олдимизга келтириш имкониятига эгамиз. Аммо эртага нима бўлишини билмаймиз, буни ҳеч ким тасаввур эта олмайди. Бу томонлари фақат Қодир Аллоҳгагина аён... Кучи билагига сиғмай бораётган бўлса-да, керакли томонларга ишлатмайдиган, ҳоҳлаган жойига узатса, қўли етадиган ёшлар, ҳатто катта ёшдаги “бели бақувват” айрим кимсалар ҳам кўпинча Буюк Яратгувчини тан олмайдилар. Ундайлар, “дунёга бир келдингми, яшаб қол” деган сафсатага амал қилиб, кўп номаъкулчиликларга қўл урадилар ва охир-оқибат албатта балога гирифтор бўладилар...

Мени тақдири азал ҳар қандай эркатойликлардан, талтайишлардан бенасиб айлаган. Айни ўспиринлик даврим бошланаётганда онажонимиздан айрилиб қолганмиз. Етим қолган уч ўғил ва уч кизнинг ўртадаги ўртангани мен эдим. Халқда бир гап бор: “Отадан айрилган гул етим, онадан айрилган шум етим”. Гофур Гулом ёзган: “етимлик нимадир бизлардан сўра!” сатрининг маъзини бу кўргулик бошига тушганларгина яхши тасаввур эта оладилар...

Жудоликни раво кўрган Парвардигор чорасини ҳам топиб берар экан, “кул ўлмас, ризқи камаймас”, деганларидек. Биз туғилиб-ўсган макон номи улуғ Бўстонликнинг гўзал Оқтош ҳудудидаги сўлим масканлардан бири. Чотқол тоғларининг этақларига жойлашган қишлоғимизнинг теварак-атрофлари ҳақиқий жаннатнинг ўзгинаси эди. Тоғу тошлар, қир-адирлар, боғу роғларда табиий неъматлар шу қадар мўллигидан ҳеч нарсага зорикмаганмиз. Нон ўрнига олғи, такасоқол, равоч... қўй-эчкилар болалаганда ширач “тўрвачаси”га соғиб оловга бирпас қўйсак, бебаҳо пишлок тайёр! Тоғдан узлуксиз оқиб турувчи анҳорлар ғиж-ғиж балиқ; сувда пиширамизми, кизиган тошларга ёпиб еймизми, бемалол...

Шундай қилиб, биз каби фақиру бечораларнинг ҳақиқий онаси Табиатнинг ўзи эди. Унинг бағрида ўсиб-улғайдик, бутун борлиғимиз билан табиатга боғландик. Ота-онасидан айрилиб қолган қуш ёки ҳайвон болалари йўликса, мунғайиб ўтиришини кўриб, йиғлагим келарди. Бир амаллаб боқиб, вояга етказиш ва эркинликка қўйиб юбориш учун бор кучим билан ҳаракат қилардим. Шу зайлда она-Табиатни, сўнг она-Ватанни таниганмиз. Ватаним бағрида иш ўргандим, ҳунарли бўлдим, сабр-тоқат билан билим довларидан ҳам бирма-бир ошиб ўтдим.

Буларнинг бари яхши: қалбларга қувват, кўзларга нур, кўнгилларга қувонч бахш этувчи илиқ гаплар. Ҳудди шу ўринда ҳақли бир савол кўндаланг бўлади: Табиат ва Ватандан ўзингга керак ҳамма заруратларни олибсан, хўш қандай амалий жавоб қайтардинг?!

Қалтис бу сўров олдида кимлардир лол, ҳатто довдираб қолишлари, табиий. Сухбатимиз бошида айтиб ўтганимиз каби шахсий роҳат-фароғати учунгина яшаётган қайсидир кимсалар дадил ва аниқ жавоб айта олмасликлари тайин. Бисотида она-Ватан ва она-Табиат (буларни айро тасаввур этиб бўлмайди) равнақи учун амалга ошириб қўйган аниқ далилу исботи бўлмаган одам қандай қилиб катта гап айта олсин?! Шундай кафолатга қисқа фурсатда ҳам эришиб бўлмайди. Пок ниятли инсонлар бутун ҳаётини шу эзгуликка сарфлайдилар. Айниқса Мустақиллик деб аталмиш буюк неъматга эга бўлганимиздан сўнг ҳаётни эгри қўл, эгри йўл билан давом эттириш асло мумкин эмас...

Яратганга беадад шукрлар бўлсинки, ўтган умрим давомида мен учун оналик вазифасини бекаму кўст бажариб келаётган она Табиат ва она Ватаним ҳаққи ҳурматига доғ туширмадим. Фарзандларимизни ҳам худди шундай руҳда тарбиялаб, ўқитиб вояга етказдик. Биз, яъни уч қиз, бир ўғил ва ўн набиранинг ота-она, ҳамда бува-бувиси авлодларимиз изимиздан оғишмай боришларига ишонамиз. Фаолиятимиз ҳақида лўнда гапирадиган бўлсам, фарзандларимнинг меҳрибон, доно ва оқила онаси моҳир муаллима мададига таяниб, она Ватан ҳақида она Табиат ош-тузини оқлаш учун қўлимдан келганча ҳаракатда бўлдим. Бизни таниган-билган барча юртдошларимиз бунга гувоҳ. Зеро, собиқ мустабид тузум даврида атроф-муҳит мусаффолигига

хатар солувчи ҳар қандай қора кучларга қарши олдинги сафда очиқ-ойдин курашганмиз ва ғолиб бўлганмиз. Табиат муҳофазасига бағишланган неча ўнлаб чиқишларимиз турли матбуотларда эълон қилинган. Ўтган умрим давомида ёзган китобларим ҳам шу мазмунда. Айни дамда она-Табиат ҳимояси мавзусидаги туркум мақолалардан тузилган тўпламим ҳеч қачон эскирмай баҳри-муҳит дардларига малҳам бўлади, деган умиддаман...

Ватан мадҳи ҳақида кўп гапириш яхши. Айнан шу фикрларни ҳаётда амалга ошириш эсандан ҳам яхши. Нафақага чиққанимиздан сўнг Пойтахтда “кексалик гаштини суриб” ётгандан кўра туғилган қишлоғимга қайтиб, табиат кўркига кўрк қўшиш, унинг бағрида фойдали меҳнат билан бўлиш йўлини танладим. Оқтош ҳудуди бағридаги сувсиз қияликларда ўтган асрнинг олтмишинчи йилларида ясалган терассалар ҳануз бўш ётарди. Туман ва хўжалик раҳбарлари розилиги асосида ўн гектар ерда маданий боғ яратишга киришган эдим. Хувиллаган яйдоқ қияликда шовуллаган боғ ва аъло навли токзорлар барпо бўлди. Улар бирин-кетин ҳосилга қияпти. Биздан кўпчилик ўртак олиб, теварак-атрофимизда сўлим боғ ва токзорлар барпо этмоқдалар. Хайрли бу ишларимиздан воқиф бўлган Бўстонлик тумани ҳокими Қ.Т. Эшонқулов қишлоқ фуқаролар йиғини раислигига номзодимни қўйишни таклиф этди. Хондайлик аҳолиси бу вазифага мени бажонидил сайлади. Очиғини айтсам, неча минг йиллик ибтидоси бор бу қишлоқнинг ҳануз ибтидоий аҳволда қолиб келаётгани бутун вужудимни зирқиратиб юрарди. Қўл келиб қолса, бор кучим ва имкониятимни ишга солиб, кўмакка зор бу қишлоқ ободончилигига киришиш ниятида эдим. Ўзи бевосита бош қўшгач, туман ҳокими илтимосларимнинг биронтасини ҳам инобатсиз қолдирмади. Хонадонларни табиий газ билан буткул таъминлаш, қишлоқ марказидаги вайрона майдон ва тепалик ўрнида кўркам гузар барпо этиш, кўприк ва йўлларни таъмирлаш, қабристонларни обод айлаб янгиларини ҳисобдан ўтказиш, тоза ичимлик суви олиб келиш... Етти йиллик фаолиятим давомида юзлаб халқ ҳашарлари уюштирдик, раҳбар ташкилотлар “тинчини бузиш” эвазига бу каби қатор эзгуликларни рўёбга чиқариб, она қишлоғимиз чиройини анча очиб қўйдик. Бундай оғир юкларни “довонлар” дан оширишда вилоят, туман ҳокимликлари билан бирга Тошкент вилояти ёзувчилар уюшмаси раҳбари Маҳмуд Тоиров, шижоатли адиб Азим Суён каби инсонларнинг беминнат ёрдамларини ғоят самимий эҳтиром билан ёдга оламиз.

Одатда амалга оширган эзгу ишларини гапириш ҳар ким учун аслида одобдан эмас. Мен буларни мақтаниш ниятида эмас, ёшларимиз, қолаверса “кексалик гаштини суриб ётган” айрим қарияларимиз тегишли хулоса чиқармоқларини назарда тутиб ёдга олаётирман. Она-Ватан ҳам, она-Табиат ҳам ҳаммамизнинг фидойилигимиздан умидвор. Биргина қишлоқ муаммоларини бошдан кечириш жараёни менга кўп томонларни ойдинлаштирди. Минг-минглаган бунақа қишлоғу шаҳарлар залворини елкага олган Юртбошимиз бардошига қойил қолмай бўладими?! Демак, барчамиз бу азиз Инсонга мудом мададкор, таянч, камарбаста бўлмоғимиз шарт экан. Президентимиз таъбири билан айтганда, фарзандларимиз ҳар томонлама бизлардан баланд бўлсин. Кексалар эса авлодларни тўғри йўлга бошлаб, Ватан равнакига ўзларининг муносиб улушларини қўшиш йўлидан борсалар қандай яхши! Бундан афзал кексалик гашти бўладими?! Шундай нурли йўлдан олға босаверсак, Мустақиллигимиз юз йилликларини ҳам ёруғ юз билан кутиб оламиз, иншоАллоҳ...

АТРОФИМИЗДАГИ ОДАМЛАР

Қирқ йилга яқин узлуксиз ишлаб, нафақага чиққач, туғилган қишлоғимга қайтдим. “Энди истаганимча ижод қиламан, қолган умримни жаҳон кезиб ўтказаман,” деб ўйлаб юрардим, бўлмади. Қишлоқ фуқаролари йиғини раиси келиб, “Бизларга маслаҳатгўй бўлиб тулинг,” деб қолдилар. Йўқ, дея олмадим. Шу билан ижод ҳам, сайру саёҳатлар ҳам бир чеккада қолиб кетди. Йил давомида чала қурилишларни охирига етказиш, қишлоққа ичимлик сув олиб келиш, Сидқий Хондайлиқий мажмуасини бунёд этиш сингари ишларни йўлга қўйиш учун нафақат туман ҳокимлиги, ҳатто вилоят ҳокимлигини ҳам безовта қилдик.

Бир куни оинаи жаҳонда “Оталар сўзи – ақлнинг кўзи”ни кўриб қолдим. Кўрсатувдаги воқеа жуда таъсирчан экан: ёш ва гўзал аёл макрига учган ота икки фарзанди ҳамда касалванд хотинини хор-зор айлаб, ташлаб кетади. Ҳам дард, ҳам ҳижрон азобига дош бера олмаган она болаларини бағрига босганча, йиғлай-йиғлай ҳаётдан кўз юмади. Бундан хабар топган “учар” ота, эл кўзи учунми, хонадонига овози борича ўкраб кириб келади. Аммо фарзандлари беоқибат отани қабул қилмайди. Шундан кейингина кўзи очилган бу йигит нохуш хаёллар гирдобиди машинасини учуриб бораётиб, фалокатга йўлиқади ва оғир жароҳат билан шифохонага тушади. Ундан фарзандлар ҳам, “севимли” аёли ҳам хабар олмайди. Охириги дақиқаларда у болаларини кўмсайди, ҳеч бўлмаса, кўз юмар чоғимда мадад бўлар, деб умид қилади. Шу зумда болалари хаёлан ёнида пайдо бўладилар. У ўғли билан қизига жон-жаҳд ила интилади, “Кўлимдан тортишлар, болаларим!” дея додлаб ялинади. Бироқ, болалар ундан юз ўгирадилар...

Бу воқеа менга қаттиқ таъсир этди. “Агар шундай ҳолатга тушсам, умр йўлдошим ва фарзандларим менга нисбатан қандай муносабатда бўлишар экан?!” деган даҳшатли фикр хаёлимдан ўтди. Худди шу дамда фаришталар “омин” деб юборган эканми...

Шу йилнинг 12 апрел куни ширкат хўжалиги идорасидаги мажлисга бораётиб, - машинани кескин пастлаб кетувчи асфалт йўлга бурдим. Ё, тавба, “Жигули” бир зумда шундайин отилдики, қаршимдаги чойхона биносига урилиб кетишдан аранг четлаб, торгина асфальт кўчадан ўқдек отилиб тушиб кетдик. Қайта-қайта тормозни босаман, қани энди тормоз ишласа! Машина ҳўл асфальтда тўхтовсиз тойиб, учиб борапти! Мен жуда эҳтиёткор одамман, машинани ҳар доим техник кўрикдан ўтказиб, созловчиларга кўрсатиб – тузаттириб юраман. Аммо кўза кунда эмас, кунида синади, деганларидай, техниканинг қаеридадир хом жойлари қолган экан-да!

Хуллас, мен фалокат сари учиб боряпман. Икки томон бир-бирига улашиб кетган уйлардан иборат, абжағи чиққан ўйдим-чукур асфальтдан гоҳ сакраб, гоҳ учиб кетаётган машинанинг тезлиги жуда тез. Ё, алҳазар, рўпарадаги кўприкдан чамаси ўн чоғли мактаб болалари ўтиб бормоқда эди! Чапдаги йўл ўртасида эса трактор турибди. Ўйлашга фурсат қолмади, кўзларимни чирт юмиб, тўғридаги дарахтзор ва унинг орқасидаги пахсали уй томон учиб кетдим! Биринчи кучли зарба оёқ остидан урилди. Машина каттакон тошни анча жойга суриб борибди. Кейин чап томондан берилган зарба мени жойимдан учуриб юборди. Шу дамда машина чап ёнбоши билан қари тутнинг ёнгинасига... хайрият, ёнгинасига урилиб... Каскадёрлик “фаолиятим” шу жойда поёнига етди. Аста-секин ўзимга кела бошладим, қарасам, икки оёғим жонсиз, чап кўлим ишламаяпти, пешонам ва бошимда ғурралар, рул чамбараги туртиб ўтган кўкрак қафасим сим-сим оғрияпти.

Мен ҳаётдан умид узган эдим. Парвардигор ҳар нарсага қодир: хоҳласа, жазолайди, истаса, нақд фалокатдан ҳам асраб қолади. Хуллас, тирикман, бўлар иш бўлди. Аранг бошимни буриб, ён-веримга қарадим. Атрофимизни ёшу кекса одамлар қуршаб олишган. Кимдир машинанинг қисилиб қолган олд эшигини очишга уринмоқда, яна кимдир орқа эшикдан кириб, мени ташқарига олиб чиқиш ҳаракатида. Дарвоқе, орқа ўриндикдаги маҳалла оқсоқоли деярли шикастланмабди...

- Асад ака, тузукмисиз, “Тез ёрдам” чақирай десак, биронта ҳам телефон ишламаяпти, - деди у бошини авайлаб кўтарар экан. – Ҳамидулланинг машинасида ҳозир сизни касалхонага етказамиз, бардам бўлинг!..

Хуллас, ҳамма менга ёрдамлашишга шошиляпти. Навбатчи врач ҳам елиб-югуриб шикастланган жойларимни рентгенга туширди, синган оёғимни дарров гипслади-да, мени юпатиб кўйди: “Билишимча, олтмишдан ошгансиз. Худо хоҳласа, уч-тўрт ойларда бемалол юриб кетасиз”. Хаёлимда ҳануз бир хил фикрлар чарх урмоқда... “Оила аъзоларим нахот ҳанузгача хабар топмади, бу аҳволим уларга қандай таъсир қилар экан, мени парваришлагга бардошлари етармикан?” Шу зумда кўзларида ёш билан умр йўлдошим тепамда пайдо бўлди!.. Қисқаси, қимирлай олмай ётган кунларим – бир-икки ой давомида кунимга шу меҳрибон зот – болаларимнинг онаси яради! Фарзандларим-чи? Оҳ менинг ширин-шакар болаларим, бунчалар меҳрибон бўлмасангиз!.. Яна бир қувончли томони – қариндош-уруғларим, кўни-кўшни ва ҳамқишлоқларим тинмай мени йўқлаб турдилар. Қишлоқдаги минг хил икир-чикирлар туфайли уларни анча хафа қилган кунларим бўлган. Аммо бирон киши менга нисбатан ғараз сақламаганига, меҳр-оқибатдан йироқ кетмаганига мана энди амин бўлдим. Айниқса, кўни-кўшниларимнинг ўзларини шунчалар яқин тутишлари, ҳар доимгидан ҳам самимийроқ бўлиб қолганлари мени лол қолдирарди. “Қорақиз”нинг донини майдалаб ичинг, тухум пўчоғини талқонлаб енг, уларни истеъмол қилмасангиз, синган жойларингиз совуқ тушган кезларда узлуксиз оғрийдиган бўлиб қолади. “Қорақиз” деганлари қандай ўсимлик экан?” - деб сўрасам, “Менда бор эди, ҳозир олиб келаман, “ дейишади-да, зумда муҳайё этишади. Самимий муомалалар ҳар қандай доридан ҳам яхшироқ эди, бекиёс руҳий кўтаринкилик бахш этарди менга. Шифокорлар айтганидай, уч-тўрт ойда эмас, икки ойга етмасданок қўлтиқтаёк билан юра бошладим. Ҳаётга қайтаяпман, шекилли. Йўқ, мени ҳаётга қайтаришяпти, атрофимдаги меҳрибонларим, кўни-кўшниларим, оддий ҳамқишлоқларим ҳаётга қайтаришяпти! Ҳақиқий дўст ана шулар ва бу одамлар ҳамиша ҳаммамизга керак.

*“Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси,
2002 йил 23 август сони.*

АЛҚОР, НЕГА КЎЗИНГ ТЎЛА ЁШ

Илиққина бўлиб турган киш хавоси бирданига кескин ўзгарди. Қибладан кўтарилган совуқ изғирин шиддатли қор қуюнини олиб келди. Туни билан тинмаган қор эрталабгача тизза барабари бўлди. Жамики тирик жонлар ўзларини пана пастқамликларга урдилар. «Одамлар ва улар кўлидаги паррандаю хайвонларга ҳеч гапмас. Ёз бўйи ҳаракат қилиб, кишликларини ғамлаб қўйишган. Бечора ёввойи жонзотларга қийин.»

Шундай хаёллар оғушида боққа тикилиб турар эканман, катта ўрик дарахти кундаси панасидаги бир парча ерга қорашакшақ келиб қўнди. Шу жойга тушган битта туршак қушчани ўзига жалб қилган эди. Қорашакшақ анча вақт давомида силкина-силкина атрофни обдан кузатди. Парда ортидан кўча аниқ кўринар, мени қараб турганимни қушча пайқамасди. Қорашакшақ туршакни бир чўкиб кўрди-да, яна безовталаниб, у ёқ-бу ёққа аланглаб олди. Унинг митти қалби қандайдир ҳавфни, кимдир ўзини кузатаётганини сеза бошлаган эди. Бошқа томондан тун бўйи очқаган қорин ғами учиб кетишга йўл қўймасди. Хуллас, қорашакшақ азонда топган озуқасини минг бир ташвишда чала-чулпа еди-да, баралла сайраб, учиб кетди. Назаримда у хўракни омон-эсон ўзлаштира олгани учун Яратганга шукроналар айтиб кетгандек эди. Шўрлик, қушча! Ҳар куни, айниқса қорли-қировли киш фаслида не-не хатарларни бошидан кечирмайди, дейсиз! Яхшиямки, учиш имконияти бор унда. Учолмайдиган ёввойи жониворлар аҳволини энди бир тасаввур қилиб кўринг-а !

Қишлоғимиз рўпарасида салкам тўрт минг метр баланддаги Қорақия тоғи қад кериб туради. Болалигимизда қишлоғимиз овчиларининг ўзаро суҳбатларига қулоқ тутардик. Бировлари, «Қорақияга кийиклар келибди, фалон мерган иккитасини отволибди», деса, бошқалари, «Алқорлар ҳам пастлабди, аммо отишолмабди», дея қўшимча қилишарди. Алқорни сўраб билсак, ёввойи қўй экан. Уларни овлагани ҳақидаги мақтанишларниям эшитганмиз. Хуллас, бора-бора Чотқол тоғининг бир бўлаги бўлмиш Қорақия тоғида алқор у ёқда турсин, кийиклар ҳам кўринмайдиган бўлиб кетди. Хозирга келиб Чотқолда ёввойи қўйлар бутунлай қолмаган, дейишади. Бу жониворларни кўриш бизларга насиб этмас экан, деб юрганимизда “Қизил китоб”лар чиқарилди. Уларга ёввойи қўйларнинг турлари ва яшаш жойлари киритилган эди. Ёзилишича, ёввойи қўйларнинг муфлон, арҳар ёки алқор деб номланган турлари мавжуд экан. Бизнинг мамлакатимизда кам учрайдиган алқор ёки Северцев қўйи деб аталадиган жониворлар Нурота, Оқтов ва Томдитов тизмаларидагина сақланиб қолибди. Энди ушбу ноёб жониворлар изига тушиш имконияти туғилган эди. Юқорида айтганимиздек, қадим барча тоғларда учрайдиган ёввойи қўйлар бутунлай йўқолиб кетиши аниқ эканини сезган хушёр ва жонкуяр одамлар ўтган асрнинг олтмишинчи йилларида улар муҳофазаси учун илк қадамларни қўйишибди. Аввалига химояланадиган ҳудудлар белгилашибди. 1975 йилда эса Нурота Давлат қўриқхонаси ташкил этилибди. Ҳечдан кўра кеч деганларидек, бу ҳар акатлар ўз самарасини бера бошлабди. Тўқсонинчи йилларга келиб алқорлар сони Нурота тоғларида бироз барқарорлашибди. Аммо вазият барибир мураккаблигича қолмоқда эди. Қўриқхонадан четга чиққан жониворлар омон қолмасди. Уларнинг душманлари кўп: бўрилар, дайди итлар, хонаки чорва моллари, энг даҳшатлиси - одамлар! Қандай қилиб алқорларни яна кўпайтириш, қадимгидек пода-пода бўлиб юришларини таъминлашга эришиш мумкин? Шундайин эзгу ва олижаноб мақсад йўлида изланаётган Нурота қўриқхонаси жамоаси таклифига биноан ушбу ҳудудлар химояси бўйича анча салмоқли ишлар амалга оширилди. Табиат муҳофазасига оид жаҳон тажрибаларидан келиб чиқиб, Нурота тоғлари, Жанубий Қизилқум ва Айдаркўл атрофларини Халқаро Биосфера қўриқхоналари тармоғига киритиш лойиҳаси ишлаб чиқилди. Бўлажак мазкур биосфера қўриқхонасининг ўзига хос томони шунда эдики, белгиланган ҳудудларда яшовчи аҳоли олижаноб мақсад йўлида фаол иштирок этмоғи лозим. Лойиҳага кўра, Жанубий Қизилқум, Айдаркўл ва Нурота тизма тоғлари биосфера қўриқхонаси сифатида

камраб олиниши керак. У уч қисмдан иборат бўлмоғи, биринчи – ядровий ҳудуд мутлақо соф табиий ҳолда сақланиши шарт. У эса иккинчи қисм – муҳофазаланадиган ҳудуд қуршовида бўлади ва ҳар қандай ташқи таъсирдан қатъий ҳимояланади. Муҳофазалаш ҳудудида эса табиатга зид бўлмаган хўжалик фаолиятлари учун рухсат этилади. Энг катта – учинчи ҳудуд ривожланиш ҳудуди саналади. Ушбу минтақада иқтисодиётнинг экологик ва ижтимоий барқарор ривожланиши ҳар томонлама қўллаб-қувватланади, хўжалик юритишда анъанавий услублар ва табиатни асровчи замонавий технологияларга йўл очиб берилади. Мақсад битта: биосфера кўриқхонаси иқтисодиётини ривожлантириш, экологик таълимот ва бу соҳадаги илмий-текшириш ишларини ягона бир тизимга мужассамлаштириш атроф-муҳит ҳимоясида узоқ муддатли барқарор ривожланишга эришиш учун мўлжалланган. Олижаноб мақсадлар билан чиройли бошланган бу фаолият, афсуски, ханузгача охирига етказилгани йўқ. Чамаси, маблағ танқислиги, айрим тўсиқ ёки сансоларлик каби сабаблар бунга имкон бермаётган бўлса керак.

1992 йилдан буён Нурота Давлат кўриқхонаси директори лавозимида ишлаб келаётган Қўчқор Қўрғонов табиат муҳофазаси, хусусан алқорлар ҳимояси бўйича яхши бир таклиф билдирди. Унинг айтишича, алқорлар кўпинча кўриқхона чегарасидан чиқиб, Самарқанд вилоятининг Пойарик ва Қўшработ туманларига қарашли тоғлардаги кунгай томонларда ўтлар эканлар. Етти минг гектар атрофидаги кўриқланмайдиган бу ҳудудларда уларни ҳар ким бемалол овлайверади. Ушбу кўнгилсиз ҳолатга чек қўйишнинг ягона чораси – уни кўриқхона ихтиёрига ўтказишдир. Буларнинг ҳаммаси она-Табиатимиз ва унинг ноёб бойликларини асраб-авайлаш йўлидаги изланишлардир...

Умуман олганда, алқорларнинг ҳозирги аҳволи қандай? Ўтган асрнинг тўқсонинчи йилларида алқорлар ҳаётидан тайёрланган буклетни табиат ҳимоячилари бизга тақдим этдилар. Ундаги суратларда бечора жониворлар юраклари така-пука, қаёққа қочишни билмай жонсарак. Яна бир тасвирда онаси зовга, боласи орқага тикилганча қотиб туришибди. Улар қутилмаганда гумбурлайдиган ўқ овозини кутмоқдалар. Бечора жониворлар аҳволини кўрган қалбида меҳри бор ҳар бир одамнинг кўнгли бузилади. Тасвирга олингандан кейин ўн-ўн беш йиллар ўтибди. Бу орада улардан ном-нишон қолдимикин?! Беихтиёр ардоқли шоиримиз Муҳаммад Юсуф қаламига мансуб: «Жайрон, нега кўзинг тўла ёш?!» сатрлари қулоқларимиз остида жаранглайди. Унга қўшимча қилиб: «Алқор, нега кўзинг тўла ёш?!» деб ҳайқиргимиз келади!.. Шу ўринда бир юпанчли ҳолат ҳам бор. Кўриқхона директорининг ишонч билан таъкидлашича, айни дамларда ҳудудда икки мингга яқин алқорлар яшамоқда. Қанийди, улар ўзларидан кўпайишиб, нафақат Нурота тизмалари, балки Бахмал, Зомин, Чотқол сингари тоғларимиз бағирларида ҳам эркин-эмин яйраб, бежавотир ёйилиб юрсалар!

Бошланишда тилга олганимиз - қорашақшақ каби паррандаю даррандаларни, ҳатто энг ҳуркак ва хушёр жониворлардан саналмиш алқорларни ҳам қаҳрли қиш пастликларга озуқа излаб тушишга мажбур этади. Улар одамлар кўмагидан аллақачон умидларини узганлар. Биз меҳрга зор бечораларни шафқат ва мурувват билан эмас, балки турли қуроллардан ёғилувчи ажал ёмғири билан кутиб олишга одатланиб қолганмиз!..

Нурота тизма тоғлари теварагидаги туман ва қишлоқлар аҳолиси бундай ёвузликлардан ҳоли эканига ишонгимиз келади. Уларнинг бағри кенглиги, жонзотларга меҳри борлиги учун Нурота бағрида хануз алқорлар жон сақлаб, яшаб юрибдилар. Қодир Аллоҳга яқин бандалар – авлиёлар макон топган жойлар ҳамиша тароватли ва барокотли бўлган. Нурота ҳам шундай улуғвор диёрлардан бири. Унинг бағридаги тирик жонларга озор бериш оғир гуноҳ саналади. Шу билан бирга, барчамиз очик тан олишимиз керак бўлган бир ҳақиқат ҳам бор. Яъни атроф-муҳит ҳимоясига доир эзгу тилак ва таклифлар ижроси қанча кечиктирилса, аянчли воқеалар шунча кўп содир бўлаверади. Бир мисол тариқасида айтсак, Нурота алқорларини ҳам, умуман табиатимиздаги бошқа кўплаб ноёб жонзотларни ҳам бора-бора мангуга йўқотиб қўйишимиз

ҳеч гап эмас. Демак, табиат муҳофазаси хусусида иш олиб бораётган барча ташкилотлари инсонлар бир ёқадан бош чиқариб, Нурота Биосфера қўриқхонаси лойиҳаси каби ибратли ташаббусларни қўллаб-қувватлашлари ва охирига етказиш учун керакли барча чоратadbирларни кўришлари лозим. Шу йўл орқали атроф-муҳит муҳофазаси соҳасида катта ва қувончли натижаларга эришишимиз мумкин.

ОЛАМ БАҒРИ БУТУН БЎЛСИН

Ҳаётда ҳеч ким рад эта олмайдиган ҳақиқат борки, унга барча баравар жон куйдиришга мажбур. Бу табиат муҳофазаси масласидир...

Ушбу муҳим ишга Мустақил Давлатимиз ўзининг илк қадамлариданоқ алоҳида эътибор билан ёндаша бошлаган эди. Жумладан, 1993 йил бошида Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги махсус Қарори қабул қилинди. Ушбу ҳужжат атроф муҳит мувозанатини сақлашда табиий ресурслардан оқилона фойдаланишнинг ҳуқуқий, иқтисодий ва ташкилий асосларини белгилаб берди. Унда инсон ва табиат орасидаги муҳит мувозанатига путур етказмаслик қонун-қоидалари кафолатланган.

Орадан кўп ўтмай, 1993 йил октябр ойи бошларида Республика Вазирлар Маҳкамасининг “Экология ва саломатлик икки йиллигини ўтказиш тўғрисида” Қарори эълон қилинди. Қарорда қайд этилгандек, Ер шарининг деярли барча минтақалари қаторида Марказий Осиё ҳам экологик ҳалокатлардан ҳоли эмас. Бу ҳол биргина Орол денгизи фожиасида яққол кўриниб турибди. Умуман олганда, Орол фожиасини бутун олам фожиаси дейиш мумкин. Зеро, табиатдаги ҳаёт ҳеч бир чегарани тан олмайди. Мисол тариқасида кушлар ҳаётини кузатадиган бўлсак, Ер шари улар учун бўлинмас макон эканлигини кўрамиз. Улар бутун ер юзини кезиб юришади, истаган жойларидан макон танлайдилар. Ёзилмаган бу қонун-қоидалар бошқа жониворларга, ҳатто ўсимлик оламига ҳам хос. Аллоҳнинг бу неъматлари олам бағрини тўлдириб, борлиқни яйратиб- яшнатиб, кўзларимизга қувонч, қалбларимизга қувват бахш этиб туради. Улар инқирозга юз тутган сайин олам бағри мунғайиб, ғариблашиб, хувиллаб боради.

Биз тенгилар эсимизни таниганимиздан буён ташвишли бир ҳолатнинг гувоҳимиз. Болалигимизда, яъни, олтмиш-олтмиш беш йиллар аввал табиат қўйнида узокроққа ёлғиз боришга ҳайиқардик. Қалин чакалакзорлар бора-бора салобатли ўрмонга айланар, ҳар қадамда турли-туман ёввойи жонзотларга дуч келардик. Анҳору ариқ тугул, кичик жилғаларда ҳам ғиж-ғиж балиқ яшар, тайёр бу ўлжани кўпинча овламасдик ҳам. Ҳар куни балиқ еявериш барчанинг жонига тегиб кетгани туфайли яна ўлжа олиб келсак, даккига қолардик. “Ўзинг тозала, увол бўляпти-ку, бечоралар!”- дея опа-оналаримиз уришиб беришарди. Бу гаплар ҳозир чўпчакка ўхшайди. Чунки жилғаю анҳорлар бу ёқда турсин, ҳатто дарё ва кўлларда ҳам балиқларнинг барча турлари кескин камайиб бормоқда. Тоғларда-ку, онда-сонда тоғчумчуқлар йўлиқмаса, бошқа тирик жонларни кўриш амримаҳол бўлиб бормоқда. Тоғли ҳудудларни ўзларича тақсимлаб олган хусусий чорва эгалари ҳамма ёқда ҳукмрон. Марказлардан келадиган назоратчиларнинг кўнгилларини овлаб қайтариб юбориш улар учун ҳеч гап эмас. Шу ўринда, бунақа ташвишлар олдини олиш, табиатдаги ўпирилишларни тўхтатиш, қайта тиклаш учун қандай чора қўллаш керак, деган ҳақли савол туғилади. Айни дамларда кишлоқ жойларда, айниқса тоғли ҳудудларда ишсизлар сони кўпайиб бораётгани ҳеч кимга сир эмас. Бизнингча, тоғли ҳудудларни, ҳатто ариқ ва сойларни ҳам жонкуяр, дадил ва узокни кўра билувчи одамларга маълум муддатларга муҳофаза учун топшириш мақсадга мувофиқ бўлса керак. Ушбу вазифани туманлар ҳокимликлари раҳбарлигида фуқаролар йиғинлари, маҳаллалар, назоратчи ташкилотлар билан ҳамкорликда амалга оширишлари мумкин. Дастлаб жараён қийин кечиши табиий, талаб кучайтирилса, изчил тушунтириш ишлари олиб борилса, ҳаммаси изга тушиб кетиши муқаррар. Натижада кўплаб одамлар ишли бўлади, она-Табиат бора-бора албатта

тикланади. Энг муҳими, қадимги гўзалликлар жонланиши қаторида моддий манфаатдорлик ортиб, бебаҳо табиий маҳсулотлар кўпаяди...

Президентимиз “Юксак маънавият-енгилмас куч” китобида: «...олижаноб фазилатлардан бутунлай узоқ бўлиб яшайдиган, ҳаётнинг маъно-мазмунини ўзича талқин қиладиган шахслар оз эмас. Минг афсуски, улар ўзларини дунёнинг ҳақиқий эгасидек ҳис қилишга уринадилар. «Йўлини топибдими, қандини урсин», дейдиганлар борлигидан кўз юмиб бўлмайди...» дея айтган кескин фикрлари табиат ҳимоясига ҳам айнан тааллуқлидир. Атроф-муҳит кушандалари ҳозирги «бемалолчилик»дан фойдаланишиб, кўнгиллари тусаган ҳар хил номаъқулчиликларга қўл урмоқдалар. Узун ташланган арқон албатта бир кун йиғиштириб олинади. Афсуски, бу орада она- Табиат озор чекаверади, йўл қўйилган йўқотишларнинг эса ўрнини қоплаш жараёни анча қийин кечади. Истеъмомимизда “сабру қаноат” деб аталмиш чиройли сўз бор. Сабру қаноатда яшаганлар албатта бир кун кўзлаган муродларига етадилар. Бироқ «сабру қаноат»ни табиат муҳофазасига унчалик қўллаб бўлмас экан. Бинобарин, бу борада қанча сабрли бўлсак, шунча кўп нарсаларни йўқотиб қўядиган кўринамиз...

Мен Айдарқўлда бир неча марта бўлганман. Зеро, унинг қадимгиси билан ҳозиргисини ўхшатиш мумкин эмас. Тоғларни тақсимлаганларидек, Айдарқўлни ҳам ҳозир «тўрчи»лар ўзаро бўлишиб олган эканлар. Шунга ўхшаш яна бир мисол айтамыз. Ўзбекистонда ягона Миллий боғ мақоми берилган ҳудуд барпо этилганида қалбларимиз қувончларга тўлган эди. «Энди жаҳондаги, айниқса Европадаги Миллий боғлар сингари ажойиб гўшалар вужудга келса керак», каби ширин хаёлларга ғарқ бўлганмиз. Ҳатто «Ўгом-Чотқол табиат Миллий боғида яқин келажакда табиат рисоладагидай тикланади, жаҳон туризмнинг нуфузли бир бўстони барпо этилади, табиатнинг турли-туман жонзотлари атрофимизда яйраб-кезиб юрадилар!» дея матбуотларда чиқишлар қилганмиз. Миллий боғ фаолиятини номига муносиб даржага кўтариш учун бошданок ҳамма шарт-шароитлар яратилган, етарли маблағлар ажратилган эди. Ҳатто 2000 йил март ойи бошида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан «Чимён-Чорвоқ зонаси табиий бойликларини сақлаш ҳамда ҳудудни ўзлаштиришга комплекс ва изчиллик билан ёндашишни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида» Қарор ҳам қабул қилинган эди. Буларнинг бари Миллий боғ фаолиятида тубдан ижобий бурилиш яшаш учун кенг йўл очмайдими? Тўғри, ушбу Миллий боғ фаолиятига боғлиқ бир хушхабар тарқалди: Бўстонлик туманидаги олис Пском қишлоғида Пском дарёси устига замонавий кўприк қуриб битказилибди. Демакки, бу ҳудудда атроф-муҳит мувозанатини тиклаш ва сақлаш учун яна бир қадам қўйилибди. Шояд, иш шундай давом эттирилиб, Миллий боғ яқин йилларда ҳақиқий мақомига эга бўлса!...

Ёшлар келажакимиз, она-Табиатнинг бағри бутунлиги биринчи навбатда улар учун керак! Шу нуқтаи назардан олиб қараганда бир таклиф туғилади: табиат муҳофазасига оид мавзуларни барча билим дағоҳларида асосий фанлар қаторида ўқитиш ва тингловчиларни жиддий имтиҳонлардан ўтказиш вақти келдимикин? Ушбу муҳим масалалар ижроси биринчи навбатда Табиатни муҳофаза қилиш қўмиталари, экологик жараён билан шуғулланаётган депутатлар, қолаверса, ҳаммамизнинг зиммамизга тушади. Мақсад битта: бутун олам бағри тўқис бўлмоғи лозим. Ўзини четга олишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ.

*“Гулистон” журнали,
2010 йил 6-сон.*

АЛЛОҲГА ЁҚМАЙДИГАН ИШЛАР

Тошкент вилоятининг Бўстонлик тумани номига монанд гўзал бир маскандир. Жаннатмакон бу кичик водийда азал-азалдан табиатдаги жамики гўзалликлар мужассам эди. Аллоҳ яратиб қўйган соф табиий гўзалликлар, бойликлар тўлиб-тошиб турадиган Бўстонлик кўркига бора-бора жиддий путур етказила бошланди. Табиат кушандаларининг хуружи йил сайин кучаявергач, бундай бевошларни тийиб қўймоқ ва атроф-муҳитга етказадиган зарар ҳамда йўқотишларнинг ўрнини тўлдирмоқ ниятида бир қатор амалий чора-тадбирлар кўрилди.

Табиатни муҳофаза қилиш Давлат қўмитаси фаолияти кучайтирилди, бундан салкам ўн йил мукаддам Ўгам-Чотқол Давлат миллий табиат боғи ташкил этилди. 57 минг 600 гектар майдон ажратиб берилган бу ташкилот йил сайин ўз фаолиятини мустахкамлаб бормоқда. Чунки атроф-муҳит муҳофазаси борасидаги жиддий ва қалтис вазият ҳаммамиздан худди шуни талаб этмоқда эди. Айниқса миллий боғ бош нозири Собир Йўлдошевнинг ўзи шахсий намуна кўрсатаётгани туфайли нозирлардан Толиб Собиров, Раҳимжон Сайдахмедов кабилар муҳим бу соҳанинг ҳақиқий фидойилари сифатида бошқаларга ўрнак бўлмоқдалар...

Бир тасаввур қилиб кўринг-а, яхшигина қуролланган броконер ҳозиргина отган ўлжаси – чиройли кўзлари мангуга юмилган кийикни нимталаб, тоғдан тушиб келяпти. Унинг юраги така-пука, кўзлари вахшиёна, совуқ аланглайди. Агар қўлга тушиш хавфи сезилсами, жазодан қутулиб кетиш учун у ҳар қандай қилмиш, ҳатто жиноятдан ҳам тап тортмайди. Аммо қандай йўл билан бўлмасин, бу ёвузни қўлга олиш керак. Толиб Собиров шундай қалтис дамларда ҳам ўзини йўқотиб қўймайди, у ҳамиша сергак ва дадил. Бу йигит табиат кушандасининг изига тушдими, уни ушламай қўймайди. Мана, энг кейинги далиллардан бири. Шу йилнинг 22 апрел куни бурчимуллалик Шоёқуб Шоазизов ўзига ишонган ҳолда бир бош кийикни овлаб қайтаётган эди. Ўзига ишонишининг боиси шу эдики, у Чотқол кўриқхонасида нозир бўлиб ишларди. Толиб Собиров бу томонларга эътибор бериб ўтирмади, сира тап тортмасдан уни қўлга олди. Чунки, аввало, унинг виждон амри, қолаверса, хизмат бурчи ва ниҳоят, оёқости қилинаётган Табиат нидоси нозирни шунга даъват этмоқда эди. Қаршилик кўрсатишнинг фойдаси йўқлигига кўзи етган Шоазизов 80 минг 520 сўм жарима ва 1320 сўм жарима-зарарни тўлашга дарҳол рози бўлди. Шу қишлоқлик яна бир кийик кушандаси Ҳайдар Имоналиев отган ўлжаси учун жарима тўлашдан бош тортди. Бош тортиб қаерга ҳам борарди, иш Бўстонлик туман судига оширилгач, 66 минг сўм жаримани миллий боққа, тўққиз минг тўққиз юз сўмни эса давлат божи учун тўлаши ҳақида ҳукм чиқарилди. Миллий боғ ходимлари ўтаётган йилимизнинг тўрт ойи давомида ноқонуний овчиликдан ўн бир кишини, дарахт кесган ва доривор ўсимликларни пайҳон этган ўттиз кишини, кўрсатмага хилоф ҳолда балиқ овлаган олти кишини, миллий боғ майдонларини ифлослантирган ўн кишини ва сув захираларига зарар етказган ўн тўққиз кишини жазоладилар.

Табиат ҳимоячилари ишининг мураккаб томонларидан яна бири шундаки, атроф-муҳитни вайрон қилаётганлар кўп ҳолларда сувдан қуруқ чиқиб кетиш учун ҳар хил найрангларни ишга солиб кўрадилар. Шундай пайтда одил судлар ёрдами керак бўлади.

- Миллий боғ ташкил этилгандан сўнг 1993 йил январ ойида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг махсус қарори билан бу ҳудуддан яйлов сифатида фойдаланиш бутунлай бекор қилинди. Шунга қарамай, Фарғона водийсининг айрим жамоа хўжаликлари миллий боғ майдонларига ҳамон мол ҳайдамоқдалар. Масалан, 1997 йил Наманган вилоятининг Уйчи туманидаги “Қизил Равот” жамоа хўжалиги миллий боғ майдонларида мол боққанлиги учун Наманган вилоят хўжалик суди орқали 180 минг сўм жарима тўлади. Фарғона вилояти Бешариқ туманидаги “Рапқон” жамоа хўжалигидан ҳам 1997 йилдаги шундай ноқонуний хатти-ҳаракатлари учун 319 минг 500 сўм жарима ундирилди. Хуллас, она-Табиатимиз ҳимояси йўлида халқ судларининг ёрдамга келаётгани айни муддао бўлмоқда. Айниқса, Бўстонлик ва

Оҳангарон туманлари халқ судларининг бу борадаги фаолиятлари таҳсинга лойиқ бўлмоқда. Қонунларимиз асосида ўз вақтида қатъий чоралар кўриш орқали улар ҳам атроф-муҳит муҳофазасига муносиб ҳиссаларини кўшмоқдалар.

Табиатимиз кўркини, бойликларини кўриқлаш, унга зарар етказувчи ва талон-тарож қилувчиларга қарши курашда Бўстонлик туман табиатни муҳофаза қилиш Давлат қўмитаси нозирлари ҳам бетиним иш олиб бормоқдалар. Улар томонидан 1998 йил ва 1999 йилнинг уч ойи давомида 141 ташкилот текширилиб, тегишлиларга қонун асосида жарималар солинди, товонлар ундирилди. Қонунга хилоф иш тутган ўттиз олти мансабдор шахс ҳам жазодан қуруқ қолгани йўқ... Бундай далилу исботларни кўплаб келтириш мумкин. Шу ўринда ҳақли бир савол туғилади: хўш, биз табиатни нима учун шу қадар вайрон қиляпмиз? Ҳар қандай чора кўрилмасин, табиатимиз, атроф-муҳитнинг тобора ночор аҳволга тушиб қашшоқлашаётгани бор ҳақиқат-ку! Кўра-била туриб жиноятга, Аллоҳга ёқмайдиган ишларга нима учун қўл уряпмиз? Ўлдирилган бир кийик бадалига юз минг сўмга яқин жарима тўлагандан кўра, шу маблағни оилангиз равнақиға, фарзандларингиз корига ишлатсангиз бўлмасмиди?! Бетакрор гўзалликни ўзида мужассамлаштирган атроф-муҳитга нисбатан бу хилдаги ёвузликларни қай йўл билан бутунлай жиловлаш мумкин?..

Аввало, албатта, қаттиққўллик лозим. Ҳар бир кимса қилмишига яраша жазосини олмоғи шарт. Аммо жойларда кенг тушунтириш, ҳар томонлама мукамал тарбиявий ишлар олиб боришга ҳам астойдил киришиш вақти етмадимикин?! Бизнингча, атроф-муҳит муҳофазаси ҳусусида нафақат табиат ҳимояси йўлида фаолият кўрсатаётган ташкилотлар, балки аҳолини бевосита бошқараётган фуқаролар йиғинлари, маҳаллалар қўмиталари фаоллари, маориф ва бошқа соҳа кишилари ҳам виждон амри асосида иш олиб бормоқлари даркор. Диний ташкилотлар бу муҳим вазифага яқиндан кўмаклашсалар нур устига аъло нур бўлур эди. Зеро, ҳар қандай жиноят, хиёнат, умуман Аллоҳга ёқмайдиган жамики ёвузликлар ҳеч қачон жазосиз қолмаслигини каттаю кичик баравар билиб олсалар табиат муҳофазаси бобидаги ишларимиз янаям юришиб кетиши муқаррар.

БУ ЖОЙЛАР, БУ ТОҒЛАР – ЖОНУ ЖАҲОНИМИЗ

Йиллар давомида топталган, аёвсиз талон-тарож қилинган она Табиат қисматиға бундан буён бефарқ қараб туролмаймиз. Зеро, Ватанимизга ўзимиз эгалик қилаётганимизга ўн икки йилдан ошяпти. Атрофимиздаги гўзалликларнинг қолган-қутганларини кўз қорачиғидек авайлаб-асрашимиз, бой берилганларининг эса ўрнини тўлдиришимиз шарт. Шундай қилмасак, келгуси авлод биздан ҳеч қачон рози бўлолмайди.

Худди шундай олижаноб мақсад йўлида юртимизда Угом-Чотқол давлат миллий табиат боғи ташкил этилди. Бу даргоҳ мустақиллигимиз билан баробар одимламоқда, оёққа мустаҳкам туриб олиб, йил сайин чирой очиб боряпти. Нафақат Ватанимизда, балки худуди катталиги жиҳатидан турдошлари орасида ягона саналган Миллий боғ 574,6 минг гектар майдонни эгаллаган. Бу боғ Тошкент вилоятининг Бўстонлик, Паркент ва Оҳангарон туманларидаги Қоржонтов, Угом, Пском, Чотқол тоғ тизмалари оралиқларига жойлашган. Узоқ йиллар қаровсизлик оқибатида ғоят орқага кетган Ғарбий Тянь-Шань бағрида, хайриятки, хануз Қор қоплони, Мензбир суғури, Оқ тирноқли қўнғир айиқ, Туркистон силовсини, ўн тўрт хил сут эмизувчилар, ўн икки хил судралиб юрувчилар, юздан ортиқ қуш ва ўн бир хил балиқ турлари сақланиб қолган экан. Шунингдек, Миллий боғ худудида икки мингдан зиёд ўсимлик турлари мавжуд бўлиб, уларнинг кўпчилиги дориворлардир. Агар кўшимча қатъий чоралар кўрилмаса табиатдаги бу дурдоналарни ҳам бой бериш хавфи борлигини ўз вақтида тушунган ҳукуратимиз раҳбарлари 2001 йил махсус қарор асосида ўрмон хўжаликлари ҳамда Чотқол кўриқхонаси сингари ўз ҳолича ишлаётган ташкилотларни Миллий боғ бошқармаси

тасарруфига ўтказди. Ўз навбатида унумли меҳнат учун зарур шарт-шароитлар яратиб берилди. Жумладан, ишчи-ходимларнинг ойлик маошлари тўрт бараварига, моддий-техник база яратиш учун сарфланадиган маблағ олти баробарига оширилди. Тошкент вилояти ҳокимлиги ёрдами орқали Б-170 маркали бульдозерлар, МТЗ-82 тракторлари, УАЗ маркали автоуловлар ва бошқа техник асбоб-анжомлар сотиб олинди. Миллий боғ жамоаси ҳақиқий фидойилар ҳисобига қайта ташкил этилди. Шундай қилиб, улар шиддат билан ишга киришдилар...

Астойдил олиб борилган ҳаракат қисқа фурсатда ўз самарасини бера бошлади. Биробарин, 2000 йилга қадар 232 гектар ўрмон яратилган бўлса, 2002 йилнинг ўзидаёқ 284,2 гектар майдонда яшил бойлик ўстириладиган бўлди. 2003 йил охиригача 300 гектар ўрмон ташкил этиш учун курашилмоқда. Кейинги икки йил давомида 13 минг 560 гектардаги ёш ўрмонларга ишлов берилиб, 14,6 гектар майдонга алоҳида арча кўчатлари ўтказилди. Миллий боғ кўчат ўстирувчилари икки миллион дондан ортиқ ниҳол етиштирдилар. Халқимиз саломатлигини тиклашга ўз ҳиссаларини қўшаётган бунёдкорлар 87 тонна доривор ҳам тайёрладилар.

Миллий боғнинг баланд тоғлар орасидаги таянч нуқтаси бўлмиш Қоронғи Тўқай сари жўнадик. Дастлабки кун Пском қишлоғига етиб олишни режалаштирган эдик. Маълумки, Чорвоқ денгизи соҳилларида юз метрли оралиқ масофа ҳар қандай қурилишлардан мутлақо холи бўлиши шарт. Бу қарорни суистеъмол қилган “Полёт” қўшма корхонаси раҳбари денгизга такаб хусусий оромгоҳ қуриб олган экан. Бўстонлиқ туман ҳокимлиги раҳбарлигида оромгоҳ вагонлари махсус майдончали автоуловларга юкланиб, Миллий боғ ихтиёрига жўнатилди. Мусаффо денгиз бир “ғурбат”дан халос этилди...

Қуёш ғарбдаги осмонўпар чўққилар ортига тушиб бораётганда Пском дарёси бўйлаб жўнадик. Биз мўлжалга олган Пском қишлоғига қадар катта-кичик ўн тўрт манзилгоҳ бор экан. Қорабулоқ, Муллало, Полвонақ, Майдонтол, Курдептур, Испай, Қўшбулоқ, Қунч, Тепар, Такаёнғоқ, Жовжурак, Урунғач, Чакак, Қуруқсой ва ниҳоят, Пском. Йўллар султони бўлмиш УАЗ автоуловини Абдуғани Ғойибов моҳирлик билан бошқарар, Миллий боғ нозирлари бошлиғи Абдурахмон Ғойибов эса рация орқали бетиним алоқага чиқиб борарди:

- 06, 05 га жавоб беринг!
- Мен – 06 эшитаман!
- Ҳудудингизда тинчлик-осойишталикми?
- Тинчлик, ҳаммаси жойида.

Шу йўсинда муттасил йўл босиб, туман марказидан юз чақиримча олисдаги Пском қишлоғига қоронғу туша бошлаганда кириб бордик.

Пском – жуда қадимий қишлоқ. Унинг асл номи Мискон. Узоқ ўтмишда бу жойлардан ажнабийлар қимматбаҳо хазиналарни кавлаб олиб кетишган, дейишади. Миллий боғнинг Пскомдаги нозири Муллавоёв Неъматов хонадонида тунадик. Азонда қоронғи тўқай сари йўлга ҳозирланар эканмиз:

- Хўжа Абдулло Ансорий руҳи покларини зиёратлаб ўтамиз-да, - деб қолди хонадон соҳиби. – Ўтмишдан қолган энг қадрли ёдгорликлар қаторида ул азиз инсон қабрини ҳам пскомликлар авайлаб-асраб келмоқдалар...

Пском дарёсининг шундоққина ўнг соҳилида кўхна қабристон бор экан. Унга кираверишда томи шифер билан ёпилган мўъжазгина бир уйча. Оддий тошлардан териб ясалган йўлак узра бориб, кичик айвонли уйга кирилади. Хонанинг ўртасида оқ мато ёпилган қабр. Нахотки шу қабр 1006 йил Ҳиротда туғилган улуғ шоир Абдулло Ансорий жанобларига тегишли бўлса?! Китобларда қайд этилишича, 1089 йилда вафот этган бу аллома тоғлар орасидаги Пском қишлоғига қай йўл ва қандай сабаблар билан келиб қолган экан?!

Бу саволларга аниқ жавоб топилса, хайрли бир иш бўларди.

Йўлнинг мураккаби энди бошланди: Оҳолисой, Қорақизсой, Онаўлгансой, Толдиқсой, Қорабовсой... Туби кўринмас ваҳимали зовларни кесиб ўтган қалтис йўллар ҳар қандай довжорак

одамнинг ҳам этини жунжиктиради. Аммо Миллий боғ шунқорлари катта шаҳарларнинг тахтиравон кўчаларида кетаётгандай хотиржам. Лекин бепарво эмас. Тез-тез учрай бошлаган каклик тўдалари хушёр юришни тақозо этмоқда. Чунки каклик полапонлари яширинишни хаёлларига ҳам келтирмай, қумлоқ йўл узра чопқиллайверадилар. Обдан чарчаганлари ҳолсизланиб йўл узра ҳатто ётиб қолмоқдалар. Шунда Абдуғани машинани тўхтатиб, каклик болаларини чекка-чеккага ҳайдайди...

- Кўпдан буён бу томонларда милтиқ отилмаган, шекилли? – дедим мен хайратимни яширолмай, - чет давлатларнинг энг зўр кўриқхоналарига тенглашиб бораётганга ўхшаймиз!

Миллий боғ нозирлари бошлиғи Абдурахмон Ғойибов рад оҳангида бош чайқади:

- Уларга тенглашишимиз учун ҳали кўп қовун пишиғи бор. Қани энди, Қизил Китобга киритилган айиқ, силовсин, тўнғиз, кийик каби жониворлар ҳам мана шу какликлардек теваарак-атрофимизда бемалол ўралашиб юрса!

- Уларни ҳалиям отишадими?

- Отмаса-да, бошқа минг хил усул билан овлайдилар. Бурчмуллалик Сотил Исмоилов шу йил баҳорда ёш айиқни тузоққа илинтириб, сўйиб олиб келаётганда нозирларимиз Толибжон Собиров ҳамда Абдуғани Ғойибов томонидан ушланди. Бу қилмишга биринчи бор қўл ургани туфайли бир ярим миллион сўм жарима ва товон тўлаб қутулди. Агар яна такрорласа, албатта қамоқ жазосига гирифтор бўлади. Бундайлар ҳали-вери инсофга келмайди. Мана, тепарлик Шамшибек Боймирзаев ёввойи чўчка, бурчмуллалик Ўктамбой Маҳмуджонов кийик отганлари учун 400 минг сўмдан жарима ва товон тўладилар. Чимёнлик Тўлаган Мамитов қоп-қоп матар тергани эвазига 40 минг, Ғалвасой ҳудудининг Учтерак қишлоғида яшовчи Олмагул Абдуллаевага дарахт кесгани учун 50 минг сўм жарима солинди. Энди буёққа қаранг, анави каклик бечорада қанча гўшт бор экан? Битта какликни ноқонуний овлаган Зоир Пирметов 4 минг 535 сўм жарима, 13 минг 605 сўм товонга тушди! Салкам 20 минг сўмга қарийб ўн кило гўшт сотиб олса бўлади-ку, ахир! Йўқ, ўрганган кўнгил ўртанса қўймас, деганларидай, улар албатта табиатга қирон солишлари керак!

Оғир ва босиқ табиатли Абдурахмон жаҳли кўзиб, овози баландлашиб борарди:

- Балиқларга қирон солаётганларни айтмайсизми?! Яширинча тўр ташлаб, тунда ов қилишади бу олғирлар! Кечаси текширувчилар текширишдан кўрқади, деб ўйлашади ўзларича. Бу йилнинг бошидан бери Чорвоқ сув омбори бағридан 500 метрдан зиёд тўрни тортиб олдик. Шундай қонунбузарлардан бири бўлмиш Бахтиёр Худойберганов 5440 сўм жарима, 32 минг 680 сўм товон тўлади! Биз уларга қарши курашларимизни ҳеч қачон тўхтатмаймиз, қачонки қонунбузарлар тавбаларига таянмагунча!..

Шу ўринда Миллий боғ бош директори Абдукарим Абдужамилонинг катта бир йиғиндаги кескин гапи ёдимга тушди: “Агар менинг ўғлимми, укамми ёки бирон яқин қариндошимми... табиатга тажовуз қилиб қўлга тушса, қонун асосида аямай жазолайверинглар!.. Одамларнинг онгида ўзгариш бўлмаса кўзлаган эзгу ниятларимизга ҳеч қачон эришолмаймиз, одамларда табиатга нисбатан кўр-кўрона муносабат ҳукм сурмоқда. Қани эди, кейинги йиллардан бири Табиатни муҳофаза қилиш йили, деб аталса!..

Қоронғи Тўқайга тушга яқин етиб бордик. Угом дарёси бу жойда уч тармоққа бўлиниб кетар экан: Чоролма, Ойгайн, Майдонтол... Миллий боғнинг Ойгайн бўлимига ихчам ва чайир гавдали, кўзлари чакнаб турувчи камгап йигит Бегали Тўйчиев бош-қош. У тўққиз нозир ва йигирма беш ишчи-хизматчи тақдирига жавобгар. Жавобгар дейишимизнинг боиси шундаки, биринчи қор тушган захоти ойгайнликлар то баҳор ўрталари, ҳатто баъзан баҳор охирига қадар катта ердан узилиб қоладилар. Улар билан фақат вертолёт орқали алоқа боғлаб турилади. Шунинг учун ҳам бутун ёз давомида қишга пухта ҳозирлик кўриб бориш лозим.

- Бу жойлар нега Қоронғи Тўқай дейилади?

– Авваллари теваарак-атроф, айниқса, анови Чоролма дарёси соҳиллари чинакам қоп-қоронғи

тўқайзордан иборат бўлган экан. Айиқ, силовсин сингари жониворлар шу хилватларда кўпайишиб қишлаганлар. Кейинчалик одамлар кўлларида болта, милтиқлар билан боришиб қоронғи тўқайларни ёритиб юборганлар, – жавобни қисқа қилди Бегали. – Биз шу жойларни тагин аслига қайтармоқчимиз,

– Ҳа, ўтмишимиз жуда тутуриқсиз ва ачинарли эди, – унинг гапини давом эттирди нозирлар бошлиғи. – Қарорлар қоғозларда қолар, юқоридагиларнинг қонунга зид ҳар қандай инжиқликларини бажаришга мажбур эдик. Бунинг натижасида шундоққина кўз ўнгимизда Фарбий Тянь-Шаннинг бетакрор табиати инқиروزга юз тутиб борарди. Худога шукр, давлатимиз мустақил бўлиб, ҳамма нарса ижобий томонга ўзгарди. Мана, бутун умри давомида Бурчмулла ўрмон хўжалигида ишлаб келган Абдулҳамид ота Аҳмедов, қирқ йилдан зиёд ҳаётини табиат муҳофазасига сарфлаган Александр Давидович Мох, йигирма йилдан буён дарёлар ҳолатини кузатиб юрувчи гидрометеоролог Холмурод Норжигитовлар айтишсин, аввалги аҳвол билан ҳозирги шароит орасидаги фарқни...

– Бизлар шаҳардаги энг ҳашаматли биноларда ҳам яшай олмаймиз, барибир, тоғларга интилаверамиз, – дейди қоратўри, ўктам овозли, истараси иссиқ Холмурод ўта ҳис-ҳаяжон билан.

Чўққиларнинг бир-биридан гўзаллигини қаранг: ҳар қайсиси ҳар хил. Анови кунботардагиси Оқбелас. Унинг бағрида биронта дарахт ё ўсимлик ўсмайди: нукул силлиққина оқ қоялар. У тўрт фаслда ҳам сира ўзгармайди, бир хил тураверади. Тоғнинг нарёғи Қозоғистон. Қарамақаршидаги манови Тераксой эса бутунлай бошқача! Бағрида жилваланаётган булоқларга қаранг! Тераксой ҳамиша яшил бойлик билан ясангани-ясанган. Бу жойлар, бу тоғлар бизнинг жону жаҳонимиз! Нозирлар бунақа тоғларни бир шиддат билан пиёда кезиб чиқишади, жон-дилдан кўриқлашади. Керак бўлса кечаю кундуз бетўхтов йўл босишимиз мумкин. Ана, Толиб Собиров воқеасини айтинг, Абдурахмон ака!

Нозирлар бошлиғи майингина жилмайди. Бир қалтис вазият туғилиб қолганда рация орқали хабар топган нозир Толиб Собиров Қоронғи Тўқайдан Испай қишлоғига қадар бўлган олтмиш чақиримдан зиёд масофани ўн икки соат давомида босиб ўтиб, махсус топшириқни аъло даражада бажарган экан! Ҳар доим, ҳар қандай шароитда ўз ўрнида ҳозир у нозир Асомиддин Низомов, Бегмат Эрматов каби шунқорларга қанча тасанно айтса арзийди. Оҳангаронлик ва паркентлик нозирларни бошқараётган Ҳусниддин Турсунов, Хурсанд Маткаримовлар ҳам зиммаларидаги бурчларини виждонан адо этиб, ўз тасарруфидаги ҳудудларни ҳар тарафлама тўқис масканга айлантормоқдалар. Миллий боғ жамоасининг мақсади битта: кўриқланаётган ҳудудни нафақат жаҳондаги энг етук турдошлари қаторига кўтариш, балки улардан ҳам ўздиришдир. Олға силжиш эса асосан тушаётган даромадга боғлиқ. 2001 йил Миллий боғ жамоаси 25 миллион икки юз етмиш олти минг сўм фойда олган бўлса, 2002 йилги бу борадаги кўрсаткич 118 миллион 950 минг сўмга етди. Бу йил айниқса яхши натижага эришиш кўзда тутилмоқда. Яқин келажакда Миллий боғ маданий ҳордиқ чиқарувчилар ва жаҳон туристларини ўз бағрига олмақчи. Шу мақсадда аниқ маршрутларни белгилаб олиш, пиёда, отда, сувда ва автомашиналарда сайр этиш масалалари пухта ишлаб чиқилмоқда...

Сафаримизнинг учинчи кунда Миллий боғдан қайтар эканмиз, йўллар султони УАЗ ҳам бардош беролмади: узатув қайишлари бирин-кетин узилиб тушди. Кеч кириб борарди.

- Аро йўлда қолиб кетамиз, шекилли?

Абдурахмон Ғойибов мутлақо хотиржам эди. У менга кулимсираб боқди-да, радиотелефонни кўлига олди:

- Бурчмулла, 05 ни эшитяпсизми?

- Эшитяпман, ўртоқ бошлиқ!

- Машинамизнинг узатув қайишлари узилди, ёрдам керак!..

Ярим соат ўтар-ўтмас азамат йигитлар керакли эҳтиёт қисмларни етказиб бердилар. Биз

йўлда давом этар эканмиз, нозирлар бошлиғи мен сари энгашиб:

- Радиотелефон жуда яхши буюм-да! – деб қўйди...

Менинг уч кун давомида кўрганларим Ватан равнақи йўлидаги ҳақиқий шиддатли ҳаёт эди. Ҳаммамиз, аниқроғи, ҳар биримиз тобора тўлқинланиб, айқириб бораётган ушбу шиддатли оқимга бутун борлиғимиз билан қўшилмоғимиз, унда баралла қулоч ёзиб олға интилноғимиз кераклигини ич-ичимдан чуқур ҳис этдим.

*“Ўзбекистон овози” газетаси,
2003 йил 20 сентябрь сони.*

БУНЁДКОРЛИК ЎЗИМИЗГА БОҒЛИҚ

Мен маҳалла оқсоқолиман. Қишлоғимизда сўлим бир гузар барпо қилмоқдамиз, ичимлик сув муаммоларини ҳал этяпмиз, ўтмишдан қолган чала қурилишларни охирига етказиш учун курашяпмиз. Шу туфайли турли жойларда, ҳар хил ёшдаги одамлар орасида бўлишга тўғри келади. Эзгу ишларимизга хайрихоҳ, тўғрилиқни қўллаб-қувватловчи, олис истиқболни кўра олувчи бағрикенг инсонлар жуда кўп. Уларга умумманфаат йўлида мурожаат қилсангиз бажонидил ёрдам берадилар, ҳеч бўлмаса, кўнглингизни кўтаришади, тўғри йўл-йўриқлар кўрсатишади, фойдали маслаҳатларини аяшмайди.

Бунга қарама-қарши ўлароқ орамизда шундайлар ҳам борки, йўқ бўлсанг, беролмайди, бор бўлсанг, кўролмайди. Шундайларнинг қатта ёшдаги оқсоқоллар орасида учраб туриши эса жуда-жуда ачинарли ва хунук ҳолдир. Мана бир мисол. Қишлоғимиз марказида гузар яратиш жараёнида кетма-кет ҳашарлар уюштирдик. Ҳашарлар чоғида ўзимиз ҳам белкурак ва кетмон билан ишлар эдик. Уч-тўрт нафар ёши ўтиб қолган кишилар эса шундоққина кўриниб турадиган пастқамликда давра куриб, эл кўзида маишат қилишарди. Аввалига ўзлари уялишар, инсофга келиб қолар, деган умидда индамадик. Бу ҳолнинг ҳадеб такрорланавериши менинг бардошимни тугатди. Уларнинг тепасига бордим-да:

– Уят эмасми, томоқларингиз жуда қақраб кетаётган бўлса, уй-уйларингизда ичинглар! – дедим баланд овозда барчага эшиттириб.

Маҳаллаларда тўкис иш олиб бориш, айниқса, ободончилик, улкан қурилишларни рўёбга чиқариш осон эмас. Майда-чуйда ишларни ҳашар йўли билан бажариб ташлаш мумкин. Катта бунёдкорликларни-чи? Айтайлик, марказий кўчаларни асфальтлаш, кучли техникалар воситасида кўприкларни таъмирлаш, чала қолган улкан биноларни битказиш сингари ўнлаб масалаларда, албатта, туман раҳбарлари билан бамаслаҳат иш олиб борилади, архитектор каби мутахассислар жалб этилади.

– Бунёдкорликни шундай амалга ошириш керакки, юз йил ўтганда ҳам у одамлар кўзини қувонтириб турсин! – дейди қатъий ишонч билан туман ҳокими Қамбарали Эшонқулов, гузардаги пастқамгина қурилатган биноларга ишора қилиб. – Бунинг ўрнида махсус лойиҳа асосида қоматдор бинолар тиклаш лозим, токи гузар ҳақиқий замонавий гузар қиёфасини олсин! “Қишлоққа бўлаверади”, каби эскича гапларни қўйинглар. Қишлоқлар, маҳаллаларни келгусида шаҳар ва кўрғонлардан қолишмайдиган даражада юксакликка кўтармоғимиз лозим!..

Туман ҳокимининг ибратомуз бу қатъияти ва дадиллиги қишлоқ бунёдкорлари руҳини кўтариб юборди. Архитекторлар тайёрлаб берган махсус лойиҳа асосида қайта бошланган кўркам қурилишлар олдинма-кетин битказиб борилмоқда. Қишлоғимиз марказида сўлим гузар ва машҳур адиб Сирожиддин - Сидқий Хандақлиқий мажмуаси май ойига қадар тўла-тўкис битиши мумкинлигига ҳаммамизда ишонч пайдо бўлди.

Мен узоқ йиллар давомида ўзимча “Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш йили қачон келаркин”, деб ўйлаб юрардим. Мана, атрофлича ўйлаб, даъват этилган «Обод маҳалла йили»га атроф-муҳитни муҳофаза қилиш муаммолари ҳам албатта бевосита боғлиқдир. Ахир, тоза ҳаво, тиниқ сув, покизалик обод маҳалланинг асосий ва ғоятда муҳим тармоқларидан эмасми?! Хуллас, энди ободончилик, умуман, ҳар қандай бошланган савобли ишлар юқоридан тўла-тўкис қўллаб-қувватланади. Бундай жўшқин ҳаракат ва ташаббусларни ҳеч бир сунъий тўсиқ тўхтатиб қололмайди. Зилол сув юзидаги ҳаслар олиб ташланади.

Бизнинг қишлоғимизда Обод маҳалла йилига оид ишлар тобора гуркираб бормоқда. 2003 йил Хондайликда чиндан ҳам улкан бунёдкорликлар йили бўлади. Қишлоқ гузари теваарагидаги дўконлар, дорихона, айланма йўл ва бошқа иншоотлар тўла-тўкис қуриб битказилади.

Ҳа, эзгу ниятли инсонлар кутган ёруғ кунлар келди, орзулар бирин-кетин рўёбга чиқаяпти.

“Халқ сўзи” газетаси,

2009 йил 14 февраль сони.

БЎСТОНЛИҚ

Қалби тош кимсалар тинчингни олмиш,
Не-не кулфатларни бошингга солмиш,
Азалги рафторинг қайларда қолмиш,
Дардларинг битолмай қўлларим толди,
Бўстонлик, тақдиринг кимларга қолди?!

Талон-тарожликлар қилгандек озлик,
Қаён боксак нукул мурасасозлик,
Ортида дабдаба, ҳам ваъдабозлик,
Дардларинг битолмай қўлларим толди,
Бўстонлик, тақдиринг кимларга қолди?!

Зилол булоғингда кирини чайган,
Иркетин оқизиб тошда ялпайган,
Сувни булғаб ётар неча ифлос тан,
Дардларинг битолмай қўлларим толди,
Бўстонлик, тақдиринг кимларга қолди?!

Осмондан ёғармиш ажал ёмғири,
Уни кислота дер – заводлар кири,
Фалокатнинг энди очилмиш сири,
Дардларинг битолмай қўлларим толди,
Бўстонлик, тақдиринг кимларга қолди?!

Чирчиқнинг ўрнида қолмиш кичик жар,
Ярми ҳам етмасмиш манзилга қадар,
Кўзи тўрт кутармиш Орол саросар,
Дардларинг битолмай қўлларим толди,
Бўстонлик, тақдиринг кимларга қолди?!

Эмиш энди сенинг бахтинг барқарор,
Ахир, олдимизда ошкоралик бор!
Балки ҳожат йўқдир айтишга такрор:
Дардларинг битолмай қўлларим толди,
Бўстонлик, тақдиринг кимларга қолди?!

*“Ўзбекистон адабиёти ва санъати”,
1989 йил 1 декабрь сони.*

БЎСТОНЛИҚ НОМИГА МУНОСИБМИ

Шаҳри азим Тошкентимизнинг шарқ тарафида кўркам Чотқол тоғларига ўрлаб борувчи гўзал маскан бор, уни Бўстонлиқ деб атайдилар. Тоғлар бошидан отилиб тушувчи Пском, Кўксув, Чотқол, Ўгам дарёлари, шунингдек Оқтош, Галвасой, Оқсоқота каби сойлар бирлашмасидан пайдо бўлувчи Чирчиқ дарёси ёнбағирларига жойлашган бу диёр учун ортиқча таъриф-тавсифнинг ҳожати йўқ. Чунки табиатнинг бор мўъжизалари шунда мужассам...

Лекин, таассуфки, сўлим Бўстонлиқ кўркига ҳам йиллар ўз таъсирини ўтказди, унга анча қаттиқ путур етди. Ўттиз-қирқ йиллик журналистик ва ёзувчилик фаолиятим давомида бу қандай юз берганидан пича хабарим бор. Аллоҳ яратган бетакрор бу жаннатмаконнинг бутун борлигини ғорат қилиб, йилдан-йилга тинкасини қуритаётган катта-кичик кўнгилсизликлар ҳақида қайта-қайта танқидий чиқишлар қилиб, ҳайвонот ва набобот оламига ўнглаб бўлмас зарба ураётганлар тўғрисида ёзиб, бошимизга кўп ташвишлар ҳам орттириб олганмиз.

“Оқтош” ўз салоҳияти даражасига ҳануз кўтарила олгани йўқ. Унинг ҳозирги замон талабига тўлиқ жавоб бера олиши учун ҳали жуда кўп ишлар қилиниши керак. Нафақат бу сихатга, балки бутун Бўстонлиқ ўз номига чинакамига муносиб бўлиши учун ҳар соҳада туб ижобий бурилишлар амалга оширилмоғи шарт. Биринчи навбатда унинг гўзал ва ранг-баранг табиатини сақлаб қолиш, ҳайвонот ва набобот олами инқирозини тўхтатиш лозим. Фақат тўхтатибгина қолмай, шундайин буюк ўзгаришлар яшаш керакки, Бўстонлиқ дунёнинг иккинчи Швейцарияси деган номга чин маънода эга бўлсин...

Айтаётган бу гапларимиз ҳавойи фикрлар эмас. Бўстонлиқнинг фидойи инсонлари кичкинагина бир гўшада бўлса ҳам бу гапларимизнинг амалий исботини яратиш кўйибдилар. Бир тасодиф туфайли “Хумсон” сихатгоҳига бориб қолиб, кўзларимизга ишона олмадик. Сочи, Ялта сихатгоҳлари, ҳатто Карпат тоғлари этакларидаги, Болтиқ бўйи мамлакатларидаги дунёга машҳур жаннатмаконларнинг бари ўз “Хумсон”имиз олдида ўтаверсин! Бу баҳони биз бераётганимиз йўқ. “Шашмақом”ни ушбу гўшада ёзиб битирган Юнус Ражабий домланинг таъриф-тавсифи бу саралаб экилган ва гуркираб ўсаётган арчазорлар-у каштанзорлар, биз номларини санаб ўтмаган хилма-хил кўркам ўсимликлар, гулзору сумбулзорлар!.. Шундоққина тепангиздаги оппоқ қорли тоғлардан отилиб тушаётган Кўрғонсойнинг шифобахш суви сихатгоҳга жон бахш этиб турувчи қон томирларга ўхшайди. Кўркамлигу сеҳрли роҳатбахшликда тенгсиз бўлган Ўгам дарёси “Хумсон” пойини ўпиб оқмоқда. Дунёда неча хил арча бўлса, ҳаммасидан бор. Ҳайрон қоласиз, бу ерда бўстон яратишга ким жазм қилгану, ҳозиргача уни ким давом эттираяпти? Маълум бўлишича, ғоят савобли фаолиятни бошлаган ҳам, ҳозиргача шу ҳаракатлар бошида турган ҳам Раҳматилла исмли йигит экан. У Бўстонлиқнинг Сижжак қишлоғидан. Шу боис меҳри ҳам ўзгача. Ўзи ҳам тинмайди, бошқаларни ҳам тиндирмайди. У ҳар бир қаричда гўзаллик яратиш, замонавий бинолар қуриш, Европанинг энг етук жойларидагидан ҳам ўза оладиган сифатли ва ранг-баранг шифо кошоналари барпо этишни дилига жо қилган.

- Энг илғор ишчи-хизматчиларингиз кимлар,- дея сўрасангиз бошлиқдан битта жавоб оласиз: “Ўрта ҳисобда 250 чоғли жамоамиз бор. Бири биридан сира қолишмайди...” Сихатгоҳда бунёдкорлик ишлари ҳамон қизғин давом этмоқди. Дам олиш, даволаниш шароитлари йил сайин яхшиланаяпти, аммо юқори раҳбар ташкилотлар ёки бирон-бир ҳомийдан бир сўм пул сўраётгани йўқ. Беихтиёр савол туғилади: маблағ қаёқдан келмоқда? Аввало ҳар ким ўз вазифасига садоқат билан ёндошмоқда. Қолаверса, аниқ ҳисоб-китоблар, ҳар соҳада ишни тўғри ташкил этиш ютуқлар омили бўлмоқда. Дарвоқе, жамоа 1997 йилдан бошлаб очиқ акциядорлик жамияти мақомини олган. Айни чоғда сихатгоҳ ҳисоб рақамида анчагина маблағ бор. Шу ҳисобдан бунёдкорлик ишлари узлуксиз давом эттирилмоқда. Қишки сузиш ҳавзаси, спорт зали биноларининг биринчи навбатини келгуси йил тугаллаш кўзда тутилган. Жамоанинг ихтиёрий

равишда навбатма-навбат доимий ҳашар уюштириб бориши ишларни жадаллаштирмоқда, маблағ тежалишига имкон яратмоқда. Шароитнинг муттасил яхшиланиши эса сиҳатгоҳга келувчи талабгорлар сонининг бетўхтов ошиб боришини таъминлаяпти. “Хумсон”дагина мижозлар буюртма асосида овқатланиш имкониятига эга. Уруш қатнашчилари сингари имтиёз эгалари учун эса текин хизмат ва қулай шарт-шароитлар яратиб қўйилган...

Қани энди, Бўстонликнинг ҳамма тарафида шу каби жаннатмаконлар барпо этилса! Шундай қилинса, нафақат юртдошларимиз, ҳатто чет элликлар ҳам сўлим маскан – Бўстонлик неъматларидан тўла-тўқис баҳраманд бўлар эди. Яна бир яхши томони – ерли халқнинг каттагина қисмини иш билан таъминлаш имконияти яратилар эди.

Масалан, Ўгам-Чотқол Давлат миллий табиат боғида ҳам шундай туб ижобий ўзгаришлар яшаш имкониятлари бор. Бўстонликдаги энг гўзал ҳудудларни ўз тасарруфига олган бу идорада ўтган ўн йилча вақт давомида неча бор бошлиқлар ўзгараверди-ю, ишда ижобий силжиш сезилмади. Бунга имконият ҳам йўқ эди. Чунки битта ҳудудда бир неча ташкилот ўз ҳолича иш олиб борар, ҳамма жойда бош-бошдоқлик, ўзбошимчалик ҳукм сурарди. Энди буларнинг барига чек қўйилиб, ҳудуддаги деярли барча ташкилотлар миллий боғ тасарруфига ўтказилди. Устига-устак бу даргоҳга Бўстонликнинг фидойи инсонларидан бўлган Абдукарим Абдужамилов бош директор этиб тайинланди. Шундан сўнг тез орада ижобий силжишлар сезила бошлади: мустаҳкам техника базаси яратилаётган, моддий таъминот ҳам яхшиланаётган миллий боғ эгалари табиат бағрини тўлдиришга, авваллари йўл қўйилган йўқотишлар ўрнини қайта тиклашга астойдил бел боғлаганлар.

- Бош вазифамиз, аввало ҳудудимизда тинчлик-хотиржамликни таъминлаш, нияти бузук, гирром кимсаларнинг нопок қадамларини қирқишдир! – дейди А. Абдужамилов қатъият билан.

- Худо хоҳласа, миллий боғимизни жаҳондаги энг илғор турдошлари қаторига кўтарамиз. Бу йўлда туман, айниқса вилоят ҳокимлиги жуда катта ёрдам кўрсатмоқда.

Шундай экан, яқин келажақда кўзлаган режаларимизни албатта рўёбга чиқарамиз.

Хуллас, Ватанимизнинг сўлим дурдонаси бўлмиш Бўстонликда кейинги йилларда чиндан ҳам тараққиёт учун кенг йўл очилмоқда. Юртбошимизнинг кўрсатмаси, Вазирлар Маҳкамасининг Қарорига биноан янги ишхоналар ташкил этилди, катта маблағлар ажратилди. Минглаб бунёдкорлар Чорвоқ денгизи атрофидаги Чимён-Чотқол ҳудуд ида улкан бунёдкорлик ишларини бажармоқдалар, чала ҳолда ташлаб қўйилган қурилишларни поёнига етказмоқдалар.

Афсуски, айрим раҳбарларнинг сусткашлиги туфайли Бўстонлик ободончилиги масаласида катта имкониятлар бой берилаётир. Буни қаранг, табиий газ Чорвоқ кўрғонига етказилса-ю, ерли халқ хануз ундан фойдалана олмаса! Шу газга ишониб, етарли миқдорда ёқилғи жамғармагани туфайли кўпқаватли уйлардаги оилаларнинг қишда совуқ қотиши инсофданми?! Нафақат Чорвоқ кўрғони, балки юқори қишлоқларнинг барчасига табиий газ тортиш имконияти яратилди-ку! Бу ишни амалга ошириш учун ғайрат-шижоат, ташкилотчилик ва дадиллик керак, холос.

Ёки ободонлаштириш, кўкаламзорлаштириш масаласини олиб кўрайлик. Тўғри, улкан қурилишлар давлат маблағи ҳисобига бажарилади, кўкаламзорлаштириш, боғ-роғлар яратиш-чи? Нима учун қишлоқ, кўрғон ёки шаҳар раҳбарлари ўз ҳудудларини ихтиёрий равишда обод қилишга ўз қўллари остидаги инсонларни тўлиқ жалб этмайдилар? Шу иш учун ҳам доимий равишда юқоридан буйруқ кутиб ўтириш шартмикин? Хуллас, бу ҳақда гапираверсак, гап кўп. Яхшиси, амалий ишга ўтиб, ҳаммамиз гўзаллик яратишга ёппасига киришмоғимиз, омад кулиб боққан айни қулай фурсатлардан имкон борица унумли фойдаланмоғимиз лозим.

*“Ишонч” газетаси,
2002 йил 23 июль сони.*

ГЎЗАЛЛИККА ОШУФТА КЎНГИЛ

Шоир ва журналист Азим Суюннинг ажойиб ташкилотчилик қобилияти, ҳақиқатнинг юзига тик боқиши, айниқса табиат гўзалликлари ошуфтаси эканлиги ҳақида кўп эшитган эдим. Аммо яқиндан танишувимиз 1999 йилнинг баҳорида бўлди. Сўлим Бўстонлик туманидаги улкан тоғлар бағрида табиатга нисбатан содир этилган бир шафқатсизлик ҳақида очик-ойдин ёзиб, матбуотда ёритолмай, сарсон эдим.

Азим Суюн “Ўзбекистон овози”га бош муҳаррир бўлибди, учрашиб кўрайин-чи, деган хаёл билан қабулхонага кириб бордим. Азимжон очик чехра билан кутиб олиб, дардимни тинглагач, муовини Салим Ашурга рўпара қилди:

- Бу тоғлик йигит табиатнинг ҳақиқий жонкуярларидан, мақоласини кўриб чиқиб, имкон қадар яқин кунларга режалаштиринглар!

Салимжон ҳам пайсалга солмай, мақолани деярли ўзгаришсиз 1999 йил 6 апрель сонидан чоп эттирди. Табиат кушандаларига кўпдан бери бунақа зарба берилмаган экан, шекилли, пастдан тепагача зир югуриб қолдилар. Тирноқ остидан кир қидирувчилар ҳам топила қолди. Бу ҳолатдан ташвишланиб, яна Азим Суюнга учрашдим.

- Далилларингиз етарли, гувоҳларингиз тирик. Ҳақиқатни ёзгансиз, ҳаммамиз сизни ҳимоя қиламиз, - деди Азимжон қатъий. – Текширувчилар билан бирга юринг-да, бор гапни яна ўрганиб келинг, керак бўлса бу мавзуга яна қайтамыз!..

Худди шундай бўлди: комиссия билан бирга Пском бағридаги Урунғач тоғларига бориб, рўй берган воқеаларни яна бир бор исботлаб келдик. Натижада “Ўзбекистон овози”нинг 1999 йил 1 июнь сонидан “Меҳмон овчилар” сарлавҳали яна бир танқидий мақола чиқди. Азимжоннинг дадиллиги туфайли ҳақиқат учун бўлган “кураш”да биз ҳақ бўлиб чиқдик. Шундан кейин ҳам Бўстонлик табиатини асраш мавзусида қатор чиқишлар бўлди. Уларда ҳам, албатта, ўзига яраша муаммолар кўтарилган эди.

– Шу жойларни бориб, тоғу тошларни кезиб, бор ҳақиқатни мен ҳам ўз кўзим билан кўрсам девдим, – таклиф киритиб қолди бир кун Азимжон.

– Сиз ўйлаганчалик осон эмас, йўллар жуда хатарли, – эҳтиёткорлик қилдим мен.

– Бу ёғидан ташвишланманг, тоғу тошлар фарзандимиз, бақувват техника топилса, бас.

Шундай қилиб, Ўгам-Чотқол Давлат табиат миллий боғи нозирлари бошлиғи Абдурахмон Ғойибов, Азим Суюн ва мен Чотқолнинг энг баланд чўққилари бўлмиш “Қоронғи тўқай” сари жўнадик. Тикка ўру қирлардан иборат йўллар, тезкор сойлар даҳшатли кўринар эди. Аммо Азимжон бу оғир сафарнинг бошидан охиригача сираям пинагини бузмади. Хуллас у: “биз ҳам тоғликлармиз” деб бежиз айтмаган экан.

Тоғдан тушиб, Ғазалкент шаҳрига яқинлашар эканмиз:

– Анови тоғлар этагидаги бизнинг қишлоққаям кириб ўтмайсизми, – таклиф қилдим мен.

– Ахир бу маконда Сирожиддин Сидқий Хондайликий ҳазратлари туғилиб ўсган-ку! Ул зот қишлоғини албатта зиёрат қилиш керак!

Шундай қилиб, қишлоғимизнинг энг диққатга сазовор жойлари: Сидқий ҳазратлари туғилиб ўсган ёнғоқзорли ҳовли-жой, азим чинорлар, қадимий аجدодларимиз яшаган Қўрғонтепа ва ундаги ер ости нажот йўлаги, етти авлиё ўтган манзилларни бирма-бир зиёрат қилгач, шоир бизнинг хонадон меҳмони бўлди. Бир озлик ҳордиқдан сўнг ораликдаги сой бўйига ўтдик. Жўрғадан шовуллаб оқаётган сувга юз-қўлларини чайиб олган Азимжон бирдан жиддийлашди:

– Ҳозиргина ичган чойимиз мана шу сувданми?!

– Ҳа, албатта. Бу жилға тоғ булоқларидан оқиб келади...

– Кўрдим булоқларингизнинг аҳволини! – меҳмоннинг авзойи бутунлай ўзгара бошлади. – Ичавериб, ўрганиб кетгансизлар-да, ҳайвонлар гўнги, яна алланима балоларнинг сувдаги мазасини сезмайсизлар ҳам. Сиз қишлоқ оқсоқолисиз, тоғдаги шу булоқларни қувурларга

“қамаб”, қишлоққа ичимлик суви келтириш чораларини кўрсангиз бўлмайдими?

– Анча йилдан бери шунинг ҳаракатидамиз, аммо шароитни кўрдингиз: чангалзорлар, қоятошлару тик қияликларни ёриб, беш-олти чақиримга ариқ қавлаш керак. Бунинг устига бир-икки эмас, бир неча ташкилоту ва яна қандайдир раҳбарларнинг розилигини ҳам олиш керакмиш...

Азимжон икки тиззасига кафтларини шарақлатиб урганча ўрнидан кўзғалди:

– Ана шунақа машмашаларни ҳал этиш учун оқсоқоллик курсида ўтирибсиз-да! Қишлоқ аҳлини ҳашарга бошланг. Хондайликда қанча хонадон бор?

– Бир ярим мингга яқин...

– Ҳар бир оиладан биттадан забардаст йигит ёки ишга яроқлилар чиққан тақдирда ҳам бир ярим минг одам! Бу ҳазилакам кучми? Уларга бош бўлиб қишлоққа зилол сув олиб келсангиз, қурган гузарингиз, таъмирлаган йўл-кўприкларингиз биргина бу савоб олдида ўтаверсин! Сув келтиришга тўғаноқ бўлаётган ташкилот ва раҳбарлар билан гаплашишни менга қўйиб беринг!

Ўйлаб қарасам, умрида илк бора қишлоғимизга ташриф буюрган бегона бир инсон шунчалар қўйиб-пишяптию, мен бўлсам...

– Ростдан ҳам бу ишга бош қўшасизми?

– Вой оқсоқол-эй, бу ишдан бўйин товлаб бўларканми? Эшигимиз сиз кабилар учун ҳамиша очик!.. Хуллас, кейинги гал сув жўмрагидан оқаётган зилол булоқ сувидан чой ичамиз, деган умиддаман.

– Насиб қилса, албатта шундай бўлади!..

Бу келишувдан сўнг уч йил давомида фаоллар билан қишин-ёзин тиним билмадик. Юзлаб ҳашарлар уюштирдик. Бу ишларда Азимжон ҳам четда турмади. Қачон борсам бош муҳаррир мени хуш кайфиятда кутиб олар, керакли ташкилот раҳбарларига куюнчаклик билан қўнғироқлар қиларди. Гўё ўз уйига сув олиб келаётгандай...

Қишлоғимиз аҳли қоятошлар остидан отилиб чиқувчи шифобахш ва зилол булоқлар сувидан ичаётганига икки йилдан ошди. Жўмрақларимиздан сув оқа бошлаган дастлабки кунлардаёқ қишлоғимиз учун азиз ва қадрдон бўлиб қолган шоирни кўп бор зилол булоқлар сувидан чой ичишга таклиф қилдик. Бизларнинг-ку, ишимиз битди. Лекин Азимжон меҳмондорчилик учун вақт топа олмай юрибди.

*«Тошкент ҳақиқати» газетаси,
2008 йил 27 февраль сони.*

ТАДБИРКОР ФЕРМЕР ЁКИ “МЕҲМОН” ОВЧИЛАР

Табиатни муҳофаза қилиш Тошкент вилояти кўмитаси раиси ўринбосари Мухтор Аъзамов билан Бўстонлик туманига йўл олдик. Тўлабой Юнусов бизни яхши кутиб олди. Хонасида атроф-муҳит тозаллиги хусусида суҳбатлашиб ўтирардик. Шу пайт эшик шахд билан очилиб, ёши олтмишлардан ошган, жуссаси пишиқ киши хонага кириб келди.

– Гапларингиз ҳали-вери тугамайдиганга ўхшайди, менинг эса вақтим зик, кечгача Испайга етиб олишим керак, берухсат кирдим...

– Эй-й, Мирзарайим ака, келинг, келинг, суҳбатимизга қўшилсангиз, мамнун бўламиз, – деди Тўлабой Юнусов у одам билан самимий кўриша туриб бизга таништирар экан. – Бу отахон туманимизнинг юкори минтақасида юзлаб гектар боғ-роғлар яратган Мирзарайим Абдурахмонов бўладилар.

Суҳбатимиз атроф-муҳит муҳофазаси ҳақида бораётганидан воқиф бўлган Мирзарайим ака ғайратланиб ўрнидан турди.

– Бундай муҳим масалани бу жойда эмас, далага чиқиб ҳал қилиш керак, не-не машаққатлар билан тиклаган кўпригимиз хавф остида турибди, буниям кўрасизлар...

Бурчмулла, Боғистон, Нанай каби тоғлар оралиғида жойлашган қадимий қишлоқлар ҳузурбахш жозибаси билан кишини ўзига тортади. Бу серфайз масканларда ширинсухан, меҳнатсевар, танги ва азамат инсонлар яшайди. Айниқса, уларнинг бир фазилатига қойил қоласиз, ҳар йили ҳовли ва кўчаларни тартибга солиш, ариқларни тозалаш сингари ҳашарларда каттаю кичик астойдил иштирок этади. Бундай қутлуғ кунда ҳалим пиширилади, ҳашар байрам тусини олади. Катта ва салмоқли ишлар бажарилиши биробарида ҳаммаёқ чиннидек тозаланади. Ҳатто шундай хонадонлар борки, улар бутун ҳовлиси саҳнини сип-силлиқ қилиб суваб ҳам кўядилар. Кўчаларда гўнгтепа ёки бирон-бир хунук чиқинди ва ташландиқларни учратмайсиз. Ариқлардан шарқираб зилол сувлар оқиб туради. Тоғлардан келаётган бу зилол чашмалардан бемалол ҳовучлаб ичаверишингиз мумкин. “Оқар сув – Аллоҳ жамоли, уни булғаш гуноҳи азимдир!” – деб қўйишади улар. Ҳозирги кунда қишлоқларда сув қувурлаштирилган. Водопровод тармоқлари ҳовлиларга киритилган. Булар ҳам асосан ҳашар йўли орқали амалга оширилган. Бундай покизалик, саранжом-саришталик ва ҳамжиҳатликни кўргач, албатта, кайфиятингиз кўтарилади, дилингиз равшан тортади.

Испай қишлоғига кўпчилигимиз илк дафъа қадам ранжида қилмоқда эдик. Пском йўлидан ўнг томондаги кескин қияликка бурилиб, Пском дарёси устига ўрнатилган кўприқдан ўтдик. Ҳашар йўли билан испайликларнинг ўзлари тиклаган бу кўприқдан ҳар қандай юк машинаси бемалол ўта олади. Кўприк юзга яқин хонадонни катта ҳаёт билан боғлаб турувчи ягона восита экан. Ушбу иншоотга серсув Пском дарёси чиндан ҳам хавф сола бошлабди. Мирзарайим аканинг ташвиши ўринли, кўприкка олиб тушадиган йўллар ҳам таъмирталаб бўлиб қолибди.

Мирзарайим ака каби ўтюралар кўприк қурилишида жонбозлик қилган бўлсалар, Испай қишлоғининг тўлиқ сув қузури билан таъминланишида эса шу ерли халқ фарзанди Мирсаид Абдурахмонов ҳақиқий фидокор ва ташкилотчи эканлигини амалда исботлаган. Шунинг учун ҳам испайликлар Мирсаид Абдурахмоновни маҳалла кўмитасига раис этиб сайлашган.

Хуллас, ўз-ўзини чинакамига бошқариш, халқ кучи билан тоғ шароитидаги машаққатларни даф этиш анъаналарини бундан кейин ҳам сира-сира бўшаштирмаслик лозим. Аксинча, бу йўлга янаям фаол ва жипслашиб киришмоқ керак.

Олий Мажлиснинг XIV сессиясида ўз-ўзини бошқариш асосий масалалардан бири сифатида кун тартибига қўйилгани ҳам бежиз эмас.

Мирзарайим ака хонадонидамиз. Хонадон гавжум. Ҳамма иш билан банд. Бу хонадонда йил давомида бир зум ҳам тиним бўлмайди. Чунки Мирзарайим ака чинакам фермер. Жамоа хўжалиги билан тузилган шартномага кўра беш гектар ерга беш минг туп олма кўчати экиб

парваришляпти. Атрофига эса икки минг туп терак қаламчаларини қадаб чиққан. Яроқсиз ерларда ҳам беш юз туп олхўри, уч юз туп ёнғоқ ўстирилмоқда. Олма кўчатлари ёш бўлганлиги учун уларнинг оралиқларини яхшилаб ҳайдаб, бир гектарга буғдой, икки гектар ерга картошка, нўхат ва бошқа экинлар экиб қўйибди. Хуллас, қўлидаги ернинг бир қаричини ҳам бекор қолдирмаган. Айниқса, қиялик ҳамда яроқсиз ерларда чангалзор бўлиб ётган ёввойи олмаларга Мирзарайим аканинг ўзига хос услуби билан яхши навлар пайванд қилиниб, маданийлаштирилганини кўрган ҳар қандай кўз қувонади. Қисқа қилиб айтадиган бўлсак, гўзал одамларнинг заҳматли меҳнатлари эвазига чиройли ҳаёт учун тамал тоши қўйилмоқда.

– Бу воҳада аҳвол жуда оғир, – деди мезбон одатига кўра очиқчасига кўчиб. – Ёввойи ҳайвонлар қирилиб битиш арафасида турибди. Масалан, атрофимиздаги тоғларда, менинг тахминимча, кийиклар ва айиқларнинг кўпи билан беш фоизга яқини ҳозирча сақланиб турибди. Ёввойи чўчқалар-ку, бир фоиз бордир, бўлмаса, у ҳам қолмаган. Йил-ўн икки ой давомида бетўхтов отилавергандан кейин барака қолармиди?! – чинакамига қизишиб кетди Мирзарайим ака. – Фақат тоғдаги паррандаю дарранда ҳисобига кун кечираётганлар қанчадан-қанча! “Меҳмон” овчиларнинг қилмишлари-ку, дард устига чипкон бўлмоқда. Э, қуруқ гаплардан не фойда!

– Менимча, тоғ йўлларининг асосий нуқталарида, бошқа томонлардан айланиб ўтиб бўлмайдиган жойларида махсус постлар ташкил этиш ва уларда фақат чин фидойилар навбатчилик қилишларини йўлга қўйиш зарур, – деб таклиф киритди Мухтор Аъзамов.

– Ҳамма гапларингиз тўғри, лекин кўпинча гап гаплигича қолиб кетяпти-да, – оғир-вазмин одатига хилоф равишда қизишиброқ гап жиловини тутди Тўлабой Юнусов. – Хўп, биз кўлимиздан келган ишларни қилайлик, аммо табиат муҳофазасига дахлдор бошқа ташкилотлар ҳам астойдил киришмасалар, тайинли бирор натижага эришиб бўлармикан? Буни қаранг, Ўгам-Чотқол миллий боғи назоратчиларига қарабинлар бериб қўйилибди! Бу қурол билан улар ўзларини браконьерлардан ҳимоя қилишар эмиш! Ўз-ўзини ҳимоя қилиш учун мундайроқ қурол ҳам қор қилар. Уларнинг ўша кучли қуроллардан бошқа мақсадларда фойдаланмасликларига ким қафолат беради?! Худди шу ташкилот худудида ўрмон хўжаликлари ҳам бутунлай мустақил равишда фаолият кўрсатаётганига нима дейсиз? Менимча, бу икки ташкилотдан бири қолиши ёки бири иккинчисига бўйсунуши керак. Акс ҳолда, битта жойдаги шўрлик табиат икки хўжайин томонидан кўриқланадими ёки хомталаш қилинадими?! Бу муаммолар қанча тез ҳал этилса, шунча яхши...

“Бундай муаммоларни албатта жуда тезлик билан ҳал этиш керак!” – деган тўхтамга келди давра иштирокчилари. Ҳаяжонли бу суҳбатлар мустақил Ватанимизнинг соф виждонли ҳар бир вакили қалбида акс-садо бериши ва ҳар биримизни амалий ишга отлантириши лозим. Энг аввало, табиат муҳофазасига дахлдор раҳбарлар аниқ чора-тадбирлар белгилаб, уларнинг ижросини албатта таъминлашлари зарур.

Шу ўринда ҳамма жойлардаги фуқаролар йиғинлари ва маҳалла кўмиталари раисларининг табиат муҳофазасига оид масъулиятларини ҳам алоҳида эслатиб ўтиш лозим. Ахир ким нима иш билан шуғулланаётганини улар ҳаммадан кўра яхшироқ билишади-ку!

*“Ўзбекистон овози” газетаси,
1999 йил 1 июнь сони.*

ГЎЗАЛЛИК ТЎКИС БЎЛИШИ КЕРАК

– “Экология”ни боболаримиз нима дейишган?

– *Дардингни олай, она заминим!*

– Нима осон?

– *Маслаҳат бериш.*

– Нима қийин?

– *Берилган маслаҳатга амал қилиш.*

Ҳаёт ҳақиқати, инсоният бошидан кечираётган воқеа-ҳодисалар силсиласидан хулоса чиқариб, бир тўхтама келиш мумкин: ҳар қандай жамият, уюшма ёки қурилмалар ўзгариб кетади, ҳатто остин-устин бўлади, аммо атроф-муҳит муаммоси ҳар қачон, ҳамма жойда мудом долзарблигича тураверади. Ҳа, экология муаммоси ер юзи учун доимо бир бутундир...

Дарвоқе, “экология” деган сўзни борган сайин кўпроқ ишлятпмиз-у, унинг ўзи қаердан келиб чиққан, маъноси нима экан, бу томонларига унчалик эътибор бермаймиз. Луғатларга қарасак, “экология” юнонча сўз бўлиб, атроф-муҳитни ўргатадиган фан, дегани экан. Бунинг маъносини тўлалигича акс эттирадиган аниқ сўз ёки ибора ўз она тилимизда йўқмикан? Нахотки, бу муаммо билан энди шуғуллана бошладик? Бундай саволлар қаршисида бир зум тек туриб қоламиз. Ҳаёлан ўтмишимизга, бу соҳада қилинаётган ишлар, ёритилаётган асарлар салмоғига назар ташлаймиз-да, экология деганлари инсоният билан мудом ёнма-ён яшаб келганлигига иқрор бўламиз. Узоққа бормасдан, ўз халқимиз ҳаётини олиб кўрайлик. Бизда “покизалик” деган сўз бор. Хўш, покизаликни қадрламайдиган бирон инсон зоти ўзбек халқи орасидан топилармикан? Ёки бадииятда, гўзаллик, ифбат, саранжом-саришталик ва покизалик тараннум этилмаган бирон-бир асарни учрата оламизми? Ҳар ким ҳам маълум маънода бу соҳага эътибор берган, ўз нуқтаи назарини бадиий йўсинда ифодалашга баҳоли қудрат уриниб кўрган. Чунки покизалик ҳаётини эҳтиёждир. Ундан кўз юмиш асло мумкин эмас. Фақат мувозанат кескин бузилиб кетмаганлиги учун бу соҳадаги курашлар бизга унчалик таъсир кўрсатмай келди. Энди бўлса, атроф-муҳит шу қадар шиддат билан ўзгара бошладик, ҳаммамиз бараварига ташвишга тушиб қолдик.

Бора-бора атроф-муҳитга нисбатан инсон тажовузкорлиги таборо кучаяверди. Бу билан биргаликда табиат жонкуярлари овози ҳам тез-тез ва баландроқ эшитила бошлади. Айниқса, бу ҳолат саксонинчи йилларда кучайди. Ёзувчилар уюшмаси йиғинларида “Она-замин, атроф-муҳит муҳофазаси” масалалари доимий муҳокама этиладиган бўлди. Бундай анжуманларда асосан ёзувчиларнинг чиқишлари кучли ҳис-ҳаяжон билан кутиб олинар, қизгин қўллаб-қувватланарди. Кўп ўтмай, муҳокамаларга олимлар, ўрмончилар, иқтисодчилар, мелиораторлар ва кўплаб бошқа соҳа вакиллари ҳам жалб этилди.

Орол қуришининг салбий таъсири нафақат Ўрта Осиё, балки бутун дунёга татияпти-ку! Ер юзини – гўзаллик, покизалик, умуман олганда, атроф-муҳит мувозанатини яхлитлигича ҳимоя қилиш кераклигини ҳаётда бир қадам олдинда юривчи зиёлилар, хусусан, адиблар анча кеч бўлса ҳам тушуниб етдилар. Шундан бўлса керак, турли миллат ва элатларнинг зиёли ҳамда ёзувчилари атроф-муҳит муҳофазаси хусусида анча яқдил ишламоқдалар. Турли жанрларда ушбу мавзу юзасидан кескин чиқишлар қилган Чингиз Айтматов, Расул Ҳамзатов, Қайсин Қулиев, Валентин Распутин, Одил Ёқубов, Озод Шарафутдинов, Иброҳим Ғафуров каби кўплаб адибларни эзгу ниятли ҳамнафаслар, дейиш мумкин. Улар бетиним ёзадилар, катта-кичик йиғинларда сўзлайдилар, халқнинг кўзини очиш, кучайиб бораётган экологик фожиаларнинг олдини олиш учун қўлларида келган ҳамма имкониятларни ишга соладилар. Адиблар турли услубда, ҳар хил жанрларда ижод қилсалар ҳам мақсадлари битта – она табиат дардига малҳам топиш.

Бадиий йўсин орқали инсон онгига таъсир ўтказиш борасида ҳозирги катта авлод адиблари ўзларига хос йўлдан бормоқдалар. Ёши улғайиб бораётган бу инсонлар келажак авлод олдида юзи қора бўлишдан кўрқадилар, неварачеваралари соғлом, хур ҳаёт кечиришларини истайдилар, шунга эришиш учун кўлларидан келганча ҳаракат қиладилар. Яъни, улар ер юзида покизалик, мусаффолик, пировард натижада ҳаётнинг тугаши эмас, аксинча, гуллаб-яшнаши учун толмасдан курашиш кераклигини яхши тушунишади. Ўзларини табиатнинг, ҳаётнинг ҳақиқий жонкуярлари деб билган барча инсонлар ҳам бу масъулиятни чуқур англаган ҳолда умумманфаат ишига бараварига ўз улушларини қўшмоқлари даркор.

Республикамиздаги энг сўлим гўшалардан бири бўлмиш Бўстонлик табиатини сақлаб қолиш учун бўлган ҳаракатларда бундай ҳамкорликнинг ҳақиқий намуналарини кўрганмиз. Бундай инсонлар нима учун курашаётганларини жуда яхши билишади. Уларнинг қаричи калта эмас, улар яшаб турган сайёрамиз кичкина ва аҳволи тобора танг бўлаётганини теран ҳис қиладилар. Тўғри-да, ер юзида гўзаллик ё бир бутун бўлиши, ёки ундан бутунлай айрилишимизга тўғри келади. Қаранг, Чорвоқ сув омбори яратилиши оқибатида Бўстонликнинг азалдан-азал яшаб келган Шунгак, Бақачўл қишлоқлари бутунлай, Бурчмулла, Боғистон, Сижжак ва Нанай қишлоқларининг эса кўплаб маданий-маъмурий бинолари, катта-катта унумдор экин ерлари, барқ уриб яшнаб турган жаннатмакон боғлари сув остида қолиб кетди. Халқ тили билан айтганда: «бўлар иш бўлди, бўёғи синди». Лоақал бундан буёғига Буюк Аллоҳ яратиб қўйган табиатнинг нозик оламига билиб-билмай аралашувдан ўзимизни тиймоғимиз, шу пайтгача йўл қўйиб келган хатоларимиз оқибатларини тугатишга астойдил бел боғламоғимиз лозим.

Чорвоқ сув омборининг бағрида бутун ёз давомида неча йиллардан бери давом этаётган нохуш манзараларни айтмайсизми! Сув омбори теграсида “салқинлаётган” минг-минглаб одамларнинг чиқитлари, ирkit колдиқлари тўппа-тўғри Чирчиқ дарёсига тушмоқда ва ундан куйида яшаётган барча инсонларнинг, шу жумладан, тошкентликларнинг ҳам ичаётган сувларини булғамоқда. Ахир, сув юқорига эмас, куйига оқади, уни терс йўналтириб юборишнинг иложи йўқ! Бу хунук ҳолни кўрганимизда халқимизнинг: «Осмонга туфласанг, қайтиб юзингга тушади», деган аччиқ нақли ёдимизда жонланади...

Беўхшов бу ҳолатни, кечроқ бўлса-да, тушуниб қолган мутасаддилар халқимизнинг асосий ичимлик суви тармоқларидан бўлмиш Чирчиқ дарёси атрофидаги булганч оқаваларни катта қувурлар орқали олиб кетиб зарарсизлантириш ишига анча йил аввал енг шимариб киришган эдилар. Чимён – Бақачўл йўналиши бўйлаб то Қибрай ҳудудигача олиб боришга мўлжалланган катта канализация қурилиши икки-уч йил давомида тузуккина олиб борилди. Шу ишнинг бир қисми бўлмиш Чирчиқ – Қибрай оралиғидаги қурилишлар битказиб ҳам қўйилди. Аммо тоғлар бошидан Чирчиқ шаҳрига қадар қавланган зовурлар, чала-ярим ётқизилган улкан қувурлар 1988 йилдан бери ёддан ҳам чиқариб юборилди. Чирчиқ дарёси эса йил сайин кўпайиб бораётган сассиқ оқавалар, ирkit чиқиндилар ҳисобига тобора кўпроқ ифлосланмоқда. Дарёнинг юқори қисмида яшовчилар аҳволнинг ғоят мушкул эканлигини унчалик тушунмас. Тошкентдаги бу иш мутасаддилари-чи?! Нафақат бу ишга алоқадор кишилар, Чирчиқ дарёсидан таъминланаётганлар у ёқда турсин, воқеадан бохабар бўлган Ватанимизнинг ҳар бир фарзанди ушбу муҳит мувозанатини тиклаш, шу йўлдаги эзгу ишларни амалга ошириш учун қўлидан келган ҳамма чораларни кўрмоғи лозим...

Бу эзгу йўлда Президентимиз фаолиятидан ҳар қанча ибрат олсак арзийди. Мақсад шуки, Юртбошимиз қайта-қайта таъкидлаганидай, биров бошқа бировга юк бўлмасин, ҳар ким бошлаган ишини, Чирчиқ дарёси бўйларидагидек чала ташлаб кетмай, чиройли ҳолда охирига етказсин.

Бир доно кишидан, “Нима осон?” деб с ўраганларида, “Маслаҳат бериш”, дея жавоб қайтарибди. “Нима қийин?”, деган саволга эса, “Берилган маслаҳатга амал қилиш”, деган экан.

Айниқса, гўзалликка ихлос, покизалик хусусида гап кетганда ҳамқишлоғим Сирождин

Мирзоҳид ўғли – Сидқий Хондайлиқийнинг ёрқин хотирасини астойдил хурмат билан ёдга олмай илож йўқ. Бадииятнинг кўп жанрларида юксак истеъдод билан қалам тебрата олган забардаст адиб шахсий ҳаётда ҳам нозиктаъб, биринчи навбатда ўз-ўзига қаттиқ талабчан экан. Адибнинг ҳовлиси ранго-ранг гул ва лолаларга тўла бўлган. Гулзор чеккаларига ўрнатилган уялардаги асаларилар ғув-ғув учиб, гулзордан, кўркам боғлардан шарбат тўплаган. Ҳовлидаги кўркам ҳовузга сув элтувчи ариқ ёқасидаги ўстирилган каттакон тол дарахти устида ҳар йили лайлаклар бола очар экан. Сидқий Хондайлиқий меҳнатсеварларни астойдил кадрлар, ишбилармон ва покиза инсонларни дўст тутар, мустақил фикри йўқ, ялқов кимсалардан нафратланарди. “Одам уч хил бўлур, – деб ёзган эди бу хусусда адиб. – Бутун одам, ярим одам, одам ҳисобинда бўлмаган одам. Бутун одам шуки, ўз ақлига иш буюриб, касбу корга машғул бўлур. Ярим одам шулки, ўзи бир ишнинг ухдасидан чиқа олмас, лекин бировнинг далолати билан ишга киришур ва тиришур. Одам ҳисобинда бўлмаган одам шулдирки, ўзича касб қила олмас ва бировнинг иршодича ҳам бир ҳунарнинг ухдасидан чиқа олмас...”

Хулласи калом, элу юртимизнинг чинакамига гуллаб-яшнаши учун ҳамма ишда, айникса, табиатни муҳофаза қилиш ва соғломлаштириш соҳасида ҳақиқий бутун одам бўлиб, баркамол, тўқис гўзаллик учун астойдил курашайлик.

*“Халқ сўзи” газетаси,
2000 йил 25 февраль сони.*

ДАМ ОЛИШ МАДАНИЯТИНИ ЎРГАНАЙЛИК

Дунёнинг кўплаб сўлим гўшаларида, Карпат тоғлари, Қора денгиз бўйларидаги оромгоҳларда бўлганман. Юртимизнинг хушхаво масканларини ҳам кезиб чиққанман. Лекин бизнинг юртдек табиат манзараси, иқлими, тўрт фасли ҳам роҳатбахш жаннат ўлкани учратмадим.

Мен тоғда ўсганман. Ўзбекистон тоғли худудлари, очиғи, баҳаволиги, ўсимликлар дунёси, ҳайвонот олами, биохилма-хиллиги билан бой юрт ҳисобланади. Айниқса, тоғларимизнинг зилол сувлари минг дардга шифодир. Ўлкамизнинг тароватини, “дунёнинг энг сўлим гўшаси” деб довруқ таратган Швейцария манзарасига киёсласам, ҳеч муболаға бўлмайди.

Келинг, узоққа бормайлик, Бўстонликнинг осмонўпар тоғларидан оқиб тушувчи зилол булоқлар, шаршаралар, ҳайқириб оқаётган Ўгам дарёсини кўз ўнгингизга келтиринг. Бу жойларда йил-ўн икки ой шаҳарликлар келиб, хордиқ чиқаришади.

Ачинарлиси шуки, “Хумсон” сихатгоҳида, умуман, диёримизнинг барча оромгоҳлари, сўлим гўшаларида баъзи хордиқ чиқарувчилар табиатга шафқатсизларча муносабатда бўлишмоқда.

“Хумсон” сихатгоҳи худудида ахлат ташлаш учун махсус жойлар бор. Шунга қарамай, атрофда қовун-тарвуз пўчоқлари, турли қоғоз ва шиша идишларининг сочилиб ётгани кишининг кўнглини хира қилади.

Бўстонликдаги сўлим жой, оқар дарё ва ирмоқлар борки, атрофида катта-кичик хонаки “оромгоҳ”лар пайдо бўлган. Улар йил сайин кўпайиб бормоқда. Биргина Ўгам дарёси соҳиллари бўйлаб тизилишиб кетган бундай ноқонуний нуқталар бутун ёз мавсуми давомида оқар сувни кечаю кундуз узлуксиз булғайверади. Энг ачинарлиси, дам олувчилар ахлатларни дарё сувига улоқтиришади. Чиқиндилар эса Ўгамдан Чирчиққа, ундан тўппа-тўғри Тошкентга етиб бораётганини улар ҳеч ўйлаб кўрганмикан? Ахир “Осмонга тупурсанг, тупугинг қайтиб юзингга тушади”, деганлари шу эмасми! Бунақа “оромгоҳлар”нинг тинимсиз кўпайиб бораётганига қараганда, уларни тартибга солувчи, тийиб қўювчи ташкилотлар ё йўқ, ёки ўз вазифаларини қониқарли бажармаяптилар.

Табиат Аллоҳ томонидан инсонга берилган олий неъмат, уни булғаш, ифлослантириш, барбод этиш бориб турган гуноҳ-қу, буни қачон англаб етамиз? Борлиқни, табиатни келгуси авлодларга соф ҳолича етказиш ҳар бир инсоннинг муқаддас бурчидир. Қолаверса, табиатга шафқатли бўлиш, тўғри дам олиш ҳам инсоннинг юксак маданиятидан дарак беради.

*“Ўзбекистон овози” газетаси
2005 йил 2 август сони.*

ДАРЁЛАР ЎЗАНИН ТОВАР СУВ БИЛАН

Тўрт фасл барқарор бўлган жаннатмонанд Ўзбекистоннинг сулув баҳори, серкуёш ёзи, сўлим кузию покиза қиши бор. Бир тасаввур қилиб кўринг, фақат бир ёки икки фасл такрорланаверса, юртимизда бундай табиат тугаллиги – тўқислиги бўлмасди. Мўъжазгина курраи заминда худди шундай ёки шунга ўхшаш иқлимга эга бўлган жойлар ҳам йўқ эмас. У томонлардаги турли табиий офатлар ҳақида кўп эшитамиз. Шукрким, биз толеи бор эл эканмиз-у, бироқ... истибдод зулми ва ғафлатимиз боис чўл қувибмиз, дарёларни нақ терс оқизибмиз, чўллар бағрида сунъий хавзалар, гарчи ҳаритада акс этмаган бўлса-да, Арнасой ва Қорақум кенгликларидан неча ўнлаб кўлларни пайдо қилаверибмиз, тоғу тошларни-да кўзгайверибмиз...

Бугун эса тўхтаб олиб қолган тафаккурларга шу ўтмишнинг “суви” сингиб қолган каби бу борада ҳамон бир силкиниб ўзимизга кела оляпмизми? Табиатни оз бўлса-да асл ҳолига қайтариш жараёнлари анчайин қийин кечмоқда. Ўрта Осиёнинг иқлими, табиат мувозанати Оролдан бошланади, десак, муболаға бўлмас. Бу, умуман, экологиямизнинг ўзагидир. Табиийки, ўзаги қуриган дарахт яшнамайди.

Дарвоқе, экология деган сўзни тобора кўпроқ қўллаймиз, бу тушунча аслида инсоният билан бир, хусусан, бизнинг халқимиз дилида ҳам мудом бирга яшаб келган. Зеро, бизда ҳаммамизга таниш “покизалик” деган сўз бор, азал-азалдан бу сўзнинг қадри баланд бўлган. Гўзаллик, покизалик, умуман олганда, атроф-муҳит мувозанатини бир бутунлигича ҳимоя қилиш кераклиги ҳақида ҳаётда бир қадам олдинда юрвчи зиёлилар, ижодкорлар ҳамиша сўз айтиб келадилар. Чингиз Айтматов, Расул Ҳамзатов, Қайсин Қулиев, Ўлжас Сулаймонов, Валентин Распутин, Одил Ёқубов, Озод Шарафиддинов, Иброҳим Ғафуров каби кўплаб адибларни эзгу ниятли ҳамнафаслар дейиш мумкин. Валентин Распутин “Матера билан видолашув” асарида амалга оширилаётган ишлар замирида нақадар аянчли воқеалар ҳам борлигини бадиий бўёқларда вазминлик билан акс эттирган эди. Зотан, Ангара дарёсида кучли гидростанция қуриш оқибатида мўъжазгина ҳаёт давом этиб турган Матера ороли ҳамманинг кўз ўнгида сув қаърига ғарқ бўлади. Бу воқеага одамларнинг қарашлари турлича: “қонун буюрдими, шундай бўлиши керак” деб ўйлайди баъзилар, бошқаларнинг кўз ўнгидан эса Матеранинг бутун борлиғи, туриш-турмуши, гўзал кўрк-жозибаси сира-сира ўчмайди. Улар умр бўйи шу азиз заминни қўмсаб юрадилар... Ангара дарёсида қудратли иншоот барпо этилиши эвазига шу манзилда ҳаёт онаси бўлмиш Матера бой берилди. Худди шунингдек, Чорвоқ сув омбори қуриб битказилгандан сўнг Бўстонликнинг азал-азалдан яшаб келган Шунгак, Бақачўл қишлоқлари бутунлай, Бурчмулла, Боғистон, Сижжак ва Нанай қишлоқларининг эса кўплаб маданий-маъмурий бинолари, катта-катта унумдор экин ерлари, яшнаб турган боғлари сув остида қолиб кетди. Табиатнинг нозик оламига амалий мақсадларни кўзлаб, билиб-билмай аралашувлардан инсоният тийилмоғи керак экан. Чорвоқ сув омборининг теграсида салқин жойлар кўп, бу сўлим манзилга ёз ойлари дам олишга келиб-кетадиган минг-минглаб одамлар турли-туман чиқитлар, озиқ-овқат қолдиқларини ташлайдилар. Бу ташландиқлар эса Чирчиқ дарёсига оқиб тушаверади ва ундан қуйида яшаётган аҳоли истеъмол қилаётган сувларни булғайверади. Тўғри, халқимизнинг асосий ичимлик суви бўлмиш Чирчиқ дарёси атрофидаги оқова сувларини катта қувурлар орқали олиб кетиб зарарсизлантириш ишига анча йил аввал киришилган эди. Чимган – Бақачўл йўналиши бўйлаб то Қибрай худудига қадар давом этувчи катта канализация коллектори қурилиши икки-уч йил давомида олиб борилиб, Чирчиқ-Қибрай оралиғидаги ишлар тўлиқ битказиб ҳам қўйилди. Аммо тоғлар оралиғидан Чирчиқ шаҳрига қадар қазилган зовурлар, чала-ярим ётқизилган қувурлар 1988 йилдан буён деярли ёддан ҳам чиқариб юборилди. Чирчиқ дарёси эса йил сайин ортиб бораётган ифлос оқавалар ҳисобига тобора кўпроқ булганмоқда.

Эндиликда экология соҳасидаги бир қатор намунали ҳаракатларнинг ҳозирги

карвонбошиларидан бири сифатида “ЭКОСАН” Республика жамғармаси фаолияти ҳаммамизни умидлантирмоқда. Қувонарлиси шундаки, бу табиатсеварлар давраси тобора кенгаймоқда.

Бир доно кишидан “нима осон?” деб сўраганларида, “маслаҳат бериш”, “нима қийин?” деган саволга эса “берилган маслаҳатга амал қилиш”, дея жавоб берган экан. Демокчиманки, покизаликни ҳар ким ўз қадамидан, мўъжаз ҳовлисида, қолаверса, маҳалла, туман, вилоят ва ҳар мамлакат ўз худудидан бошласа, она замин табиати кун-кундан сўлимлашади, азал оқил мувозанатига қайтади. Ҳовлингизда, ўқув ва иш бинолари атрофида ҳар ким бир дарахт, бир гул ўстирса, юртимизда ҳар йили камида 20 миллион туп дарахт экологиямизни тиклашга киришади, меваси катта-кичикка қувват улашади. Бирни кессанг, ўнни эк, деб бежиз айтишмаган. Гўзаллик ва покизаликка ихлос хусусида гап кетганда маърифатпарвар адибимиз Сирожиддин Мирзоҳид ўғли Сидқий Хондайлиқийнинг ғоят нозиктаъблигини эслаймиз. Унинг ҳовлисини мудом ранго-ранг гул-лолалар бебаб турган. Гулзорларнинг чекка-чеккаларига ўрнатилган уялардан эса асаларилар ғув-ғув учиб, атрофидаги гўзал чаманзорлардан, сўлим боғлардан бол тўплаган. Ҳовлидаги чиройли ҳовузчага сув элтувчи ариқ ёқасида ўстирилган катта тол дарахти устида эса ҳар йили лайлақлар уя қуриб, бола очар экан... Курраи заминимизда яна шундай инсонлар бор эканки, улар уйларида кўчага чиқаётганларида пойабзалларининг остини яхшилаб тозалаганларидан кейингина ташқарига қадам босар эканлар. Швейцария, Австрия, Голландия, Мексика, Австралия сингари давлатларнинг фуқаролари атроф-муҳит муҳофазаси ва покизалик борасида ана шу қадар юксак даражага эришган. Олмонияликларнинг ҳам табиатга муносабатда саранжом-саришталигу покизалиги авлоддан-авлодга энг кадрли маънавий мерос сифатида ўтиб бораётганлиги ҳавас қиларлиқдир. Ўз харитамизга назар ташласак, ярмидан кўп сувини йўқотган Орол денгизининг қадимдагидек тасвирланишини кўриб, орзуланамиз ва бу тасвирнинг рост бўлишини истаймиз. Ушбу сўзларимиз ҳам шу покиза истак ифодасидир.

*“Миллий тикланиш” газетаси,
2000 йил 13 июнь сони*

ЖОНЗОТЛАР ҲАМ МЕҲРГА МУҲТОЖ

Бўстонлиқ туманида қадимий Хондайлиқ қишлоғи бор. Хондайлиқ сўзи ушбу қишлоқдан етишиб чиққан адиб Сирожиддин – Сидқий Хандақлиқийнинг ёзиб қолдиришича, хандақ қазиб, ёвлардан ҳимояланганлар макони, деган маънони билдирар экан. Бинобарин, бошқа кўп жойларга таққослаганда Хондайлиқнинг анча афзал томонлари бор: сел боса олмайди, кўчклар таҳдид солмайди, шамол-довуллар четлаб ўтади, қуёш кун бўйи сахийлик билан нур сочади. Таъбир жоиз бўлса, айтиши мумкинки, агар бу масканда яшовчилар ободончилик, бунёдкорлик ишларида ҳамжиҳат бўлиб ҳаракат қилсалар, ўзаро меҳр-оқибатли, оқил ва ишбилармон бўлсалар, Хондайлиқни ҳақиқий жаннатмонандга айлантириши сираям қийин эмас...

Болалик ва ўсмирлик даврим шу қишлоқда кечди. Уззу-кун кўркам боғу роғларда, қишлоқ теграсини гир айлана ўраган салобатли, сеҳрли ва бағри табиий бойликларга тўлиб-тошган тоғларда кезиб юрар эдик. Кечкурунлари уйга қишлоқнинг қўш кокилидай икки биқинидан оқиб ўтувчи Шўробсой ва Туятошисойдан истаганча балиқ тутиб қайтардик. Балиқлар ҳам атайлаб саралаб олингандай: шоҳбалиқлару хонбалиқлар! Каклик, каптар, бедана, қирғовул сингари турли-туман қушлар, бўрсик, тулки, қуён, тўнғиз, силовсин, сувсар каби ёввойи ҳайвонлар сероб. Кейин... тузоқ, қопқон, жела деган офатлар пайдо бўлди, милтиқ кўпайди. Энг даҳшатлиси, одамлар турли заҳарли моддалар, у ҳам етмагандай электр токи воситаси билан овга киришдилар...

Сир эмаски, антиқа таомлар тайёрловчи сирли ошхоналар йил сайин кўпаймоқда. Уларда бўрсик шўрвами, айиқ гўштидан димламами, жайра ёки типратикон қайнатмасими... Йилнинг ҳар қайси фаслида кўнглингиз нимани тусаса, марҳамат, муҳайё экан! Хўш, бу жойларга масаллик қаёқдан келяпти ва уларни ким етиштириб бермоқда? Қийратилган ғоз ва ўрдак, бедана ва тувалоқ каби мавсумий қушлар сайёрамизнинг қайсидир осойишта жойларида кўпайишиб, сафларини қайта тиклаб олишар. Қирғовул, каклик сингари турғун яшовчи қушларчи? Улар шундоққина кўз ўнгимизда камаймоқда.

Буларни кўриб туриб, республикамизнинг бошқа ҳудудларида аҳвол қандай экан, деган ўйга толаман. Бундай ҳолларнинг юз беришига ким айбдор? Албатта, биринчи навбатда, мутасадди ва тегишли ташкилотлар ва, қолаверса, ҳаммамиз, ҳар биримиз. Сабаби, давлатимиз ва ҳукуматимиз томонидан мустақиллик йилларида табиат ҳамда атроф-муҳитни асраб-авайлаш, ундан оқилона фойдаланиш хусусида амалий ғамхўрлик кўрсатилди, ҳукуқий замин яратилди. “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги, “Ўсимлик дунёсини муҳофаза қилиш ва ундан фойдаланиш тўғрисида”ги қонунлар, “Балиқ соҳасида монополиядан чиқариш ва хусусийлаштиришни чуқурлаштириш бўйича чоралар тўғрисида”ги Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 13 августдаги 350-сонли қарори фикримизнинг ёрқин исботидир. Айримлар мазкур қонунлар ва қарорда белгиланган вазифаларни амалга ошириш ўрнига ўзбошимчалик билан иш тутиб юришибди. Бу борада назорат иши олиб бориши керак бўлган ташкилотларнинг фаолияти анча суст. Уларнинг қуруқ қоғоз қоралашдан амалий фаолиятга ўтишлари табиат ва ҳайвонот дунёси муҳофазасида сезиларли бурилиш ясаши турган гап. Айниқса, фуқаролар йиғинлари, маҳалла сардорлари ва мактаб ўқувчилари билан ҳамкорликда кутилган натижаларга эришиш имкониятлари бор. Белгиланган ҳудудларда мунтазам текширув ва кузатувлар олиб бориш, тоғлардан оқиб келаётган сой ва ариқларимизни озода сақлаш, уларда балиқ турларини кўпайтириш ва сергаклик билан кўриқлаб бориш каби юмушларни соҳага тегишли идора-ташкилотлар ҳамда катта ёшдагиларга қараганда фарзандларимиз яхшироқ уддалайдилар.

Одамзотнинг ҳаёти ва турмуши табиат билан чамбарчас боғлиқдир. Унга етказилган ҳар қандай зарба жамият ва инсонларга таъсир кўрсатмасдан қолмайди. Шуни унутмайлик!

*“Халқ сўзи” газетаси,
2007 йил 14 март сони.*

МУВОЗАНАТ

Йигирма-ўттиз йил муқаддам Бўстонлик чиройини таърифлашга тил ожиз эди. Лекин бу кўрк, чирой ширингина туш мисол кўз ўнгимиздан йироқлашиб бормоқда.

Бор-йўғи йигирма-ўттиз йил оралиғидаги йўқотиш, салбий ўзгаришларни кўриб, одамнинг ҳеч ишонгиси келмайди. Болалик кезларимизда мева ва сабзавотларга ҳар хил дори солиш, химиявий ишлов бериш деган гаплар бутунлай йўқ эди. Тоғдан шарқираб оқиб келувчи шалолалар бўйлаб жаннатмакон боғлар яшнаб ётарди. У жойларга техника бора олмасди. Колхозлар учун ҳеч кераги йўқ бўлтак-сўлтак, қиялик, тошлокдан иборат ўша ерларни қишлоқ кишилари ўз кўл кучлари билан яшнатиб юборган, бир парча ҳам бўш жой топилмасди. Меҳнаткаш одамлар баҳордан то қишгача шу майдон-боғларида яшаб, боғдорчилик, соҳибкорлик ва чорвачилик билан шуғулланишарди. Оила аъзоларининг ҳаммаси учун ўзига лойиқ иш топиларди. Катта ёшдагилар колхозда меҳнат қилсалар, уларнинг фарзандлари дарсдан бўш пайтларида, таътил даврида боғ ва чорва юмушларини бажаришар, рўзғорни бемалол тебратиб туришарди. Дарахтларга чирмашиб ўсган тоқлар, хилма-хил мевалар кесилмас, кўмилмас, шундай бўлса-да, ҳар йили шиға-шиға ҳосил бераверарди.

Эллигинчи йилларнинг охирларида кутилмаган хунук воқеалар содир бўлди. Ўша йўқотишнинг нақадар катта фожиа эканлигини эндигина сезиб, туб моҳиятига тушуниб турибмиз. Одамларнинг боғларини, қайсики тоғ этаклари, оралиқларидаги ерларни тўсатдан тортиб олишга киришдилар. Бу “хужум” бошида турганлар колхоз номи билан, халқнинг хоҳишисиз иш олиб боришарди. Шу ўринда боғ эгаларининг ҳам кўпчилиги жоҳиллик қилдилар: “Бекордан бекор ташлаб кетгандан кўра дарахтларни ўтинга кесиб олганимиз маъқул.” Шу ўй билан азамат дарахтлар ҳатто эндигина қулоч ота бошлаган навқирон ниҳолларнинг кундаларига ҳам болта урилди. Гуркираган боғлар ўрнида мунғайган, шипшийдон қуруқ ер қолди. Бу Бўстонликқа суиқасднинг бошланиши эди...

Кейинроқ туман бағрида ёппасига оромгоҳлар қурилиши бошланди. Ўнлаб лагерлар, ҳордик чиқариш, соғломлаштириш масканлари қарор топди. Дам олиш зонасига айлантирилгандан сўнг Бўстонликда ижобий ўзгариш юз берар, деган умидда эдик. Афсуски, бора-бора шу илинж ҳам чиппакка чиқди.

Одамларнинг дам олгани, мусаффо табиат қўйнида яйраб-яшнагани яхши, албатта. Қачонки, улар ўзларини одамдай тута билса. Афсус, масъулият, жавобгарликни ҳис қилмайдиганлар кўп. Инсон қўли билан тоғу тошларга ўт қўйилди, сой сувларини заҳарлаб, балиқ овланди, доривор ўсимликлар илдиз-пилдизи билан юлиб олиб кетилди, ёввойи паррандаю даррандалар қийратилди. Бир мисол: Шўробсой деб аталувчи тоғ шалоласида қадим-қадимдан ғиж-ғиж мазали балиқлар яшарди. Ҳозирги кунда Шўробсой ўлик сувга айланган. Бунинг сабабини шу атрофдаги чўпону молбоқарлар яхши билишади. Уларнинг гувоҳлик беришларича, Қоржантов тоғларининг бағрида ер портлатиб юрган геологлар авваллари гарбит билан оз-оздан балиқ овлаб юришган. Режадаги ишлар тугаб, бутунлай қайтар кезларида эса сойнинг энг тепасидан кучли заҳарли дори оқизишган-да, ёппасига қирилиб, сув бетига чиққан балиқларни қоп-қоп қилиб машиналарга юклаб кетишган.

Бўстонлик воҳасидаги шу каби чексиз бебошликларни ким тияди, уларга қарши ким курашади?! Мазкур вазифани бажариши керак бўлган ўрмон хўжаликлари, овчилик жамияти аъзолари, бошқа соҳадаги табиат кўриқчиларининг ўзлари, афсуски, нафс бандаларига айланиб қолишган. Йилнинг тўрт фаслида ҳам бўстонликлик браконьерлар беозор ёввойи ҳайвонлар ва қушларни беомон қирғин қилаверишади. Назоратчиларнинг қўлига тушиб қолишдан унчалик кўрқмаса ҳам бўлади – улардан қутулиб кетиш қийин эмас. Чунки уларда нафс йўқ дейсизми?

Туман бош архитектори Виктор Иванович Китченконинг зорланиб айтишича, дам олиш зонаси қураётган ташкилотлар қияликларни текислаш, тепаликларни суриб ташлаш, истаган

жойларидан зовурлар очиш, умуман, хаёлларига келган бебошликларга қўл ураверишлари оқибатида қанчадан-қанча арчазорлар, бошқа ноёб ўсимликлар нобуд бўляпти. Тоғ кўчиш хавфи кучайиб бормоқда. Ўзбилармонлик билан ер остидан сув тортишлар ҳам Бўстонлик мувозанатини бузиб юбормоқда. Тоғ булоқларининг суви қочиб, шу чашмалар ҳисобига яшаб турган яшил бойлик қуриб қоляпти. Ҳолбуки, Бўстонликда табиат бағрига чанг солишдан аввал, туман бош архитектори билан маслаҳатлашиш, унинг кўрсатмасига қатъий амал қилиш лозим эди. Аммо бу қоидага ҳеч ким бўйин эгмаяпти.

Ажабо, республикамиз пойтахти – Тошкентга ҳаёт бахш этиб (тоза ҳаво, зилол сув асосан шу воҳадан оқиб келади) турган оромбахш бу гўшани қутқариб қолиш учун наҳотки имкон қолмади?!

Бўстонлик туман бош архитекторининг қўлидаги мўъжазгина бир китобчада бу саволга ижобий жавоб бор. Инқирозга юз тутаётган ушбу воҳа сингари жойларни миллий боққа айлантриб, қайта тиклаш ҳақида ажойиб режалар, олижаноб орзулар шу қадар ёрқин бўёқларда тасвир этилганки, беихтиёр ҳаяжонланиб, қувониб кетасан киши! Агар Бўстонликда ана шу режа амалга оширилса, табиат йўқотганларини ортиғи билан қайтариб, қадимгисидан ҳам зиёда яшарарди, кўркамлишиб кетарди. Туман табиати дардига малҳам кўювчи, унинг кўрки жамолини кечаю кундуз муҳофаза этиб турувчи ягона куч вужудга келарди. Бу ташкилот руҳсатисиз бирон дарахт кесилмасди, битта ҳам тош жойдан кўзгалмасди. Шўробсой каби тоғ шалолаларининг балиқлари ҳам қириб ташланмасди, браконьерларнинг эса пайи қирқиларди.

Бўстонликни миллий боққа айлантриш масаласи анча олдин кўтарилган. Бу ҳақда туман миқёсида қарор қабул қилинганига бир йилча вақт бўлди. Шунга қарамай мутасадди ташкилотлар ҳануз жим. Шундоқ ҳам Бўстонликка ён қўшни – Чирчиқ шаҳрида йирик саноат корхоналарининг ҳаддан зиёд кўпайиб бораётганлиги, шамол эсган кезларда ўша заводларнинг қурумани обдан тинкаси қуриган бу воҳа устига учираётгани дард устига чипқон бўляпти. Ғазалкентнинг, қатор посёлка ва қишлоқларининг аҳолиси ичимлик сувга тобора ташна бўлаётгани сир эмас. Қайсики, келажакда саноат корхоналари қурилиши мўлжалланаётган Чимбойлик қишлоғи зонасида ер остидан тортиб олинаётган сув билан Ғазалкент шаҳри зўр-базўр таъминлаб турилгани ҳаммага маълум. Наҳот буни туман ижроия комитети мутасаддилари тушуниб етмаса?! Бу шаҳар остидаги сувлар эса ичиш у ёқда турсин, ҳатто ювинишга ҳам яроқсиз ҳолга тушиб қолганини туман санитария ва эпидемиология станцияси ходимлари неча бор исботлаб беришган.

Бир пайтлар бенуқсон бўлган Бўстонликда эндиликда дориларсиз, химиявий ишловларсиз мева, узум, сабзавот ва бошқа экинлар ҳосил бермай қўйди. Бу нимадан? Албатта, табиат асрлар давомида амал қилиб келган мувозанатнинг қўпол равишда бузилишидан.

*“Совет Ўзбекистони” газетаси,
1988 йил 12 июль сони.*

ОРОЛ ЙЎЛЛАРИДА

ҲАЁТ ҚУВОНЧЛАРИ ВА ТАШВИШЛАРИ!.. Мана шу гап ҳозирги куннинг муҳим масалалари қаторида турибди. Чунки жамиятимизнинг барча кишилари орзуманд бўлган нурафшон келажак йўлига жиддий муаммолар бирма-бир кўндаланг бўлиб қоляпти: ой юзли аёлларимиз ўз жонларига ўзлари қасд қилмоқда, чиройли урф-одатларимизга ярамас иллатлар суқилиб кирмоқда, табиат мувозанати айрим регионларда ҳалокат сари юз бурмоқда...

Юзага қалқиб чиқаётган ана шундай кўнгилсизликлар олдида хотиржам туравериш, бепарво, ҳатто лоқайд қолавериш мумкинми?! Айниқса, оташқалб ёшлар – ҳаётимиз давомчиларига шундай ҳол ярашадими?!

Марказдан муҳим топшириқ олинди: агитпоезд дарҳол йўлга отланиши керак! Ташкилий ишларни амалга ошириш агитпоезд жонкуярларидан бўлмиш Ферузахон учун унчалик қийин эмас. Шомузаффарова бундай долзарб топшириқларга биринчи бор йўлиққани йўқ....

Аммо ҳар галги ташкилий фурсатда доимо катта бир қийинчилик кўндаланг туради. Қатор вилоятлар, турли миллатлардан ташкил топган неча ўн минглаб аҳоли орасида мураккаб топшириқларни талабдагидек бажариш ҳар кимга ҳам қўл келавермайди. Ҳар бир соҳа бўйича касб усталарини, энг сўзамол кишиларни танлаб олиш керак. Шу маънода сўзамолки, у одамларга тўғри ва ҳалол гапни айтсин, чўккан кўнгилларни кўтариб, жароҳатланган қалбларга малҳам бўлсин. Ахир айна дамга келиб халқимиз асосли хулосаларга, қанчалик аччиқ бўлмасин, тўғри сўзга муштоқ бўлиб қолди...

Масаланинг шу мушкул томонларини енгиллаштирадиган имкониятлар ҳам йўқ эмасди. Агитпоезднинг жиҳозланган вағонида ёшлар босиб ўтган йилнома бор бўйича акс эттирилган. Шунингдек, илғор тажрибалар, турли кўргазмалар, киноэкран ва телевизорлар, экспонатлар ҳамда фотоллаборатория каби заруратлар жойлаштирилган. Хуллас, самарали меҳнат ҳамда мазмунли ҳордиқ учун зарур барча шарт-шароитлар яратилган. Буни агитпоезд жамоаси ўз кучлари билан бунёд этдилар. Шундай шароитда агитпоездга йўлдош бўлиш, сафарга чиқиш учун ҳар қандай обрўли ва йирик мутахассис ҳозир нозир туради, албатта. Бунинг устига, олдинги сафарларда тарғиботнинг синовдан ўтган моҳир вакиллари бор эди. Шулардан бири Чиннихон ая Иброҳимовадир.

Аввалдан фаол иштирокчи сифатида танилган кўқонлик Тўраҳон ая Иброҳимованинг қизи, ойиси фаолиятининг толмас давомчиси Чиннихон ая муборак саксон ёшдан ошганлигига қарамай, навбатдаги сафар учун бажонидил рози бўлди. Ая ўтган бутун умрини халқ ишига бағишлаб, жуда катта тажриба тўплади. Зеро, олдинда ҳали катта синовлар, не-не қийинчиликлар турганлиги ҳаётимиздаги айрим чалкаш урф-одатлар умумий ишга сезиларли тўсиқ бўлаётганини ёшу қарига баб-баравар тушунтира олиш керак. Фақат курашиш, сабот ва матонат билан олға одим ташлаш ҳамма мушуқулларни даф эта олишини уқтириш зарур. Бу гапларни одамларга рўй-рост айтиш, далиллар билан исботлаш, келгусидаги улуғвор ишларга чинакамига руҳлантириш, отлантириш лозим. Ёшларнинг, бутун яхшиларнинг аяси бунга қодир...

Навбатдаги рейсга раҳбарлик масъулияти Илҳом Усмонов зиммасига тушди. Собир Абдурахмонов ва Эдуард Ратушний унга кўмакдош. Истеъфодаги майор, Янгийўл шаҳар Киров номли маҳалла раиси Сайфиддин Раҳматов, уруш ва меҳнат фахрийси, Тошкент вилояти Тошкент туманида истиқомат қилувчи Йўлдош Гаппоровлар ҳам тақлиф қилинган фурсатда рейс учун ҳозир бўлдилар. Фанлар академияси бу сафарда иштирок этиш учун тажрибали эколог ва мелиоратор, техника фанлари номзоди Роберт Максимович Горбачёвни тавсия этади. Шунингдек, республика илмий атеизми уйининг катта методисти Абдурашид Абдуллаев, геофизика соҳасининг истеъдодли мутахассиси, катта илмий ходим Валерий Викторович Разумовский, Андижон вилоятининг Жалолқудук туманидаги “Наво” мақом-ансамблининг

хушовоз хонандалари Ибодатхон Сўфиева, Саидаббос Сайдуллаев, ёш раққоса Муборахон Раҳмонова...

Бу рейсда ҳамроҳ бўлганлар рўйхатини яна давом эттириш мумкин. Бироқ, фаолият учун баҳо рўйхатга қараб эмас, эришилган натижага қараб берилади. Самарқанд вилояти меҳнаткашлари даврасидаги дастлабки маърузалар, суҳбатлар ҳамда савол-жавоблар олдинда ғоят катта синов турганлигини кўрсатди. Олимлар масалани қизгин муҳокама қилишар, беҳисоб саволлар ёғдиришар, мураккаб ва қийин вазиятдан чиқиш йўлларини сўрашади. Кўпчилик эса Орол денгизи муаммоси, табиий мувозанатнинг салбий томонга оғиши сабаблари, ризқ-рўз манбаи бўлмиш она-Ер аҳволи ҳақида асосли жавоблар кутарди. Агитпоезд вакиллари илк учрашувларданок вазифа ижросига ишонч ва самимият билан киришдилар. Бунинг натижасида тингловчиларнинг обрў-эътиборини козона бошладилар. Сафарга чиққанда ўз соҳалари бўйича чиндан ҳам чуқур билим ва катта ҳаётий тажрибага эга эканлиги маълум бўла борди. Шу асосга қаттиқ таяниш, фақат тўғри ва ҳалол гапни айта олиш уларни қийин вазиятдан қутқарар, умидвор қалбларга таскин бағишларди. Сафар ичкарилаб борган сайин вазифалар салмоғи ҳам ортаверди. Баъзан оддий саволлар ўрнини кинояли сўроқлар эгаллар, аламли нидолар ҳам учраб турарди.

– Бир пайтлар меҳмонларни тўкин дастурхон устида тилёра қовун-тарвузлар билан сийлар эдик. Энди бўлса хатто таъмли чой ичишнинг иложи йўқ. Бунинг сабабини сиз – мелиораторлар тушунтириб бера оласизми? – сўраб қолди Урганч педагогика институти домлаларидан бири.

Зал тингловчиларга тўла. Ҳамма сукут сақлаб жавоб кутмоқда. Ўзбекистонда туғилиб ўсган, республикамиз халқ хўжалиги тараққиёти учун бутун билими, куч ва заковатини сарфлаб келаётган тажрибали мутахассис Р.М.Горбачёв қалтис савол қаршисида бир оз вақт тек туриб қолди.

– Бу галги сафардан мақсадимиз тўкин дастурхон устида учрашиш эмас, балки ҳаммамизнинг бошимизга тушган кулфат – Орол денгизи муаммосини биргалашиб ҳал этиш, ҳаётимиз манбаи бўлмиш ер-сувларимизнинг яроқсизланишига чек қўйиш йўлларини излашдир, – деди Роберт Максимович доимий вазминлигини қўлдан бермай.

– Сиз ҳам Орол ҳақида ёзмоқчимисиз, балки анча нарсаларни эълон қилиб ташлагандирсиз? – савол тушди Қорақалпоғистоннинг Хўжайли туманидаги педагогика билим юрти талабасидан. – Айтинг-чи, ёзишдан аввал жафокаш денгиз қирғоқларида бўлдингизми, қалби жароҳатланган одамлар билан суҳбатлашиб кўрдингизми? Уларга бор гапни айтиш учун журъатингиз, қудратингиз етдими?..

Бундай саволлар юзлаб ёғиларди. Одамларнинг дилини катта ташвиш ва алам кемираётгани аён эди. Агитпоезд тарғиботчилари минг-минглаб тингловчилар қалбига йўл топа олиши билан бирга, уларни машаққатли, лекин эзгу ишлар учун руҳлантира олади. Кўпчиликнинг ғамгин чехралари ёришиб, ўйчан нигоҳларида нур порлай бошлагани бундан нишона эди. “Нуқул ваҳима қилаверишиб ўтақаларимизни ёришар, хайрият таскин берувчилар ҳам бор экан”, дея дил изҳорларини очик-ойдин айтиб ҳам қўйишарди...

Агитпоезднинг бу галги рейси қатнашчилари ўз бурчларини виждонан бажардилар. Уларнинг энг фаоллари турли жойларда қайта-қайта фахрий ёрлиқлар, раҳматномалар билан тақдирланардилар.

Масаланинг туб моҳиятига келсак, амалга оширилган бу эзгуликларни янги экилган яхшилик ниҳоллари, дейиш мумкин, холос. Хўш, улар келажақда ҳосил берадимиз ёки қуриб қоладимиз? Агар урф-одатларимизда, турмуш тарзимизда кескин ўзгариш қилинмаса-ю, аёллар ўз-ўзини ёқиши каби фожиали воқеалар давом этаверса... Ёки республикамизда сувни ноўрин исроф қилиш чекланмаса, Амударё ёқаси бўйлаб Орол денгизига сизот сувларни элтувчи канал қурилиши ҳақидаги гап қоғозда қолиб кетса... Кучли шўр босиб, ишдан чиққан экин майдонлари оралаб чуқурлиги камида уч ярим-тўрт метрли зовурлар қазилмаса... Хуллас,

йўлимиздаги тўғаноқларни бартараф этиш мақсадида белгиланган режалар амалга оширилмас экан, яхшилик уруғи униб чиқиши ва ҳосил бериши амри маҳол.

Агитпоезд ташвиқотчилари сепиб келган эзгулик уруғи маълум вақт ўтгач, нишона кўрсатар, ҳосилга ҳам кирар. Ишнинг қандай ривож олаётганидан доимий равишда хабардор бўлиб турмоқ лозим. Аҳволни ўз ҳолига ташлаб қўйиш эса бошланган яхши ишлар самарасини йўққа чиқариши мумкин. Маълум вақт ўтгач, айнан аввалги рейс бўйича ижро текшириб чиқилса ҳам чакки бўлмасди.

Агитпоезд ҳамон йўлда. Энг муҳими бу поездни келажагимиз эгалари бўлмиш жанговар ёшлар бошқармоқдалар.

“Ёш ленинчи” газетаси, 1988 йил 13 май сони.

ПОКИЗАЛИК – АЗАЛИЙ ОДАТИМИЗ

“Юрган дарё, ўтирган бўйра” дейди халқимиз. Тўғри-да, қанчалик кўп дунё кезсангиз, шунчалик ранго-ранг оламини кўрасиз, турли туман воқеаларнинг гувоҳи бўласиз. Айниқса биз – ижодкорлар учун табиат бағрида, одамлар орасида бўлиш, ҳақиқий ҳаётни жой-жойида кўриб кузатиш ҳаётини зарурат, десак муболаға бўлмас. Халқимизнинг турфа хил урф-одатларию ранг-баранг турмуш тарзи ва ниҳоят Она-Табиатга муносабатини ҳам инсонларнинг қувончу ташвишларига шерик бўлиб, барчага баробар ҳамнафас ҳолда юрган қалам аҳлигина яхши тушунади.

Ҳозирга келиб Она-Табиат ҳаммамиздан мадад кутяпти. Ёши ўтиб қолган авлод ҳал қилувчи улкан ишларга қўл уриши, катта ишларда фаол иштирок этиши анча мушкул. Ёшларимизнинг эса ўйинқароқликларга берилмай, майда-чуйда ва бекорчи юмушларга умрини зое кетказмай катта курашларга бел боғлаши, асосий масалалар ечимига энг шимариб киришишлари учун вақт етди. Ҳозирги мустақил ҳаётимиз ҳам, айниқса ёшларимизга астойдил ғамхўрлик қилаётган Президентимиз ҳам худди шу йўлга даъват этмоқда. Асосий нажоткор эса Она-Табиатнинг ўзи. Соғлом авлод йилида фарзандларимизнинг, қолаверса ўзимизнинг ҳам соғ, тетик ва бардам бўлишимиз атроф-муҳит мувозанатининг бузилмаслигига бевосита боғлиқдир...

Мен ўтган салкам олтмиш йиллик умрим давомида бунга қайта-қайта иқдор бўлганман. Оддий бир мисол: фарзандларимизни ҳар қанча парваришлайлик, мудом энг лаззатли ва тўйимли таом билан сийлайлик, аммо атрофимизда мусаффо ҳаво ва тоза сув бўлмас экан, ҳамма ҳаракатларимиз зое кетаверади. Ўғил-қизларимиз рангпар, нимжон ва касалвандликдан бошлари чиқмайди. Тоғ қишлоқларида тоза ҳаво ва тиниқ сувга эҳтиёж унчалик сезилмаслиги учунми, атроф-муҳит муҳофазасига у жойдагиларнинг кўпчилиги деярли эътибор бермайди. Шаҳарда эса...

Хуллас, юқорида айтганимдек, кўп йиллик иш фаолияти давомида тоғ қишлоқларидан то азим шаҳримиз Тошкентгача бўлган катта-кичик қишлоқлару қўрғонларда меҳнат қилдим, у жойлардаги одамлар ҳаёт тарзининг икир-чикирлари, атроф-муҳитга муносабати хусусида етарлича маълумотларга эга бўлдим ва шу нарсага иқдор бўлдимки, то одат тусига кирмагунча одамлар покизаликка етарли эътибор бермас эканлар. Ёшлик пайтларимда Тошкентдаги Уста Ширин, Шомаҳмудов каби қадимий маҳаллалардаги тўйларда, турли маросимларда иштирок этардим. Шу даврдаги тошкентликларнинг ўта нозиктаъблик билан меҳмон кутишлари, қўча ва ариқларни ғоят покиза тутишларига мен чинакамига қойил қолардим. Улардаги бу каби ибратли фазилатлар албатта узоқ ўтмишдаги аجدодларидан мерос бўлиб қолган халқнинг қон-қонига сингиб кетган энг яхши удумлардир. Зилзиладан кейин кўп қаватли уйлар қўпайди, уларнинг орасида баъзан чиқиндиларнинг хирмон-хирмон бўлиб уюлиб ётиши, кераксиз ҳамма нарсаларни ариқларга ағдариш каби хунук одатлар оддий ҳолга айланиб қолганди...

Аслида, хайриятки бундай эмас экан. Юртимиз мустақил бўлгач, аҳвол тезлик билан ижобий томонга ўзгара бошлади. Ҳовли-жойларми, баланд қаватли биноларми, барида қадимдагидек шинам маҳаллалар ташкил этилиб, эсдан чиқаёзган ибратли удумларимизни тошкентликлар қайта тиклашга киришдилар. Қондан-қонга ўтиб келган бундай удумлар ҳеч қачон нутилмаслигини ҳаёт ҳақиқати исботлаяпти. Қалбларию бутун борлигини покизалик ҳисси қамраб олган, бу йўлда барчага ибрат бўлаётган кўпчилик оқсоқоллар бошқараётган бир қатор маҳаллаларда ҳақиқий орасталик тўла маънода намоён этилмоқда. Энг муҳими, бообру кексалар ёшларни тўғри йўлга солиш ва уларни қадимий яхши удумларимизни рўёбга чиқаришдек олижаноб ишларга жалб этишга астойдил киришганлар. Шундай самарали фаолият натижаси ўлароқ, орадан беш-ўн йил ўтмай, шаҳарнинг ҳамма томонида қадим-қадимдаги меҳр-оқибат, кўркамлик, файз-барака ва покизаликлар қад ростлай бошлади. Сўлим хиёбонлар, кошиндор чойхонаю оромгоҳлар кўпайди. Бироқ шоли курмаксиз бўлмаганидек, бетартиб маҳаллалар,

покизаликка эътибор бермайдиган жойлар ҳам йўқ эмас. Уларни ҳатто “Ойнаи жаҳон” орқали ҳам кўриб турибмиз. Аммо пойтахтимизнинг ана шундай жойлари ҳам эртами-кечми обод гўшалардан бири бўлишига ишонамиз.

Ҳадемай ёзги мавсум бошланади. Ҳар йилги мавсумда шаҳри азимдан неча ўн минглаб дам олувчилар Чирчиқ дарёсининг токи бош қисмига қадар боришиб, сув бўйларида ҳордик чиқарадилар. Айниқса, Чорвоқ сув омбори атрофларида дам олувчилар кўпайиб кетади. Ўзлари билиб-билмайми, ҳаммаёқни чиқиндиларга тўлдириб юборадилар. Улар томонидан қолдирилган уюм-уюм ифлос нарсалар тўппа-тўғри Чирчиқ дарёсига оқиб тушаверади. Қарабсизки, бу чиқиндилар дарё орқали тўғри пойтахтга оқиб тушади. Хўш, бунга йўл кўймаслик учун нима қилишимиз керак? Аввало, тоғларда, дарё ва ариқларнинг бўйларида, Чорвоқ сув омбори теварагида салқинлаётган ҳар бир инсон “осмонга тупурсанг, тупугинг қайтиб юзингга тушади”, деган иборани ёдида тутмоғи ва ўзидан бирон ҳам чиқинди қолдирмаслиги лозим. Қолаверса, асосан Чирчиқ дарёсининг тоза оқишини таъминлаш мақсадида деярли ўн беш йил муқаддам бошланиб, 1968 йилдан буён чала ҳолда ташлаб кетилган Чимён – Бақачўл канализация коллектори қурилишини албатта охирига етказиш керак. Авлодларимизнинг, шу жумладан ўзимизнинг ҳам соғ-саломат умр кечиришимиз учун бу қурилишни поёнига етказиш шунчалар муҳимки, керак бўлса ўзига тўқ, маблағи етарли жамоалар, ташкилотлар бевосита ҳашар уюштирадилар савоб бўларди. Бундан ташқари Тошкент шаҳри ичкарасига тарқалиб кетган каналлар, анҳорлар, ариқлар тозалигига ҳам эришмоқ даркор. Биргина Салор каналчасидаги ачинарли аҳволни кўриб, лол қоласан киши. Шаҳарда нима кўп – ташкилот кўп, ким кўп – яшовчи кўп. Маҳалла кўмиталари жон қойитиб бир киришсалар, ҳамма ариқ ва анҳорларни қисқа вақтда тоза ҳолга келтиришлари мумкин-ку! Тозалаш ишларини ўтказиб бўлгач ҳам назоратни ҳеч қачон бўшаштирмаслик, сувни булғаганларни эса қаттиқ жазолаш керак. Токи покизалик доимий одатимизга айланиб қолгунча қурашни бўшаштирмаслик лозим.

Хуллас, атроф-муҳит мувозанатини, айниқса ягона ичимлик суви манбаи бўлмиш Чирчиқ дарёсининг бошдан охиригача топ-тоза бўлишини таъминлаш, тоғлардан оқиб келаётган об-ҳаётни салгина бўлса ҳам булғамаслик ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиз бўлмоғи даркор. Ахир биз яшаётган юртлар қадим-қадимдан покизаликнинг энг асосий маконлари бўлган-ку! Айниқса сувни тоза тутиш, унга тупуриш ёки бирон нарса оқизиш гуноҳи азим эканлигини ота-боболаримиз қайта-қайта таъкидлаганлар. Бу ибратли анъаналар ҳаммамиз учун ҳам қарз, ҳам фарз.

*“Тошкент оқшоми” газетаси,
2000 йил 19 май сони.*

ТАБИАТНИ АСРАШ – ҲАММАМИЗНИНГ ИШИМИЗ

Республикамизни тоза ҳаво, зилол сув билан таъминловчи Бўстонлик тумани муҳофазаси учун қизғин кураш кетаётган бир пайтда тарқалган ташвишли хабар узоқ-узоқларга етиб борди. Бу диёрни боғу-бўстонларга буркаган инсон Нортोजи ота Гулметов вафот этибди. Марҳумни сўнгги йўлга кузатиш чоғида атрофдаги ҳамма қишлоқ ва посёлкалардан етиб келганлар Сойлик қишлоғи халқи атрофида бош эгиб турдилар. Марҳумга аталган қалб сўзлари сокин қабристон узра таралди. Ҳамманинг гапида битта уйғунлик, ягона тўхтаб бор эди: Нортोजи ота қаерда ва қандай лавозимда ишламасин, ажойиб боғлар яратди, ўзидан ўчмас ном қолдирди. У барпо этган боғлар Хўжакентда, Ғазалкентда, Паргизда, Сойликда гуркираб яшнаб турибди...

Бўстонликни “Шарқ Швейцарияси” дейишади. Бу таъриф бежиз берилмаган. Исми жисмига монанд маскан яшил бойликларга кон. Аммо сўлим боғу-роғлар осмондан тушган эмас. Уларни Сойлик қишлоғида туғилиб ўсган Нортोजи Гулметов, ғалвасойлик Нурғузар боғбон, хумсонлик Аширвой Камолов, ҳозир Ғазалкент шаҳрида яшаб меҳнат фаолиятини самарали давом эттираётган Мирхидой Носиров каби ва бошқа кўплаб фидойи инсонлар яратдилар.

Замона зайлини қаранг, бугунги кунга келиб ушбу мўъжаз маконни сақлаб қолиш, таъбир жоиз бўлса, уни заволдан қутқариш муаммоси кўндаланг бўлиб турибди, Кимдан? Ким экан ўша бағритош?! “Тошкент ҳақиқати” газетасининг шу йил 22 июль сонисида “Ошкоралик муҳити” деб номланган мақола билан чиққан шоир Миразиз Аъзам, республика матбуотларида қайта-қайта кескин фикрлар билан қатнашган ёзувчи Дадахон Нурий ва бошқалар бу саволга очиқ-ойдин жавоб айтганлар. Сойлик қишлоғида кетма-кет бўлиб ўтган икки йиғилиш мунозарали масалага яна ҳам аниқлик киритди, оқни оққа, қорани қорага ажратиб ташлади...

Минг-минглаб одам ишлайдиган, юзлаб гектар худудида эса неча ўн минглаб кишилар яшаши мўлжалланган бўлажак шаҳарсиз ҳам бу туман да муаммолар тўлиб-тошиб ётибди. Бўстонликда шу кунларда яшаб турган аҳолининг катта кўпчилиги ичимлик сувга зор эканлиги туман ижроия кўмитаси раҳбарларига нахотки маълум эмас? Туман маркази бўлмиш Ғазалкент шаҳрини таъминлаб турган ер ости сувлари шу кунга келиб батамом яроқсиз аҳволга тушиб қолди. Шошилиш чора кўрилиб, Чимбойлик зонаси, аниқроқ қилиб айтганда келажакда улкан корхоналар қурилиши мўлжалланаётган майдондан ичишга яроқли ерости суви топилди ва шу орқали Ғазалкент шаҳри ярим-ёрти ичимлик сув билан таъминланди. Бу муҳим муаммо ҳануз тўла ҳал этилгани йўқ. Жуда тезлик билан кўпайиб бораётган Ғазалкент шаҳри ва Бўстонлик тумани халқини ичимлик сув билан тўлиқ таъминлаш мушкул вазифа бўлиб турибди. Айрим мутасаддилар завод қуриш ёрдамида бу вазифаларни ҳал этишни мўлжаллашяпти-ю, саноат шаҳарчаси барпо этилиши натижасида келиб чиқадиган бошқа муаммоларни, хусусан экологик бузилишни ҳисобга олишмаяпти.

Бўстонликнинг соф ҳавоси, гўзал табиати биринчи навбатда ушбу масканда яшаб турганларнинг ўзлари учун керак. Шу билан бир қаторда она шаҳримиз Тошкент, қолаверса, бутун республикамиз экологияси тақдири кун тартибидаги ушбу масалага бевосита тааллуқлидир.

*“Тошкент ҳақиқати” газетаси,
1988 йил 13 август сониси.*

ТОЗА СУВ, ТОЗА ҲАВО – СОҒЛОМ МУҲИТ

Олий Мажлиснинг XIV сессиясида “Ўрмон тўғрисида”ги Қонун лойиҳаси муҳокама қилинади. Табиатнинг бир бутунлигини, биз ҳам унинг бир парчаси эканлигимизни англасак, бу қонуннинг аҳамиятини тўлароқ ҳис қилишимиз мумкин. Ўрмон дегани эса соф табиат дегани. Аммо биз унга салбий таъсир қилмаяпмизми? Бугун ўрмонларимизнинг аҳволи қандай? Бу саволлар эса қонун лойиҳасига жиддийроқ қарашга ундайди, назаримизда.

Тақдир тақозоси билан, туғилиб ўсган қишлоғим – Хондайликқа тўрт-беш йил аввал қайтдим-у, табиатга муносабат хусусида атрофимда бўлаётган хангомаларни кўриб кўзларимга ишона олмадим. Қишлоқда ичимлик суви йўқ, аҳоли тоғдан оқиб тушувчи икки сойнинг ёнариқлар орқали олиб келинган сувидан истеъмол қилади. Азонда жамики идишларига сув тўлдириб кўядилар-да, тун бўйи ҳамма чиқиндиларини худди шу ариқларга ағдараверишади. Гўё ифлос нарсалар ўзи турган жойдан пастга оқиб кетаётгандек, ўзлари эса топ-тоза сув ичаётгандек! Ҳолбуки, унинг тепасидаги хонадонлар ҳам айнан шуни такрорлайверишади. Оқибатда бутун қишлоқ аҳли турли чиқиндиларга тўйинган ирkit сув билан бир-бирларини “сийлаб” яшайверадилар. Аҳвол шу даражага борганки, оқиб кетиб улгурмаган чиқиндилар ариқ ёқаларида баланд деворлар ҳосил қилган. Турли касалликлар чақирувчи бу ифлос нарсалар йиллар давомида сувга кўшилиб оқяпти.

Мен бунга қарши курашишнинг аниқ бир йўлини танлаб, баҳоли қудрат ҳаракат қилиб кўрдим. Биринчи навбатда ўзимиз яшаб турган ҳовлини, айниқса, ариқ бўйларини обдан тозаладик. Чиқиндиларни тўплаб, ёқиб юборишга мўлжалланган алоҳида жой ҳозирладик. Қолган кул ва чорва чиқиндиларини экин ерларига сочамиз, хуллас, ичимлик сув оқаётган ариққа бирор нарса ташланмаслигини таъминлаб, бу хусусда кўнгилдагидек натижага эришганимиздан сўнг, уч тарафимиздаги кўшнилари ҳам назоратга олдик. Улар ҳам бу талабга кўника бошладилар. Чунки, “аввал ўзингга бок”, деган эътирозга ўрин қолмаган эди-да. Шундан сўнг “ҳужум”ни қишлоқ фуқаролар йиғини раисига қаратдик. “Қишлоғимиз кўчалари, айниқса, ичимлик сувимиз оқиб турган ариқлар тозаллигини назоратга олинг, агар бу борада хато ва нуқсонларимиз бўлса, жаримани бизлардан бошланг!” – дедик тозаллик бобида янги тартибга ўтган уч-тўрт хонадон вакиллари оқсоқол қабулхонасига кириб. Кутилмаган бундай тикилинч қилишлик, табиийки, кунларини тинчгина ўтказаятган оқсоқолга ёқмади. Шунинг учун бўлса керак, у дастлабки текширишни бизлардан бошлади. Келиб кўрдик, ҳаммаёқ топ-тоза, кўркам. Шундан сўнг хонадонларга бирма-бир кириб текшира бошладик. Ўзи ҳар куни истеъмол қилаётган сувга чиқинди ташламаётган ёки ювиндиларни оқизмаётган хонадонларнинг ғоят кам учраши ажабланарли ҳол эди. Шундай тартибузарларга аниқ топшириқлар берилди, муддати ва унинг ижросини туман санитария-эпидемиология идораси мутахассислари иштирокида қайта текшириш куни ҳам кўрсатиб қўйилди. Ниҳоят, хонадонлар тугаб, тоғ бошланишидаги каттагина сойга ўтдик. Вой-бу, ахлатнинг сероби бу ерда экан-ку! Ёниб кетган уйлардан қолган куйинди дейсизми, фойдаланишга яроқсиз пойабзаллар дейсизми!.. Ҳаммасини шу сойдаги булоқ бошига тўкиб ташлашибди. Зилол сув бу ифлос нарсаларга тўйиниб, қўланса ҳидли оқиндига айланмоқда ва бутун қишлоқ халқи ичиб ҳаёт кечираётган катта ёнариққа куйилмоқда. Ёнариқ ҳам ўз навбатида обдан ифлосланиб, катта сойга, у эса Чирчиқ дарёсига кўшилмоқда. Натижада буларнинг ҳаммаси табиат мувозанати бузилишига мудом ўз хиссасини кўшиб турибди...

–Тавба, шу жойда ҳам булоқ бор экан-да! – деди оқсоқол хайратланиб.

– Бу жойларга келмаганмидингиз? – сўрадик биз.

– Ҳеч келмаган эканман, – ўйлаб-нетиб ўтирмай жавоб берди қишлоқни бошқараётган оқсоқол...

Белгиланган муддат ҳам келди. Биз яна йиғилишиб, қишлоқ раҳбари қабулхонасига кириб

бордик ва мақсадимизни айтдик. Оқсоқол бирпас ўйлашиб турди-да: “Бир неча кун олдин шу томонга йўлим тушган эди, қарасам, кўрсатмаларимизни асосан бажариб қўйишибди”, – деди ўрнидан кўзгалгиси келмай. – Туман санитария-эпидемиология идораси ходимлари ҳам кўчада кутиб туришибди, ижрони қайта текшириш учун чикмаса бўлмайди, – дедик биз. Оқсоқол ноилож ўрнидан оғринибгина кўзгалди. Яна хонадонлардан бирма-бир ўтар эканмиз, аввалги берилган топшириқлар оқсоқол айтганидек, “асосан бажарилибди” эмас, аксинча, асосан бажарилмаганини кўрдик. Яхшиямки, тумандан келган мутахассислар бор экан, жарима тўлаш учун акт тузишга чоғландилар. Шундан кейингина тартиббузарлар саросимага тушиб сўнгги муддат берилишини илтимос қилишди. Сўнгги муддат ҳам берилди. Лекин оқсоқолни учинчи бор текшириш учун бошлаб чиқа олмадик. У ёши етганлиги муносабати билан пенсияга жўнаворибди. Ўрнига эса ўта одобли, ижрони ўрнига қўйиб келган қишлоқ фуқаролар йиғини котибини сайлашибди. Ғоят масъулиятли бу лавозимга ёшлардан тайинлангани яхши албатта. Лекин, кўриниб турибдики, амалга оширилиши лозим бўлган вазифалар тиним билмай ишлашни, ўта удабурон, ташкилотчи, талабчан бўлишни тақозо этади. Янги раҳбарнинг қай даражада иш олиб боришини келажак кўрсатади, албатта.

Шу ўринда бир эътирозни айтиб ўтишга ҳам ҳақлимиз. Хондайлик қишлоғида нафақат табиат муҳофазаси, балки ҳаётнинг бошқа соҳалари ҳам издан чиққан. Ўн йиллар давомида чала ташлаб қўйилган сув қувурлари, мактаб ва бошқа қурилишларнинг ўз вақтида битказилмаганлиги учун асосан қишлоқ раҳбарларини бемалол айблаш мумкин. Негадир кўп йиллардан буён бу қишлоқ бошлиқларга ёлчимади. Йигирма-ўттиз, балки ундан ҳам узок йиллар давомида қайси йўл билан бўлса-да, бир амаллаб план бажарувчи, қишлоқ равнақи етти ухлаб тушига кирмайдиган шахсиятпараст кимсалар бошлиқлик курсиларини эгаллаб келдилар. Уларнинг фикру ёди фақат юқоридаги мансабдорлар кўнглини овлаш билан банд бўларди. Бунинг натижасида бутун ҳаёт издан чиқа бошлади. Айниқса, табиат катта талафот кўрди. Қадим-қадимдан ғиж-ғиж балиқлар макони бўлиб келган Шўробсой ва Туятошисой турли заҳарли чиқиндилар оқизилаверганидан ҳозирга келиб бутунлай ўлик сув ўзанларига айланиб қолди. Қишин-ёзин милтиқларнинг гумбур-гумбури етмаётгандек, пўлат симлардан ясаб, ҳамма томонга қўйиб ташланган беҳисоб тузоқ ва қопқонлар дастидан табиатдаги жамики тирик жонлар батамом қийратиб юборилди. Болаларнинг қўлларидаги “рогатка”ларни айтмайсизми! Аτροφимизда кўнглимизни яйратиб, турли зарарқунанда ҳашаротлардан ҳимоя қилиб турувчи бу майда қушлар ҳам “рогаткалар”нинг батамом қурбони бўлмокда. Тоғу тошлардан йил-12 ой ҳаммаёққа қирон солиб юрувчи ўн-ўн беш нафар табиат қушандалари билан ҳам, ўзбошимча болалар билан ҳам ҳеч кимнинг иши йўқ. “Бир амаллаб бола-чақа боқиб юришибди-да”, деб табиат қушандаларини оқлаб ҳам қўйишади бу ҳақда гап кетганда. Улар юлиб оладиган равоч, лола, чойўт, тоғрайхон каби дориворлар-ку илдизи ва пиёзларини “пишиқлик” қилиб сақлаб қолади. Аммо матар деб аталувчи “Қизил китоб”га кирган энг ноёб доривор ўсимликнинг поясидан тортилса, пиёзи ҳам чиқиб келади. Демак, у бутунлай йўқ қилинади. Бу туришда безорилар бу ўсимликнинг уруғини қуритиб юбориши мумкин, ахир. Табиат мувозанати бу қадар яқсон қилинмаганда, оқар сувлар қадимгидек балиқларга, тоғу тошлар паррандаю даррандаларга тўлиб-тошиб турганда нафақат бир ҳовуч қушандаларни, балки бутун қишлоқ аҳлини боқиши, тўйдириши мумкинлигини бирор кимса ўйлаб кўрмаётгани эса кишини лол қолдиради. Албатта, бунга ҳам асосан раҳбарлар айбдор. Бу ҳақда бош қотиришга ҳозирга қадар уларнинг “қимматли” вақтлари етмади, очиғини айтганда, умуман хаёлларига келгани йўқ. Хаёлига келган тақдирда ҳам энг муҳим бу ишларни амалга оширишнинг ҳозирча иложи ҳам йўқ. Чунки салкам олти минг одам яшовчи бу қишлоқда халқ билан юзма-юз суҳбат қилиш учун фойдаланиб келинган клуб бўлар-бўлмас баҳоналар билан бузиб ташланган, янгиси эса ҳамон қурилганича йўқ. Чала бўғизланган жонивордек мудом хириллаб турувчи маҳаллий радиони жонлантириш, лоақал шу орқали қишлоқ аҳли билан алоқа боғлаб туриш учун ҳам бу ердаги

раҳбарлар ўз “қимматли” вақтларини аяйдилар...

Бу қишлоқ аҳволи ҳақида гапни ортиқча давом эттириш, бирор натижа чиқариш ҳозирча амримаҳол экан, Бўстонлик туманидаги табиатни муҳофаза қилувчи ташкилотлар қандай фаолият кўрсатяптилар? Ростини айтганда, улардан ҳам бирор самарали натижа кутиш амримаҳол бўлиб қолди. Табиатни муҳофаза қилиш Давлат қўмитаси, миллий боғ, ўрмон хўжаликлари, овчилар жамияти... Санайверсак, атроф-муҳит муҳофазасига дахлдор ташкилотлар сони ўндан ошиб кетади. Лекин ҳақиқий жонкуяр, асосий жавобгарнинг ўзи йўқ. Табиат муҳофазаси хусусида бу ташкилотлар орасида ашаддий сансоларлик мудом давом этиб келмоқда...

Бир дўстимизнинг таклифи билан август ойида Бўстонликнинг Пском қишлоғи томонларда бўлган эдик. Ерли халқ мерганлари овга жўнаётган пайтга тўғри келибмиз, бизни ҳам таклиф қилиб қолишди. Ярим тунда от ва эшакларга юкларни ортиб, Урунғач тоғларига кўтарилдик. Куёш кўринганда абадий қор қоплаб турувчи энг баланд довларга етиб бордик. Овга киришиш олдида мерганлар милтиқлар ва ўқларини кўздан кечиришди. Бешотар ҳам, “Малокалибр” ҳам, истаганча микдорда ўқлар ҳам бор эди уларда. Боласини кўзи қиймай, тошлар орасида ўралашиб юрган она кийик уларнинг биринчи қурбони бўлди. Тошдан-тошга урилиб тушиб кетган онасини излаб тош устига сакраб чиқиб бўзлаётган кийикчани ҳам бир ўқ билан қулатишди. Кейин такалар тўдасидаги энг йиригини ҳам танлаб отишди. Шу куни тоғда тунаб, эртасига ўлжаларни от-эшакларга юклашиб, қишлоқ яқинига олиб тушдилар-да, ўзаро тақсимлаб олишди...

Қатор қонунбузарликларни қаранг! Биринчидан, август ойида ҳар қандай тирик жонни овлаш қатъиян таъқиқланади. Иккинчидан, бундай “боевой” милтиқларни қаердан олишган-у, ов учун улардан фойдаланишга ким рухсат бериб қўйибди? Учинчидан, кийикларни овлаш учун қўлларида бирон-бир рухсатнома – лицензияси йўқ бу мерганлар юрак ютиб бемалол қирғин қилаётганларига нима дейсиз?! Ўлжалар тақсимлаб бўлингач, ўзаро чой ичиб, суҳбатлашиб ўтирганларида юрагимни ғижимлаётган юқоридаги саволларни уларга бердим.

– Бунақа қуроллар тоғлар оралиғидаги ҳамма қишлоқларда истаганингизча топилади, – дея дангал жавоб берди мерганларнинг ёшроқ ва сергапроғи. – Рухсатнома масаласига келсак, керакли бошлиқларга сўраган нарсалар етказиб берилса, олам гулистон-да!

– Шу зайлда қирғин қилинаверса, бутун тоғлару дарёлар куп-куруқ ҳолга тушади-ку, бу айниқса, ўзларингиз учун, келажак авлодларингиз учун катта йўқотиш бўлмайдими?! – Қизишиброқ сўнгги саволни бердим мен. – Аслида, биринчи навбатда, сизлар табиатнинг энг куюнчак ҳимоячилари бўлишларингиз керак эди. Тоғу дарёлардаги бу бойлиқлар асосан сизга тегишли, ҳатто хусусий мулкингиз, деса ҳам бўлади-ку!..

Анчага чўзилган оғир сукунатдан сўнг ўрта ёшдан ўтиб қолган камгап, вазмин табиатли мерган менга ўтирилди.

– Ҳамма айтганларингиз тўппа-тўғри, – деди у жиддий тикилиб. – Хўп, биз ўзимизни тияйлик, аммо бошқалар-чи?! Қанийди, Ўзбекистонимизнинг ҳамма жойларида сиз айтганчалик қатъий тартиб ўрнатилса! Ахир, энди мустақилмиз, ўз эркимиз ўз қўлимизда.

– Чет элда ҳатто катта кўчада тупириш ҳам айб саналар экан! – гап қистирди ёш мерган.

Атроф-муҳитга муносабат хусусида ўзим туғилиб ўсган, ҳозир яшаётган қишлоғимдаги ҳақиқий аҳволни тасвирладим. Узоқ-яқин тоғ қишлоқларида кўрган-кечирганларимдан ҳам биттасини сизлар билан баҳам кўрдим. Аммо бу билан аҳвол ўзгарармикан?!

*“Ўзбекистон овози” газетаси,
1999 йил 6 апрель сони.*

ТОПТАГАНГА ТОҒ ЧИДАМАС

Аслида халқ орасида бу ибора: “Ётиб еганга тоғ ҳам чидамас”, деб юритилади. Қаёққа қарамайлик, Аллоҳ яратган наботот оламини, дориворлару табиат бойликларини ўз билганларича босиб – янчиб, очофатларча топтаб ўзлаштиришларнинг гувоҳи бўлмоқдамиз. Шундай ёвузликларга ўзларини ураётганларнинг деярли барчаси табиблик ниқобини кийиб олишган. Қайси ўт қандай дардга даво бўлишини ўзларича эринмай тушунтирмоқчи бўлишади, шу каби йўллар билан миждоз ахтаришади. Нима бўлса бўлсин, уларга деса ҳамма ёққа ўт тушиб кетса ҳам кундан-кунга мўмайроқ пул топсалар бас. Ишлари юришгани сайин эса қиру адирлар, тоғу тошлардаги шундоқ ҳам камайиб қолган дориворларни баттарроқ кийратишга киришадилар.

Аллоҳнинг ўзи юктирган чин табиблар азал-азалдан халқ орасида яшаб, барчанинг хизматини қилган ва ҳурматини қозониб келган. Уларнинг давомчилари ҳозир ҳам бор. Улар ўз кадр-қийматларини яхши билишади, иззат нафси ва ғурурини бировга оёқости қилдириб қўйишмайди. Чунки, юқорида айтганимиздек, уларга юксак хислат ва иқтидорни аввало Аллоҳнинг ўзи юктирган, қолаверса, Лукмони Ҳакимдан тортиб шу пайтларгача яшаб ўтган табобат илми аҳлининг йўл-йўриқларини чин ихлос билан ўрганишган, улар қолдирган нодир китобларни астойдил ихлос билан ўқиб чиқишган...

Йигирма беш-ўттиз йиллар муқаддам тошкентлик бир табаррук инсон бизни йўқлаб қишлоғимизга келган эди. Унинг яқин бир одами оғир бетоб экан, Оқтош томонларда машҳур табиб борлигини эшитиб, шул зотни топишга ёрдам берармикан, деган илинжда ташриф буюрибди. Мен ёшлигимда ишим тушган бир табибни – қўшни Сойлиқ қишлоғида яшаб ўтган Маҳаматқарим отани билардим. “Машҳур синиқчи” номини олган бу инсондан нажот тилаб бир Ўзбекистон эмас, қўшни давлатларнинг ҳамма тарафидан бирор жойи шикастланганлар мудом келиб туришарди. Бу галги меҳмонимиз ўша машҳур “синиқчи”ни эмас, шифобахш дориворлар билан даволовчи табибни излаб келган экан.

Шунда дадамиз жонимизга оро кириб, бу табиб ҳам Сойлиқ қишлоғида истиқомат қилиши, исми Шомирза ота эканлигини айтди-да, “Менинг номимдан салом айтинглари, биз у киши билан кадрдонмиз”, деб қўйдилар. Шомирза отани излай-излай, Қорақия тоғлари этагидаги боғида қаттиқ меҳнат қилаётгани устига бориб қолдик. Қийиқча билан пешонасини танғиб олган ўрта бўй, қорамағиз юзу кўзлари жиддий ва кескин боқувчи миқти жуссали Шомирза ота (Аллоҳ у кишини раҳматига олган бўлсин) дастлаб биз билан гаплашгиси ҳам келмади. Чунки шу даврларда обдан омади чопиб қолган атеистлар бу отани ҳам “обориб-обкелишган”. Роса жонига тегиб бўлган эканлар. Дадамнинг саломини айтганимиздан сўнг табиб отанинг рухсори юмшаб, шинамгина боғига олиб кирди. Буларни ҳикоя қилишдан муддао шуки, Шомирза отанинг боғи бошдан-оёқ доривор ўсимликлару кўркам дарахтларга тўла эди. Ҳатто Кавказ томонлардан атайдан олиб келиб ўстирилган шифобахш ўсимликлар ва бутасмионларнинг турларигача бор экан бу жойда. Ота-боболари таниқли табиб ўтган Шомирза ота ҳам ўз навбатида кўркам боғию, табобат оламиндан ўзлаштирган барча сир-асрорларини ўғли Обиддинга мерос қилиб қолдириб кетди.

Бу каби табобат оламининг ҳақиқий табибларидан яна бир инсонни биламан. Тошкент тиббиёт олийгоҳини тамомлагандан сўнг табобат илми билан астойдил шуғулланган сижжаклик Аҳмаджон Мираҳмедов ҳам ўзига, илмига ишонган кучли табиблардан биридир. Иқтидорли бу инсон табобат илми даҳолари, хусусан, Абу Али ибн Синонинг шифокорликка оид асарларини обдан берилиб мутолаа қилган, изланиш ва интилишлардан ҳеч қачон чарчамайдиган табибдир. Шунинг учун ҳам нажот сўраб келганларни сира ноумид қилмай қатъий ишонч билан даволайди. Бўстонлик тумани бўйича мана шу санокли инсонларгина ҳамма тан олган чин табиблар эди. Ҳозир-чи?! Кўчага чиқиб, таваккалига дуч келган одамни тутиб сўрасангиз, икки

кишидан биттаси табиблик даъвосини қилаверади. Кошки эди, улар Шомирза ота, Аҳмаджон Мираҳмедовга ўхшаб ҳовлию томорқаларида ҳатто уйининг хоналарида хилма-хил дориворлар ўстириб беморларни даволасалар ва ортганини бозорларга олиб чиқиб пулласалар! Қаёқда дейсиз, илк баҳордан то атрофни қор босгунга қадар далаю тоғларни аямай ғорат қилишади, дориворларни обдан қийратишади, сўнг билиб-билмай уларни беморларга тавсия этишади... – Бунинг оқибатида юртимизда мавжуд бўлган доривор гиёҳлар кескин суръатда камайиб, турлари ҳам тезлик билан йўқолиб бормоқда. Масалан, анча йиллар аввал ҳаммаёқни тутиб ётадиган исирик, эрмон, марвартак, чойўт, бўзоч каби айримларини умуман топа олмайсиз. Уларни эндиликда тоғнинг энг хилват жойларида учратиш мумкин.

Табиат муҳофазасидек ўта масъулиятли вазифани ўз зиммаларига олган қатор-қатор идоралар, уларда хизмат қилаётган юзлаб назоратчилар нима учун бу каби тартибсизликларни тартибга солмаяптилар?! Табиат муҳофазасига тегишли бир ташкилотга баҳор чоғида кетаётган эдик, у ердаги назоратчиларнинг қаёққадир шошилишчи жўнаётганларига йўлиқдик. “Йўл бўлсин?” дедик уларга. “Доривор гиёҳларни топтаб олиб келиб сотувчилар бозорларни тўлдириб юборишибди, шуларни бир тартибга солиб қўяйлик...”

Ажабо, фақат бозорни тергаш орқали бирор натижага эришиш, ҳаммаёққа изғиб юрган юзлаб табиат кушандаларини тартибга солиш мумкинмикин?! Ўнлаб ташкилотларнинг идораларида ўтирган табиат ҳимоячиларининг қўлларидан келган энг зўр иш шу бўлдимми?! Улардан ташқари, ҳамма қишлоқ ва аҳоли яшайдиган жойлардаги ҳудудларда эгалик қилаётганлар, бевосита табиат бағрида фаолият олиб бораётган миллий боғ, ўрмон хўжаликлари каби жамоаларнинг аъзолари ўзларига тегишли майдонларда нега тартиб ўрнатмайдилар?!

Ёки бўлмаса бу ишларнинг келажакдаги хунук оқибатларини инобатга олиб атроф-муҳит муҳофазаси, айниқса, доривор гиёҳларнинг бутунлай нобуд қилинаётганига қарши кескин чоралар кўрилармикин?! Бу томонлари, энди, табиат муҳофазасининг мутасаддилари эътиборларига ҳавола.

*“Қишлоқ ҳаёти” газетаси,
2000 йил 28 апрель сони.*

ТОШКЕНТДАН ПСКОМГАЧА

Ватан ҳақида кўп гапирамиз, кўшиқлар айтамыз, шеърлар дostonлар ёзамиз, маърузалар ўқиймиз. Булар нақадар яхши. Агар ҳар биримиз Ватан равнақига имкон қадар ўз амалий ҳиссамизни қўшсак ундан ҳам яхши бўлур эди. Бунинг ёрқин исботини йигирманчи йилларга қадам қўйган Мустақиллигимиз жараёнида яққол кўриб турибмиз. Тошкентимиздан тортиб барча катта-кичик шаҳарларимиз тубдан ўзгариб, хайратомуз кўркемликларга эга бўлмоқда. Қишлоқларимизни айтмайсизми! Юртбошимиз раҳнамолигида яқин йиллар ичида қишлоқларимиз ҳам чиройда шаҳару кўркемликлардан қолишмайдиган даражага етишига аминмиз. Буларнинг барини ўз фикрига эга бўлган тадбиркор инсонлар амалга оширмоқдалар.

Биз ҳикоя қилмоқчи бўлган Ватан фидойиларини диёримизда ҳаммамиз жуда яхши таниймиз, сермазмун фаолиятларига кўп йиллар давомида гувоҳимиз. Ҳа, булар Икки дарё оралиғи экспедициясининг ўз йўли, ўз йўналиши, ўз қадду бастиси ва ўзларининг зарҳал саҳифаларига эга бўлган матонатли жамоасидир. Кўпчилик ватанпарварлар қаторида бу азаматлар ҳам Ватанга садоқатлари туфайлидан унинг ўзига хос йўналишдаги ўчмас тарихини яратмоқдалар...

Экспедиция раҳбари Нормурод Норқобилов телефон орқали галдаги режаларини айтиб, мени ҳам шу жараёнда иштирок этишга таклиф этганда қулоқларимга ишонмадим. Ахир улар фаолиятларини мунтазам кузатиб, ҳавасланиб юрардим-да!..

Бу гал Тошкентдан бошлаб, Чотқол доволари бағридаги Пском қишлоғига қадар ҳудуд табиати, атроф-муҳитини кузатиш, суратга олиш режалаштирилган эди. Келишилган кун бизга ҳамкорлик қилувчи Ўғом-Чотқол Давлат Табиат миллий боғи бош директори муовини Эргашвой Саримсоқов қабулхонасига эрта тонгданоқ кириб бордим. У бизни кутиб ўтирган экан. Аксига олиб, ҳавонинг авзойи кескин ўзгарган, қор учқунлай бошлаган эди. Кўп ўтмай экспедиция жамоаси етиб келди. Энди қор бўралаб ёғарди. «Сафаримиз нима бўлади», сўрадик Норқобиловдан. У бош бармоғини кўтариб қулимсиради: «Айни муддао, бундан баттар шароитлардаям ортга қайтмаганмиз!»

Тошкент вилоятининг Бўстонлик туманидаги Чирчиқ дарёси бўйларида эрамиздан аввалги неча минг йилликларда одамлар яшаганлар. Буюк ипак йўлининг бир тармоғи ушбу йўналиш орқали ўтганлиги, мўғул, қалмоқ босқинларини ҳам ерли халқлар бошларидан кечирганлари тарихдан маълум. Дарё ёқалаб юқорилар эканмиз, тошбитиклар, тарихий обидалар ва бошқа далилий ашёларни кўплаб учратардик. Хўжакент, Боғистон, Хондайлик каби қадимий қишлоқларда, Обираҳмат ёрида улар яққол кўзга ташланади. Ўтмишимиз ҳаётига, аждодларимиз турмуш тарзига чуқурроқ синчиклаб назар ташланса, уларнинг ғоят оғир аҳволда яшаганлари маълум бўлади. Шароитлар ибтидоий, бошларида ҳимоя қилиб турувчи давлат йўқ, ҳар лаҳзада турли босқинларни кутиб юрак ҳовучлаб яшаганлар. Қароргоҳлари асосан тепа жойларда бўлиб, ҳар эҳтимолга қарши нажот йўллари кавлаб қўйганлар. Бу йўлларнинг давоми қаердан чиқиши қаттиқ сир тугилган...

Ўтмишнинг изтиробли лаҳзаларини хаёлдан ўтказар эканмиз, ҳозирги доруламон ҳаётимиз учун минг бор шукроналар айтамыз. Қайси хонадонга кирмайлик тўкин-сочинлик, тинч-тотувлик, юз-кўзларда хотиржамлик.

Хариталарда Чирчиқ номи билан аталган дарё сал юрилгач – Чорвоқ тўғонидан сўнг уч тармоққа бўлиниб кетади: энг серсуви Чотқол, ўртадагиси Кўксув, кунботардагиси эса Пском. Чотқол ва Кўксув дарёлари бўйларида аҳоли пунктлари деярли йўқ. Биз кичик-кичик қишлоқчалар тизгашиб кетган Пском бошига қараб жўнадик. Ўндан ортиқ қишлоқчаларнинг энг йириги бўлмиш Пском қишлоғида икки юзга яқин хонадон истиқомат қилмоқда. Бундан ўтиб эллик-олтмиш чақирим юрилгач, Пском дарёси ҳам Майдонтол ва Айгайин (Оққайин) деб аталмиш икки қисмга бўлиниб кетади. Қиш мавсуми бўлса-да, улуғвор чўккилар, варақ-варақ

киру сойлар, юзлаб ирмоқлардан кўпайиб сокингина оқаётган Пском дарёси ажиб тароватли ва мафтункор эди. Кеча бўралаб ёкқан қор тўхтаб, ҳаво чарақлаб очилган, куёш Пском тоғлари оша заррин нур сочарди. Гўё ҳаммаси буюртма қилингандек. Экспедиция йигитлари кўли-кўлига тегмай ишлар, гоҳо бир-бирлари билан тортишар, ҳатто айтишиб ҳам қолардилар. Жараён тугагач эса яна апоқ-чапоқ бўлиб кетишарди...

Этибор берган бўлсангиз, дарёнинг ҳам, қишлоқнинг ҳам номи Пском. Бу сўзнинг маъноси нима экан? Аниқланишича, ном маъноси олис тарихга бориб тақалади. Жуда илгари ажнабийлар бу ерлардан турли хил рудаларни қазиб олиб кетишган экан. Қазилма ўринлари ҳануз сақланиб қолган. Натижада бу жойлар номи Мискон, яна бир варианты эса Бисткон (Йигирма кон) дея аталган. Бора-бора Пском шаклига келиб қолган. Ерли одамлар ўзаро жуда иноқ, ҳовлиларида деворлар йўқ, эшиклари қулфланмайди, қачон ўғри тушганини ҳеч ким эслай олмайди.

Асли пскомлик бўлган Эргаш Саримсоқов фахрланиб бундай маълумотларни санар экан, уларга чин маънода ҳавасимиз келди. Эргашвой болалигидан табиат шайдоси. Ўз қишлоғида ўрта мактабни 1963 йил тугатгач, икки йиллик ҳарбий хизмат бурчини бажарди. Сўнг болаликдаги орзуси бўлмиш Тошкент Давлат Аграр университетининг ўрмон хўжалиги муҳандиси йўналиши бўйича олий маълумотли бўлди. Севган касбига эришган тоғ йигити бутун борлиги билан табиат муҳофазасига киришди. Салкам ўттиз йил давомида Бурчимулла ўрмон хўжалиги ва Чотқол-Угам Давлат табиат миллий боғида турли вазифаларда ишлаган Эргаш Саримсоқов айни дамларда мазкур даргоҳнинг бош директори, бағрикенг инсон, меҳрибон мураббий Абдукарим Абдужамилонинг муовини вазифасини бажармоқда. Раҳбарларнинг адолатли, жонкуяр инсонлар эканлиги туфайли аҳил жамоа бунёдкорлик деб аталмиш вазифаларни фидойилик билан бажармоқдалар. Улар кўп йиллар давомида минг-минг гектарлаб кире сой, тоғу адирларни яшил бойлиқлар билан ясантирдилар, ҳамон ҳормай-толмай изланмоқдалар, олға босмоқдалар...

Танти табиат яратиб берган қулай имкониятлардан ғоят ўринли фойдаланган экспедиция аъзолари билан кечга яқин Пскомдан қайтар эканмиз, олис бу йўлларнинг энг қалтис ўринларидан бири бўлмиш Тепарсой қиялигида ночор аҳволда қолган «жигули»га йўлиқдик. Гилдираклар бир жойда айланар, муз қотган довондан ошиб ўтишнинг сираям чораси йўқ эди. Олди ҳам тортувчи биз ўтирган машина «жигули»ни ёнлаб ўтиб, йўлида давом этаверди.

– Тўхтатинг машинани, – деди ҳайдовчига Н. Норқобилов. – Биз ёрдамга мухтожларни ҳеч қачон йўлда қолдириб кетмаганмиз...

Экспедиция йигитлари рюкзакдаги пишиқ арқонни ва асбоб-ускуналарни ечдилар. Уни бирпасда ночор автомобилга уладилар. Аммо йўл жуда тик ва муз силлиқлашиб кетганидан машиналар озгина олға силжиб, яна бир жойда айлана бошладилар. Энди йигитлар икки бўлиниб, иккала машина ортидан ёрдамга тутиндилар. Ниҳоят машиналар қийнала-қийнала оғир бу довондан ошиб ўтишга муваффақ бўлди. «Хайрият, қутулдик!» деб енгил тин олган эдик, «Олдинда яна шунақа бешта довон бор», деди Эргашвой кулимсираб. Бундай жараён деярли Корабулоқ деб аталган маскангача давом этди.

– Биз бу сафар ёрдам бердик, бошқа гал ночор қолганларга ким кўмаклашади? – юзландим Эргаш Саримсоқовга. – Шундай қалтис жойларда йўл бошқармаси эҳтиёт чораси сифатида шағал уюмлари тайёрлаб қўйиши керак-ку!

Эргашвой яна кулимсиради-ю, индамади.

- Бундан ташқари яна бир муҳим масала бор экан,- суҳбатни давом эттирди Нормурод Норқобилов. - Бу кўркамликлар бағрида тоғ туризмини йўлга қўйиш, ривожлантириш керак. Шунда йўллар ҳам, маблағ муаммоси ҳам, хуллас, ҳамма-ҳаммаси изга тушиб кетади...

Ҳаёт давом этар экан, эзгуликлар билан бирга турли-туман катта-кичик муаммолар ҳам кўндаланг бўлаверади. Биз эса уларни бирдамлик билан енгишимиз, қўлни-қўлга бериб

довонлардан ошиб ўтишимиз, фақат олға босаверишимиз керак.

ТОҒЛАРДАГИ ДОҒЛАР

Бу йилги киш анча оғир келди. Халқимизда бир гап бор: «Яхши келса, хут, ёмон келса, ют...» Ноябрь ойидаёқ қалин қор босиб, чорва моллари оғилга кирди. Хайрият, 2007 йил бошидаги киш унчалик чўзилмаяпти. Февраль ойида майда жониворлар у ёқда турсин, йирик шохли чорва молларини ҳам далага ҳайдаш бошланди. Чунки чорва емишларининг таги кўриниб қолган, “ёмон келса, ют” деган кўнгилсизлик эшик қоқиб турарди. Одамлар йил бўйи елиб-югуриб сорва озуқаси жамғарадилар-у, кишни жон ҳовучлаб ўтказишади. Нега шундай?..

Мен яшайдиган Хондайлик қишлоғи Ватанимизнинг энг қадимий гўшаларидан бири. Бу даргоҳ Бўстонлик туманининг Оқтош худудидаги қуёшли кўркам майдонда жойлашган. Атрофини Йўлбарсунгар, Соз, Қорақоя каби гўзал тоғлар қуршаб олган. Дарвоқе, ушбу тоғлар ўтмишда гўзал эди. Ўнлаб турдаги майда ёввойи жониворлардан ташқари қалин чангалзорларда ҳатто йўлбарслар яшаган. Шўрбосой қошидаги қатор керагақоялардан сочилиб тушувчи шаршаралар ҳосил қилган унғур ва ғорлар тарафдан мудом йўлбарслар ўқириклари эшитилиб турганини ҳали-хануз қариялар мароқ билан гапириб юришади. Энди эса... одамлар оёғи остида топталаётган бу тоғларда йўлбарс тугул, оддийгина тулкини учратиш амримаҳол.

Яқин ўтмишда бизнинг қишлоғимизда яшовчи хонадонлар ҳозиргига қараганда уч-тўрт баравар кам эди. Уч юз, нари борса, тўрт юз оилада икки-уч минг одам яшарди. Айни чоғда мингдан зиёд хонадонларда ўн мингга яқин аҳоли истиқомат қилмоқда. Чорва моллари эса қадимда юз баравар кам эди, десак, ишонаверинг. Қирқ-элликта қўй-эчкилари ва уч-тўрт қорамоли бор хонадон қишлоқнинг энг бойи саналарди. Ҳозир ўрта ҳол оиланинг эшигидан ўнлаб майда жонлиқлар ва қорамоллар тоққа ҳайдалади...

Биз одамларнинг бойишига мутлақо қаши эмасмиз. Қани энди, ҳамма бой-бадавлат бўлиб, фаровон ҳаёт кечирса! Ҳар бир хонадонда сизир бўлсин, фарзандларимиз чорва маҳсулотларига тўйиб, соғлом ва бақувват ўссинлар, деган даъватни биринчи бўлиб Юртбошимиз айтдилар. Шундан сўнг бутун мамлакатимиз бўйлаб кам таъминланганларга сизирлар бепул тарқатилди. Бундай улуғ ишнинг савоби битмас-туганмасдир, албатта...

Шу ўринда бир муаммо бор. Аниқроқ қилиб айтадиган бўлсак, ночор аҳволда яшаётганлар қорамоллик, сут-қатиклик бўлди, фарзандларимиз қаймоқ ялади. Бу жуда яхши, аммо азалдан чорва моллари етарли оилалар эса, ҳар қанча кўпайтирсак, бўлаверади чоғи, деган ҳаёлда бу борада “жилов”ни бутунлай бўшатиб юбордилар. Мисол тариқасида Хондайлик қишлоғини оладиган бўлсак, хонадонларда чорва моллари шу қадар кўпайиб кетдики, тобора қисқариб бораётган яйловлар уларнинг эҳтиёжларини қондиролмай қолди. Қадимгига қараганда камида юз баравар кўп қўй-эчкилар, қорамоллар, от – эшаклар ҳаммаёқнинг чангини осмонга чиқариб ётибди. Қир-адирлар бу ёқда турсин, чорва аҳли томонидан боғу роғ, экин майдонлари билан бирга бутун тоғу тошлар аёвсиз талон-тароғ қилинмоқда.

Қадимда қишлоқ маҳаллаларидан бор-йўғи икки-учта пода чиқарди. Ҳозир турли подалар сони биргина қишлоқда йигирма-ўттизга етиб қолди. Уларнинг ярмидан кўпини подачилар апрель ойи бошидан то қор тушгунга қадар тоғларда яшаб, боқадилар. Улар тоғлардаги мавжуд барча яшил бойликларни қийратишиб, худудларни қўралаб, ўзаро тақсимлаб олганлар. Токи қор босиб, қишлоққа қайтгунларига қадар чорва молларининг оғзи ва туёқлари вайрон қилаётгани етмагандай, юзлаб молчилар табиатни аёвсиз ғорат қилаверадилар. Уларнинг дастидан тоғлардаги ёввойи ҳайвон ва қушлар у ёқда турсин, дов-дарахтлару доривор ўсимликлар ҳам шиддатли тарзда йўқ бўлиб боряпти. Шўрбосой ва Туятошисойдаги балиқларнинг “тухуми қуриб” битганига-ку, анча йиллар бўлди. “Сизларни тергайдиган, текширадиган, чора кўрадиган бирон ташкилот йўқми?”, деб сўрасангиз, “мавсум бошида “взнос”ини йиғиб кетгач, ким ҳам бизга индай оларди”, дея шахсий чорвадорлар кўкракларига уриб қўйишади.

Ўтган асрнинг олтинчи йилларида табиат жонкуярлари томонидан тоғлар бағрида

терассали боғлар яратишга киришилган эди. Шунда ҳам чорвадан бошқани ўйламайдиган шахсиятпарастлар текин ўтказиб берилган навли кўчатларни йўқ қилиб, барча терассаларни ёппасига яйловларга айлантириб олганлар. Айни чоғда терассалар биргина Хондайлик тоғларида мавжуд. Аммо уларда бирон туп маданий дарахт йўқ. Мен шу терассалардан ўн гектарни ўзимга расмийлаштириб, уларга навли кўчатлар эхяпман. Қолган бор умрим давомида шуларни парваришлаб, сўлим боғ яратмоқчиман. Бундан ибрат олиб, бошқалар ҳам сувсиз тоғ терассаларида боғлар яратсин ва авлодларимизга ажойиб яшил мерослар қолдиришсин, деган ниятдаман.

Турли кимёвий дорилар ва бошқа замонавий асбоб-анжомлар воситаси ила ўлик сувга айлантирилган Туятошисойга хонбалиқлар олиб келиб, уни жонлантириш ҳаракатида ҳам бўлдим. Анча вақт кўриқлаб, муҳофаза қилиб юрдим. Икки-уч йилдаёқ балиқлар кўпайиб, кўзга кўрина бошлади. Аммо, “эгаси минг пойласа-да, ўғри бир пойлайди”, деганларидай, ғаламислар хлор оқизиб, балиқларни тагин қийратиб кетдилар. Туятошисой яна ўлик сувга айланди-қолди.

Кўп йиллик кузатишлар шуни исботлайдики, табиат муҳофазасида изчиллик, ҳамкорлик, энг муҳими, астойдил жонкуярлик ва фидойилик етишмаяпти. Жойлардаги маҳаллий ҳокимиятлар жавобгарликни, масъулиятни табиатни муҳофаза қилиш ташкилотлари зиммасига ағдаришади. Улар эса маҳалла оқсоқоллари, фуқаролар йиғинлари ва бошқа маҳаллий раҳбарларни лоқайдликда, ўзларига яқиндан ёрдам кўрсатмасликда айблайдилар. Икки орада она табиат қаттиқ озор чекиб, вайрон бўлмоқда, тиклаб бўлмас даражада ғариблашиб боряпти.

Республикамиз биохилма-хиллиги умуммиллий бойлигимиздир. Афсуски, аҳолимиз бугунги кунда ҳудудимиз флора ва фаунасини асрашдай масъулиятли вазифани унутиб қўйяпти. Табиатда мувозанат бузилиши қандай фожиали оқибатларга олиб келиши мумкинлигин ёдда сақлайлик.

Бизнингча, табиат муҳофазасига оид ушбу масалаларни чуқурроқ таҳлил қилиб кўриш керакка ўхшайди. Масалан, ҳудудлар, яйловлар аҳволидан келиб чиқиб, чорвачиликни мутаносиб ривожлантириш, бу борадаги масъулият ҳамда жавобгарлик изчиллигини таъминлаш, ўз ҳудудларидаги табиий бойликларни сақлаш ва кўпайтиришга аҳолининг барча қатламларини мудом жалб этиш йўллари кидириб топиш каби долзарб вазифаларни муҳтарам депутат ва Сенаторларимиз ҳам чуқур ва атрофлича кўриб чиқсалар, мақсадга мувофиқ бўлармиди...

Баҳор келди, кунлар исиб қолди, тоғлар эса кўрқувдан дағ-дағ титраб-қақшяпти. Чунки шу кундан бошлаб то кеч кузгача уларнинг бағрини минг-минглаб чорва моллари, юзлаб одамлар топтайдилар, талон-тарож қилаверадилар.

Назаримда, бугун тоғларимизнинг қадди чўкиб қолаётгандай. Тоғлар бағри бутун бўлсин...

*“Ўзбекистон овози” газетаси,
2007 йил 27 март сони.*

ХОНБАЛИҚЛАР, ШОҲБАЛИҚЛАР... ҚАНИ

Куни кеча Республика Вазирлар Маҳкамаси “Чимён-Чорвоқ минтақаси табиий бойлиқларини сақлаш ҳамда ҳудудни ўзлаштиришга комплекс ва изчиллик билан ёндашишни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” қарор қабул қилди. Бу ҳужжат кенг жамоатчилик, айниқса табиат ихлосмандлари томонидан қизгин маъқуллаб кутиб олинди. Минтақанинг махсус муҳофаза қилинадиган табиий ҳудуд сирасига киритилиши айтилди.

Ҳаётимизнинг, тирикчилигимизнинг энг асосий таянч нуқталаридан бири ариқлари анҳорларда, дарёлари кўлларда жон сақлаб юрган балиқлардир. Лекин, минг афсуслар бўлсинки, бу жониворларга тажовузкорлигимиз кучайса кучаймоқдаки, сира камаймаяпти. Оқибатда бу соҳа тобора танг аҳволга тушиб, таназзулга юз тутмоқда. Ҳа, сув ҳавзаларимиздаги турли-туман балиқлар захиралари кескин камайиб бормоқда. Бунга эса, биз, ўзимизни тия олмаётган одамлар сабабчимиз!..

Болалигимизда Бўстонликдаги тоғдан оқиб тушувчи ариқлардан балиқ овлардик. Тоғлар чўққиларидан бошланиб, охири Чирчиқ дарёсига қўшилиувчи ариқлар лик тўла балиқ бўларди...

Кейинчалик, яъни ўттиз йиллар чамаси муқаддам, ҳаммамиз бирданига “таракқийлаша” бошладик. Дастлаб балиқ овлаш учун турли-туман қармоқлар пайдо бўлди. Кўп ўтмасдан ҳар хил тўрларни ишлатиш бошланди. Бора-бора нафси ҳакалак отган баъзи балиқ кушандалари ваҳшийликка бутунлай юз бурдилар. Улар ҳар хил кимёвий моддаларни қўллаб, балиқларни аёвсиз қирғин қила бошлашди. Шундай қилиб, йигирма-ўттиз йиллар аввал бизнинг Оқтош ҳудудимиздаги уч-тўртта ариқлар шу хилдаги кимсалар дастидан тамоман ўлик сув ўзанларига айланиб бўлган, бу сувларда яшовчи хонбалиқлардан ном-нишон ҳам қолмаган эди.

Энди нима қилиш керак? Бу ўзанларда яна балиқлар пайдо қилиш ё кўпайтириш мақсадида махсус идишларда хонбалиқларни олиб чиқиб, ҳавзаларга қўйиб юбордик. Шу сабабими ёки сув тошган кезларида Чирчиқ дарёсидан ўрлаб чиқишадимикин, ишқилиб, ариқларимизда яна балиқлар кўпайиб қолди. Биз балиқларни қайта тиклаш ва кўпайтиришга бел боғлаган кўнгилилар ниҳоятда шод эдик. Навбатма-навбат ўзанларни назорат қилиб турардик. Балиқ кушандаларини неча бор йўлини тўсишга ҳам улгурганмиз.

Аммо, ёмон ниятли ғаламис кимсалар бари бир фурсат топар экан. Биз ғафлатда қолган кунларнинг бирида хлордан ҳам ўн чандон кучли кимёвий суяқ моддани ариқ бошидаги шаршарадан оқизибдилар. Бунинг оқибатида нафақат балиқлар, сой сувидаги жамики мавжудотлар қирилиб битди. Ойлар давомида биз сув ичадиган ариқлардан захарли модданинг бадбўй хиди анқиб турди. Даҳшатли шу воқеадан сўнг ўн беш-йигирма йиллар ўтиб кетса ҳам, ариқларимизда балиқ пайдо бўла олгани йўқ...

Тоғ қишлоқлари аҳолисини азал-азалдан мазали хонбалиқ билан таъминлаб келган бундай ариқлар фожиаси юртимизнинг бошқа жойларида содир бўлмаётганига ким кафолат бера олади? Мен Ўзбекистонимизнинг жуда кўп жойларида бўлиб, одамлар билан суҳбатлашганман, айнан биздагига ўхшаш хунук ҳолларнинг гувоҳи бўлганман, балиқ овлашда шу пайтгача ҳеч ким эшитмаган яна баъзи усулларни қўллаётганларини ҳам кўрганман. Масалан, электр токи орқали балиқларга қирон солиш усули захарли кимёвий модда оқизишдан сира қолишмайди. Ток тарқатилган сув ҳавзасида ҳам биронта мавжудот соғ қолиши мумкин эмас. Эҳтиётсизлик қилса, кушандаларнинг ўзи ҳам нобуд бўлиши ҳеч гап эмас...

Оби-ҳаёт оламига мудом фалокат келтирувчи офатларнинг яна бошқа турлари ҳам бор. Яъни, катта-кичик ҳар хил корхоналар ифлос ва захарли чиқиндиларни оқар сувларга оқизиши оқибатида жуда катта йўқотишлар содир бўлаётир.

Бечора балиқлар лоақал қиш мавсумида ҳам тинчгина яшамайдиган бўлиб қолди. Бу мавсумда ҳам қармоқ, электр токи, захарли кимёвий моддаларни оқизиш усуллари ташқари,

ғаламисларнинг кўз кўриб, кулоқ эшитмаган яна бир “хунари” ишга тушади. Энг паст ҳароратли бу мавсумда, айниқса, йирик-йирик хонбалиқлар ва шоҳбалиқлар исиниб олиш ва хўрак топиш илинжида турли томонлардан оқиб тушиб, дарёга қўшилувчи булоқларнинг илиққина ўзанлари атрофида тўпланишади. Буни биладиган “балиқхўрлар” кўшотар милтиқдан кетма-кет ўқ сочиб, бир йўла ўнлаб балиқларни ҳалок қиладилар. Одамлар томонидан кўра-била туриб содир этилаётган хунук, ҳатто даҳшатли бундай ёвузликлар лоақал бундан буён тўхтатилмаса, оқибати яхшилик билан тугамаслиги аниқ. Ҳаммамиздаги энг асосий иллат шуки, барчамиз, ҳатто мазкур соҳанинг “нонини” еб тирикчилик ўтказаетган муҳофазачилар ҳам ўзларини ўта лоқайд ва бепарво тутадилар. “Ёмон кўринишнинг, душман орттиришнинг менга нима кераги бор?!” деган иллат кўпчилигимизнинг қон-қонимизга сингиб кетган.

Табиий бойликларга, чунончи балиқларга офат солиш, қирон келтиришнинг турлари шунчалар кўп экан, тажовузкорлар йўлини тўсиш воситалари-чи?! Бунинг учун, биринчи навбатда, жойларда катта-кичик раҳбарлар, айниқса, фуқаролар йиғини раислари, маҳалла кўмиталари фаоллари бу масалада, ўз тасарруфларидаги аҳолини тўғри йўлга бошлашлари, юртимиздаги табиий бойликлар, жумладан мавжуд сувлардаги балиқлар ҳам шу ерлик одамларга тегишли, юрт бойлиги эканлигини уларнинг ўзларига яхшилаб тушунтирмоқлари керак. Сувларимиз балиқларга қанчалик тўла бўлса, табиатимиз шунчалик ранг-баранг тус олади.

Демак, бундай бойликни қўриқлаш учун доимий равишда кураш бориши керак. Табиат назоратчилари эса, ўз вазифаларини виждонан адо этишлари, кўриб туриб “кўрмай” ўтиб кетиш, қўл қовуштириб ўтириш каби иллатларга чек қўйишлари, узоқ-яқин масканларга назорат учун тез-тез чиқиб туришлари, қонунбузарликларни қаттиқ жазолашлари, халқнинг ҳамма қатламлари орасида доимий тарғибот ишларини олиб боришлари зарур.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Чимён-Чорвоқ зонаси табиий бойликларини сақлаш ҳамда ҳудудни ўзлаштиришга комплекс ва изчиллик билан ёндошишни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори шунинг учун ҳам катта аҳамиятга эгадир. Унда белгиланган кенг қамровли вазифаларнинг амалга оширилиши минтақанинг ривожланишига, ноёб ва камёб табиий бойликларнинг сақлаб, кўпайтирилишига хизмат қилиши шубҳасиздир.

*“Тошкент ҳақиқати” газетаси,
2000 йил 15 март сони.*

ЧИНОРЛАР

Ватан остонадан бошланади, деб бежиз айтилмаган. Ҳар бир инсон ўзи туғилиб-ўсган жойни умр бўйи кўмсайди, соғиниб яшайди. Айниқса, ёш ўтинқирай бошлаганда имкон туғилган заҳоти туғилган жойинг бағрига отилгинг келар экан...

Қирқ йилдан зиёд вақт турли томонларда ишлаб-яшаб юрдим. Аммо таваллуд топган қишлоғим ёдимдан бирор зум кўтарилмади, ҳамиша унинг тафтини, мададини ҳис этиб турдим. Қишлоғим ҳақида бирор маълумот учраб қолса, бошим кўкка етар, дарҳол ёндафтарга ёзиб кўярдим. Бир кун, тарихчи олим Ҳамид Зиёев билан суҳбатлашиб ўтириб, гап орасида: “Хондайлиқингиз энг қадимий қишлоқлардан бири эканлигини биласизми?”, дея тарихий маълумотлар битилган бир ҳужжат узатди. Унда куйидаги сатрлар битилган эди: “Энг қадимий қишлоқлардан бўлмиш Хондайлик, Хўжакент, Заркент, Паркент, Сайрам...” Туғилган қишлоғим қадимийлигини билардим-у, катта фан томонидан бу даражада тан олингани, тарихий манбаларда алоҳида қайд этилганидан беҳабар эдим.

Кўп йиллар давомида излай-излай, анча-мунча қимматли маълумотлар тўпладим. Ниҳоят, шулар асосида унча тўла бўлмаса-да, Хондайлик тарихини ёздим.

Афсуски, бу китобда Хондайликнинг узок ўтмишдаги бой маданияти, юксак маънавияти ва бу соҳаларнинг чинордай азамат вакиллари ўз аксини тўла топа олмаган эди. Тоғ қишлоқларида забардаст зиёлилар, уламолар яшаб ўтганлар. Туғилиб ўсган қишлоғи номини ўзига тахаллус этиб танлаган таниқли адиб Сирожиддин Мирзоҳид ўғли – Сидқий Хондайлиқий ёзиб қолдирган “Хандақлик тарихи” ҳам шундан далолат беради. Шарқшунослик институтида сақланаётган бу қимматли манбада Хондайликнинг ибтидосида яшаган бобокалонларимиз санаб ўтилган.

Рамзий маънодаги “чинорлар” хусусида фикр юритилганда Хондайлиқийнинг падари бузруквори Мирзоҳид ота номини алоҳида ҳурмат ва эътибор билан ёдга олмоқ лозим. Бухорои шариф ва азим Тошкент мадрасаларида чуқур билим олиб, Хондайликқа қайтган Мулла Мирзоҳид, Мулла Султонхўжа, Мулла Мифтах, Мулла Хўжахон, Мулла Имомали каби зукко инсонлар ҳамқишлоқларини тўғри йўлга бошлашган. Ҳашарлар уюштириб, ариқлар қозиш, янги-янги масжид-мадрасалар қуриш, билимдон ва салоҳиятли шогирдлар етиштириш каби савобли ишларга улар алоҳида эътибор билан қараганлар. Улардан таълим олган шогирдлар халқни адолат билан бошқаришган, барча бараварига ҳалол умргузаронлик қилганлар. Имом Аъзам мазҳабида намоз ўқишган, сабр-тоқат билан рўзғор тебратишган, илм аҳлини ҳамма баравар кадрлаган. Шундай йўл тутиб, ул азизлар ҳеч қачон кам бўлмаганлар: ноҳақ қон тўкилмаган, босқинчилик, ўғрилиқ, хоинлик сингари иллатлардан улар бутунлай холи бўлганлар. Сидқий Хондайлиқийнинг “Маънавият” нашриёти томонидан 1998 йилда чоп этилган “Танланган асарлар” ёки 1992 йилда нашр қилинган “Мезони шариат” китобларини мутолаа қилган инсон бунга яна бир қарра ишонч ҳосил қилади.

Лекин айни кунларда хунук бир аҳвол қадим-қадимда маънавияти юксак даражадаги Хондайликда ҳам содир бўляпти: бобокалонларимиз минг йиллар аввал кўкартириб кетган чинорлар ҳаёти қил устида турибди, уларни сақлаб қолиш ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаяпти. Бу чинорлар нафақат Хондайликда, балки Бўстонлик туманида, қолаверса, Ўзбекистонимизда ҳам саноклидир. Улар ўтмишдаги барча воқеа-ҳодисаларга ягона жонли гувоҳ...

Кўпни кўрган кексаларнинг таъкидлашларича, қадимда бу азим дарахтлар “тўққиз оғайни” экан. Сойдан ҳар йилги баҳорда қутуриб келадиган селлар остини кавлай-кавлай, иккитасини қулатибди. Қолган еттовлон каттакон супа шаклида бир-бирларини маҳкам тутганча яшаётган бўлсалар ҳам, йиллар ўтган сайин сел таҳдиди кучаяр, чинорларнинг умри тугаб бораётгандек эди. Дам олиш ёки байрам кунларида қишлоғимга бориб қолсам, чинорлар омонмикан, деган

хавотирда сой бўйига ошиқардим-да, уларнинг атрофидаги ўпқонлар кенгайиб, чуқурлашиб бораётганини кўриб, баттар ташвишга тушардим. Бу азим дарахтлардан айрилсак, гўё қишлоқнинг бағри бутунлай хувиллаб қоладигандек эди. Фақат ташвишланиш, бориб-келиб, кузатиб юриш билан тайинли бирор иш битмайди-ку! Шу ҳақда қишлоқ оқсоқоли билан маслаҳатлашдим, чинорлар атрофини бетон девор билан айлантириб чиқиш, очилиб кетган илдизлар устига тупроқ тўкиб маҳкамлаш каби кўнглимда туғилган режаларни тушунтирдим. Оқсоқол ғоят хурсанд бўлиб, бу таклифлар учун раҳмат айтди. Ташвиш тортмай, бемалол ўз ишларимни қилиб юраверишим мумкинлигини қайта-қайта тайинлади-да, ҳашар уюштириб, чинорлар муҳофазасини тез орада “қотириб ташлаш”га сўз берди. Шундан сўнг кўнглим хотиржам бўлди.

Кунлардан бир кун Фазлиддин исмли ҳамқишлоғим Тошкентга – ишхонамга қидириб келиб қолди. Бу йигитнинг шўх-олов эканлигини билардим, бошига бирор ташвиш тушиб, йўл-йўриқ сўраб келдимикан, деб ўйладим.

– Сиз чинорлар ҳақида оқсоқолнинг ваъдасига ишониб юрибсизми, ҳалиям?! – асл мақсадга кўчиб кўя қолди Фазлиддин. – Қишлоғимиз раҳбарларининг ғирт ёлғончи эканликларини билмайсизми?! Улар мениям йил давомида алдаб келишди. Ахири уларга қараб ўтирмай чинорларни сақлаб қолиш учун ўзим киришдим. Фақат шу ишга керакли у-бу нарсалар топишимга ёрдамлашсалар ҳам майли эди, қолган ҳаммасини ўзим бажарар эдим. Яхшиси, қишлоққа чиққанингизда бориб, амалга оширган ишларимни бир кўриб кўйинг! “Шу хушxabарни айтиш учун Тошкентга излаб тушибди-да, бечора. Эртагаёқ бориб кўрганам бўлсин!”

Чинорлар қошига бориб, кўзларимга ишона олмасдим. “Ёпирай, тушимми-ўнгимми! Бу ишларнинг ҳаммасини нахотки, Фазлиддиннинг бир ўзи амалга оширган бўлса!” Чинорлар атрофига нақ сандиқдек, хатто ундан ҳам улкан харсанглар терилиб, шунчалар пишиқ ва кўркам девор барпо этилган эдики, ҳар қандай инсоннинг бунга тасанно айтмай иложи йўқ эди. Шу ерлик хонадонларда яшовчи кексалар офтоблаб ўтиришган экан, ҳайратимни яширолмай, улардан сўрадим:

– Узундан-узоқ мана бу тошдеворни ростданам Фазлиддиннинг бир ўзи тикладими?

– Ҳа, ҳақиқий Алпомиш экан, азамат! – бир овоздан тасдиқлашди қариялар.

Шу пайт қаёқдандир Фазлиддиннинг ўзи келиб қолди. Чайир ва қотма гавдали, ўткир боқувчи бу йигит кексалар билан тез-тез сўрашиб чиқди-да, кетиб қолишимдан кўрққандек, тирсагимдан тутиб, чинорлар салқинига бошлади.

– Қуруқ цемент сўраб раисга тушган эдим, эртага бир-икки қоп обкелтириб берадиган бўлди, - деди у йўл-йўлакай. – Агар яна алдаб пайсалга солса, сизга учрашмоқчи эдим...

Бу йигит озиб-тўзиб кетган бўлса ҳам руҳи анча енгил, юз-кўзларидан ва қилаётган ишларидан мамнун эканлиги шундоққина кўриниб турарди.

– Бир-икки қоп цемент билан қолган ишларинг битадими? – сўрадим мен.

– Қаёқда дейсиз, яна ўн-ўн беш қоп бўлса ҳам етмайди, ҳарна бергани-да. Қанийди, бир-икки машина тайёр бетон бўлса-ю, деворни мустаҳкамлаб олардим. Қаранг, куз қандай яхши келди, худди ёз кунларидай! Агар битира олмасам... биласиз-ку, кўкламги сел балоси деворларимни емириб ташлаши ҳеч гапмас!..

– Иложини қила олсам, мен ҳам ишларингга қарашаман, – дедим Фазлиддиннинг кўнглини кўтариш учун. – Ахир бу шахсий ишинг эмас, аждодларимиздан ўтиб келаётган бебаҳо ёдгорликларни сақлаб қолиш учун кураш демакдир.

– Раҳмат сизга, кўнглимни кўтардингиз, кучимга куч қўшилди! – ёш болалардек самимий ва беғубор жилмайди Фазлиддин. – Бунақа ишларни ўзим амалларман, сиз эса ўзингиз билган мана шу чинорлар ҳақида газета-журналларга яхшилаб ёзинг. Иложини топсангиз, телевизоргаям чиқаринг! Шундайин бебаҳо ёдгорликларимизни бутун халқимиз кўрсин, келиб, зиёрат

қилсин...

– Қўлимдан келганича ҳаракат қиламан, – уни юпатдим, – сени, аввало, Аллоҳнинг ўзи қўлласин, бўш келма, укажон!

Хайрлашиш учун чўзган кўлимни Фазлиддин кўйиб юбормай ушлаб турар, ниманидир айтишдан ийманаётгандек эди.

– Яна бирор гапинг борми?

– Агар ёзсангиз-чи, “бу тошдеворни севганига етолмаган Фазлиддин Бобомуродов тиклаган эди”, деган сўзларниям кўшиб кўйсангиз...

– Кимнинг қизи у, ўзимизнинг қишлоқликми?

Фазлиддиннинг кўзларида ёш йилтирагандек бўлди. Бу ҳолни сездирмаслик учунми, бошини қуйи эгиб, шивирлади:

– Йўқ, бошқа томондан, унинг исминиям, жойиниям ҳеч кимга айтмайман. Сиз ёзсангиз бўлди, ўзи топиб ўқийди...

Юрагим бир қалқиб тушди: “Вой бечора-ей, шу пайтгача нега уйланмай юрибди, десам, гап бу ёқда экан-да!..”

... Қиш анча оғир келиб, то баҳорга қадар қалин қор аримади. Ҳар хил юмушлар билан банд бўлиб, қишлоғимга уч-тўрт ой бора олмадим. Баҳор бошланиб қолган кезларда имкон топиб, атайдан Фазлиддиндан хабар олиш учун бордим-у, уни тополмадим. Бошлаган ишлари ҳам чала қолган экан. Йўлда учраганлардан сўрасам, тайинли гап айтишмас, “қамалиб қолди-ёв”, баъзилар эса “руҳий касалликлар шифохонасида даволанаётган бўлса керак”, дейишдан нарига ўтишмасди. Аниқроқ билиш учун Фазлиддиннинг укасини излаб топдим.

– Акам ўзига-ўзи бало орттириб юради! – деди жиғибийрон бўлиб, – армияни битириб келганда Хондайликнинг олди йигити эди. Раҳматли дадам билан далада сомон қоплаётса, хўжалик раиси келиб қолиб, бир мушт туширибди. Амалдорлар билан олишиб бўлармиди, акам ҳам унга жавоб мушти қайтарган экан, қаматиб юборди. Оқибатда ёмонотлик бўлиб қолди. Қамокдан чиққандан кейин ҳам, мана. Ўн беш йилга яқин вақт ўтиб кетди-ю, ё уйланмайди, ё ўзига тайинли уй-жой қурмайди, умри мана шу чинорларни қўриқлаш билан ўтиб боряпти. Кошки эди унинг ёнига кирадиган бирор одам топилса! Шу чинорлар масаласида тагин катталар билан жиғиллашиб, ўзига бало сотволди-да!..

Ортиқча гапга ўрин қолмаган эди. Фазлиддиндан узоқ вақт хабар олмаганим, унга тайинли ёрдам кўрсатолмаганим учун бу таъна-дашномлар менга ҳам тегишли эди, албатта. Фазлиддиннинг укасини чинорлар сари бошладим. Сел ювиб кетиши мумкин бўлган тарафларга гир айлантириб ясалган тошдеворларни кузатдик. Уларнинг айрим жойлари нурай бошлабди. Фазлиддиннинг гапларида жон бор эди. Цемент етказа олмай, тошларнинг ораларига лой ёпиштирилган жойлар селга дош бера олмабди.

– Кўрдингми, аканг йиллар даомида бу деворларни тикламаганда эди, чинорлар аллақачон ағдарилиб, йўқ бўлиб кетарди, – дедим ёнимда келаётган ҳамроҳимга, – нима учун сен, мен ва бошқалар деворнинг қолган қисмини тикламаймиз, бузилаётган жойларини тузатмаймиз?!

– Э, ака, чинор муҳофазаси буёқда турсин, водопровод, катта мактаб биноси қурилишларининг қанчалар вайрон, талон-тарож бўлиб ётганини кўрганингизда эди! – астойдил куйиб-ёниб гапирарди ёнимдаги йигит. – Бу ҳақда гапирсангиз, қишлоғимиз раҳбарлари, туманнинг айрим бошлиқларигаям ёкмайсиз.

Ҳа, гап буёқда экан-да. Ёнимдаги оддийгина қишлоқ йигити юрагининг туб-тубидан чиққан аччиқ-аламли, лекин ҳақ гапларга жавоб тополмай, лол турардим. Чинорлар ҳам бу ҳақиқатни тасдиқлаётгандек, шабадада секин силкинишарди. Назаримда, улар ўз халоскори бўлмиш Фазлиддинни интиқлик билан кутишаётгандек эди...

*“Қишлоқ ҳаёти” газетаси,
2001 йил 15 март сони.*

ЧИҚИТЛАРГА ЧЎКИБ БОРЯПМИЗ

Атроф муҳити кун сайин оғирлашса оғирлашяптики, соғломлашмаяпти. Фақат биз – табиат химоячиларимиз, деб кўкракларига уриб юрганлар фаолиятда сустрлашдик, холос. Бундан руҳланган табиат кушандалари “фаолият”ларини ҳар қачондагидан-да кучайтирмоқдалар. Улар ўз қилмишларини хаспўшлаш, содда дилларни овунтириб қўйиш учун қоғозбозликка, сохта ҳужжатларни тўлдиришга зўр бермоқдалар. Амалда эса... бир пайтлар ўйлаб-нетиб ўтирмасдан Ўзбекистонга қалаштириб ташланган катта-кичик корхоналар атроф муҳитни заҳарлашни давом эттирмоқда. Мана мисол: Тошкент вилояти атроф-муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ҳисоботларидан бирида куйидаги сатрларни ўқиймиз: “Биз кўпдан бери инсон саломатлиги учун хавфли бўлган ҳар хил саноат чиқиндиларини бу минтақага келтириб кўммаслик тўғрисида фикрлар билдирияпмиз. Аммо Ўзбекистон ядро-физика институти, Чирчиқ электр-кимё ишлаб чиқариш бирлашмаси, “Капролактама” заводининг ўта хавфли чиқиндилари Бўстонлик тумани (ҳозирги Қўшқўрғон - А.А.) ҳудудига келтириб кўмилмоқда...”

Ўз зиммаларига нақадар муҳим масъулият юклатилган ташкилотларнинг шунчалик тишсиз, тирноқсиз эканлигига ҳайрон қолиб юрар эдим, бир воқеадан кейин бу сир тагига етгандек бўлдим. Йирик корхона фаолиятини “элак”дан ўтказиш рейдида бор эдим. Якуний йиғинда жуда каттиқ танқидлар бўлди, ваҳимали исбот-далиллар келтирилди. Маълум муддат ўтгач, ижрони текширишга келишиб олинди. Йиғин тарқаб, кўчага чиқар эканмиз, рейд группаси бошлиғи корхона раҳбари кулоғига куйидаги гапларини шипшиганини тасодифан эшитиб қолдим: “Шаҳрингиздаги бошланғич ташкилотимиз ходимлари тайинсиз, совуқ бинода қийналиб яшяптилар. Шу бинони яхшилаб таъмирдан чиқариб беролмайсизми?” “Жонимиз билан, - ҳамсуҳбатининг қўлтиғидан олди корхона раҳбари, - Узоғи билан бир ҳафта муҳлат берасиз-да! Қотириб ташлаймиз!”

Сал олдинги йиғинда бир-бирига сув ва оловдек қарама-қарши турган икки бошлиқнинг осонгина келишиб олишлари ҳафсаламни пир қилди...

“КАПРОЛАКТАМ” КЕРАКМИ

“Капролактама” номини эшитганда, шубҳасиз, кўпчиликнинг кўнглида ғалати кўрқинч, хавотирлик пайдо бўлиши турган гап. Чунки у пайдо бўлгандан бери Чирчиқ дарёси ўзани бўйлаб Тошкентдан то Чотқолгача чўзилган ҳаёт жон талвасасига тушиб қолган. Ўн йилча мукаддам Чирчиқ дарёси соҳилида осмондан тушгандек пайдо бўлган бу зорманда теварак-атрофда яшнаб турган ҳаётни ўз заҳар-заққуми билан қовуриб ташламоқда. Бўстонлик туманидаги Абай номли жамоа хўжалиги вакиллари республика мутахассислари иштирокида текшириш ўтказишиб, “Капролактама” заҳаридан беш йил (1983-1989) давомида нобуд бўлган сабзавот, мева ва узум қийматини ҳисоблаганлар. Атиги уч турдан бир ярим миллион сўмга яқин зарар кўрилибди. Пилла, чорва каби яна қанчадан-қанча соҳалар, энг муҳими, инсон кўрган зарарлар-чи?! Корхона эса ўзи келтирган зарарни тўлашдан бош тортиб, теварак-атрофни заҳарлашни ҳамон давом эттираётганига нима дейсиз?..

Илгари Чирчиқ Чотқол тоғларидан шарқираб оқиб тушувчи зилол сув манбаи бўлган. Тажовузкор кимсаларнинг ҳар қандай қонун-қоидага, инсонийликка зид қилган босқини оқибатида одамзод саломатлигига катта хатар солувчи ўнлаб корхоналар шу дарё бўйлаб қад ростлади. Унинг дебочаси Искандар қишлоғида ўттизинчи йилларда қазилган Чирчиқ канали эди. Шундай қилиб, ерли халқ ва маҳбуслардан катта қурбонлар бериш эвазига тикланган тўғон этагида Барраж (дарё тўсилган жой – тўғон) посёлкаси пайдо бўлди. Бу эса катта ишларнинг эмас, катта ёлғонларнинг дебочаси эди. “Бу канал ГЭСлар қуриш учун қазияпти”, деган гапларнинг бирёқламалиги қирқинчи йилларда билинди. Аслида, каналнинг муздек тиниқ суви

йирик-йирик кимё корхоналари ва бошқа турдаги завод-фабрикалар заҳарини оқизиш учун керак эди. Шу сув ўзанида ҳаёт заволи сифатида қад ростлаган гигантлар заминида эса Чирчиқ шаҳри туғилди.

У пайтларда-ку, Московдан туриб кўрсатма бераётган “хўжайин”ларнинг шум ниятларини пайкамагандирмиз, ёки гап қайтаришдан андиша қилгандирмиз, чўчигандирмиз. Хўш, саксонинчи йилларда – сувимиз, ҳавомиз, заминимиз заҳарга тўлиб-тошиб кетган бир пайтда яна шу Чирчиқ дарёси ёқасида “Капролактама”нинг кучоқ очиб кутиб олинганини қандай баҳолаш мумкин? Ахир Чирчиқ дарёси бошдан-оёқ ичимлик сувдан иборат, тоғ кишлоқларидан тортиб то Тошкентдай шаҳри азим халқини обихаёт билан таъминлайди-ку!

Аслида, биринчи навбатда мустақил давлат сифатида Ўзбекистон заминида ишлаб турган корхоналар қанча, уларнинг нечтаси зарарли зарарсиз ва ким учун хизмат қилаётганини сира кечиктирмай аниқлаб олиш керак эмасми?

“ПЕШҚАДАМ” КИМ

“Пешқадам” деб, ишлаб чиқариш, спорт ва бошқа соҳа илғорини эмас, атроф-муҳитни энг кўп миқдорда заҳарлаётганларни назарда тутмоқдамиз.

Бунақаларни аниқлаш учун узоқни кўя туриб, республикамиз гултожи ҳисобланган Бўстонликқа бир назар солиш кифоя. Таажжубланарли жойи шундаки, асосий йирик корхоналар Тошкент шаҳри ва вилоятини ичимлик сув билан таъминлаб турган Чирчиқ, Оҳангарон дарёлари бўйларига тикиштирилган. Ҳавони, сувни, заминни заҳарлашда улар бир-бирларидан қолишмайди.

Масалан, Оҳангарон-Олмалиқ водийсидаги корхоналар йил давомида 350 минг тоннадан мўл зарарли газларни ҳавога учирмоқда. Чирчиқ дарёси қирғоқларига жойлашган “Электрохимпром” ишлаб чиқариш бирлашмаси, ўтга чидамли ва қийин эрийдиган металллар комбинати каби ўнлаб корхоналар ҳам жонли табиатга хуружда оҳангаронлик турдошларидан қолишмаяпти. Умуман олганда, Тошкент вилоятининг ўзидагина юзлаб саноат корхонаси мавжуд. Аммо улар кимнинг тасарруфидаю, фаолиятини қай тарзда давом эттираётгани билан ҳеч ким етарли даражада шуғулланмаяпти.

Корхоналар кўплигидан бўлса керак, республикамиз пойтахти ва Тошкент вилояти аҳолиси қарийб тўрт ярим миллиондан ҳам ошиб кетди. Афсуски, шунга яраша чиқиндиларни қайта ишлаш саноати мавжуд эмас. Оқибатда биз чиқиндилар ичига чўкиб боряпмиз, десак, сира муболаға бўлмайди.

Тошкент шаҳридаги аҳвол бунга яққол мисолдир. Айтайлик, шаҳарнинг икки миллиондан зиёд аҳолиси бир кунда ўрта ҳисобда икки килограммдан чиқинди тўкса, бир ярим миллион тоннадан ҳам улкан бадбўй “тоғ” ҳосил бўларкан. Аниқ ҳисоб-китобларга қараганда, шу миқдорнинг ярмини “ҳазм қилиш” учун ҳам шаҳарда имконият йўқ. Демак, қолган 700-800 тонна чиқинди Бўзсув, Салор сувларига оқизилмоқда, ёндириб ҳавога тутатилмоқда, кўчаю ҳовлиларда уюм-уюм бўлиб ётибди.

Хўш, бу офатларни тугатиш чораси борми? Ушбу кўндаланг саволга ижобий жавобни Оҳангарондаги “Источник” кооперативи фаолиятдан топиш мумкин. Улар шаҳар чиқиндиларини саралаб қайта ишламоқдалар ва катта даромад олмақдалар. Энг муҳими, шаҳар кўчалари ва теварак-атроф ҳар хил чиқиндилардан халос бўлмоқда. Тошкент ва бошқа шаҳар, посёлка, кишлоқларнинг маъмурлари, шу жойларда истиқомат қилаётган ҳар бир инсон бу масалада бош қотириб, қўлидан келганча амалий ишга ўтиши керак. Ҳа, атроф-муҳитни заҳарлашда эмас, мусаффоликни таъминлашда пешқадам бўлиш лозим.

“Халқ сўзи” газетаси,

1992 йил 17 июнь сони.

ЧОТҚОЛ ТАБИАТИ – БОЙЛИГИМИЗ

Кейинги йилларда Ватанимизда табиатни тиклаш, атроф-муҳит муҳофазасини юксак даражага кўтариш мақсадида аниқ ишлар рўёбга чиқарилмоқда. Шулардан бири мустақиллигимизнинг дастлабки кунларида ташкил этилган Ўгам-Чотқол Давлат табиат миллий боғи бўлди.

Тўғри, дастлаб бу даргоҳнинг иши унчалик қовушмади. Табиатни муҳофаза қилиш баҳонасида узоқ муддат ўз билганларича мустақил иш олиб борган, аслида эса тайинли бирор натижага эришмаган қатор ташкилотлар миллий боғ фаолиятига фақат тўсиқ бўлиб келдилар. Кейинроқ бу тўсиқлар бартараф этилди. Аввал раҳбарлари тез-тез алмашиб турган миллий боғда ниҳоят табиатнинг чин фидойиларидан бўлмиш Абдукарим Абдужамилов раҳбар бўлиб келгач, дастлабки ишни жамоага ҳақиқий фидойиларни жалб этиш ва интизомини мустаҳкамлашдан бошлади. Энг аввало, талабчанликни биринчи навбатда у ўзига қўйди. Бошлиқ шахсий намуна кўрсатгач, бошқаларнинг унга эргашишлари шарт, албатта...

Хуллас, йил сайин навқиронлашиб бораётган Ватанимиз сарҳадларида фидойи инсонларнинг ибратомуз фаолиятлари эвазига она табиат ёшариб, унинг жароҳатларига малҳам қўйилмоқда. Аммо, юқорида айтганимиздек, барибир, бу соҳада қўшни давлатлар билан ҳамкорлик қилинмас экан, кўнгилдагидек натижаларга эришиб бўлмайди. Ахир жониворлар, қушлар чегара деган тушунчага эга эмас, хоҳлаган жойига учиб, ўтиб кетаверади. Дарёлардаги жонзотлар ҳам худди шундай. Улар учун барча давлатларда беҳатар худудлар керак.

Худди шу мақсадда қўшни уч давлат орасида ўзаро ҳамкорликнинг дастлабки қадамлари қўйилмоқда. 1998 йил март ойида Ўзбекистон, Қозоғистон ва Қирғизистон давлатлари томонидан имзоланган битим она табиатга нисбатан астойдил меҳрнинг амалий натижаси бўлди. Унга кўра, ғарбий Тянь-Шань тоғларидаги кўркам табиат бойликларини асраб-авайлашни юксак даражага кўтариш мақсадида барча кучларни бирлаштиришга келишилди. Эндиликда Ўзбекистоннинг Ўгам-Чотқол Давлат табиат миллий боғи, Қирғизистоннинг Беш-Орол ва Қозоғистоннинг Оксу-Жабағли кўриқхоналарида атроф-муҳит муҳофазаси соҳасида ўзаро ҳамкорликда иш олиб бормоқдалар. 2003 йил март ойида Алмати шаҳрида ташкил этилган семинар қатнашчилари ғарбий Тянь-Шаннинг бепоён худудларида – яхлит битта миллий боғ ташкил этиш таклифини кун тартибига қўйдилар. Айнан шу масалага янада ойдинлик киритиш, қуруқ гаплардан амалий ишга ўтиш ниятида Тошкент вилоятидаги Бўстонлик туманининг тоғ ёнбағрида жойлашган Чорвоқ кўрғонида уч давлат мутахассислари иштирокида яқинда махсус йиғин-тренинг ўтказилди. Бу йиғинда амалий ишларга зудлик билан киришиш зарурлиги қайта-қайта таъкидланди. Шундай таклифларнинг амалий исботи сифатида уч давлат таркибида тузилиши лозим бўлган махсус миллий боғга муносиб ном танлаш ва унинг келгусидаги фаолиятини лўнда, қисқа ҳамда мазмунли тарзда ифода этиш юзасидан катта кўрик-танлов эълон қилинди.

Чорвоқ кўрғонида ўтказилган уч давлат вакиллари кенгашидан қайтаётганимизда қоронғи туша бошлаган эди. Чирчиқ дарёсининг чап қирғоғи бўйлаб ғизиллаб бораётган машина Ўгам-Чотқол миллий боғи нозирларининг бошлиғи Абдурахмон Ғойибов имосига биноан тўхтади.

– Анови милтиқли ноинсофларни кўряпсизми?! – деди у кескин қиёфага кириб. – Қушлар айна болалайдиган пайтда ов қилиб юришибди-я! Орқага бур машинани, тоғ томондан бориб тўсамиз. Барча эҳтиёт чораларини кўринглар, эртага идорада ушбу ҳолатни муҳокамага қўямиз...

Ушбу воқеа ҳам табиат ҳимоячиларининг амалий ишга ўтганларига бир далил, албатта.

*“Халқ сўзи” газетаси,
2003 йил 17 июль сони.*

ЯХШИЛАРДАН БОҒ ҚОЛУР

Одамлар борлиқдаги жамики мавжудотни, ҳатто ўзлариниям “яхши” ёки “ёмон”га ажратишади. Шу мавзуда гап кетганда, беихтиёр бир савол кўндаланг бўлади: “яхши” нимаю “ёмон” нима? Уларни қандай қилиб ўзаро фарқлаш мумкин?.. Нафсиламбрини айтганда, яхши билан ёмонни фарқлаш унчалик қийин ҳам эмас. Ҳар кимга энг тўғри баҳони халқнинг ўзи беради. Яхшилардан боғ қолур, деган нақлни ҳам халқ яратган. Инсон бу оламда озми-кўпми яшаб, ўзидан бирор яхши из қолдирмаса, унинг бошқа жонзотлардан не фарқи бор? Шу ўринда қадимги машойихлар ҳикоя қилган ибратли бир ривоятнинг мухтасар мағзини келтириб ўтамыз.

Мадрасада йигирма бир йил бирга таҳсил кўриб, бир хужрада яшаган икки йигит олган илмларига амал қилиш учун икки томонга – бири тоққа, иккинчиси эса ўзи туғилиб ўсган қишлоғига жўнабдилар. Дарвешликни ихтиёр айлаган йигит тоғнинг хилват жойидан бир ғор ясабди-да, узоқ йиллар давомида узлуксиз тоат-ибодат билан машғул бўлибди. Оқибатда атрофидаги ҳамма тирик жонлар тилини бемалол тушуна оладиган даражада юксак мартабага эришибди. Кунлардан бир кун навбатдаги тоат-ибодатдан сўнг ҳордиқ олаётган экан, ғор оғзидаги бутага иккита чумчук кўнибди-да, ўзаро суҳбатлаша бошлабдилар.

- Эшитдингми, фалон қишлоқдаги фалон исмли боғбон вафот этибди, - дебди улардан бири.

- Аттанг, ҳаммамизни таъминлаб юрган анави яхши боғни шу инсон яратган эди, Аллоҳ раҳмат қилсин,- дебди иккинчиси астойдил ачиниб. Тоат-ибодат билан ғорда умргузаронлик қилаётган дарвеш мактабдош дўстининг вафот этганини тушуниб, унинг яқинларига таъзия билдириш учун қишлоққа жўнабди. Йўлда гўзал бир боққа дуч келиб, бир оз ҳордиқ чиқариш учун тўхтабди. Боғдаги куш-қумурсқаларнинг Аллоҳга қилаётган ўтинчлари беихтиёр қулоғига кирибди. Боғдаги мевалардан таъминланиб юрган жамики жонзотлар вафот этган боғбонга жаннатдан жой тилаб, бараварига Аллоҳга ёлборишарди. Дўсти яратган боғ шу эканини фаҳмлаган дарвеш оғир хўрсиниб, ўрнидан турибди ва қишлоққа кириб борибди. Таъзияхонада дўстининг бир-биридан солиқ фарзандлари, бутун қишлоқ аҳли марҳумни даргоҳига қабул айлашини Тангри Таолодан сўрашарди. Дарвеш фақат ўзини ўйлаб, янглиш йўл тутганини шу ерда тушунибди. Вафот этгач, умр бўйи топган илмию эришган баланд мартабалари ўзи билан кетишини тушуниб, қаттиқ оҳ тортибди. Ҳа, ўзидан ўчмас нишона, айниқса жаннатдай боғлар қолдириш нақадар яхши! Кўзларни қувонтириб, қалбларимизга қувват берувчи, сиҳат-саломатлигимизни мудом таъминлаб турувчи, қолаверса, лаззатли ва сархил мевалар макони бўлмиш сўлим боғлар ўз-ўзидан пайдо бўлмайди, уларни савобталаб инсонлар не-не машаққатли меҳнатлар эвазига бунёд этдилар. Ўзидан гўзал боғлар қолдириш яхшиларнинг азалий одати бўлган. Ўтмишдаги буюк инсонларни деярли ҳаммалари ажойиб боғу-бўстонлар яратиб кетганлар. Буюк соҳибқирон Амир Темур, Улуғбеку Мирзо Бобур, кадрдон дўстлар – Мир Алишер Навоий ва Хусайн Бойқаро... Миллат фахри бўлган шу сингари азиз аждодларимизнинг сермазмун ҳаётлари ҳаммамиз учун ибрат намунаси...

Бўстонлиқ деган диёрни ким ҳам эшитмаган! Номининг ўзидан кўриниб турибдики, бу макон боғу бўстонларга бой. Аммо шу боғларнинг ҳаммасини инсонлар яратган, уларнинг аниқ эгалари бор. Гарчи бу зотлар оламдан ўтиб кетган бўлсалар ҳам, яратган кўркем боғлари туфайли азиз номлари оғиздан-оғизга ҳурмат ва эҳтиром билан кўчиб юради...

Бўстонлиқнинг кунгай томонида Оқтош деб номланган сўлим гўша бор. Шифобахш бу маскан таърифи узоқ-узоқларга кетган. Дейдиларки, зўр-базўр нафас олиб турган беморни бир амаллаб Оқтошга етказиб борсангиз, бас, кўп ўтмай, у ҳар қандай дардни кўрмагандай бўлиб кетади! “Оқтошга меҳнати синган Тиллатўрага раҳмат!” – деб эслашади шу ерлик қариялар. Тиллатўра деганлари ким экан? Яқунланаётган асримизнинг бошларида махсус кўрсатма биланми ёки сургун қилинибми, Масков томонлардан катта бир амалдор келган экан, дейишади. Қадимги Оқтош кунгай томонда эканлиги учун қуёш мўл, аммо дарахтлар кам ўсарди. Агар

дарахтзорлар кўпайтирилса, ажойиб мўътадил муҳит вужудга келиши мумкинлигини шу амалдор дарров фаҳмлабди-да, халқни ҳашарга чорлаб, Оқтош қияликлари бағрида терассалар ясадибди. Терассаларда нам узоқ сақланиши эвазига бу жойларга экилган ниҳолларнинг аксарияти ўзини тутиб олиб кўкариб кетади-да! Шу терассаларга асосан ёнғоқ эктирибди. Чунки ёнғоқ дарахти ҳам мева беради, ҳам шифобахш, ҳам неча юз йиллаб умр кўради. Бу амалдор ҳашарчиларни рағбатлантириб қизиқтирар, доимо моддий томондан қўллаб-қувватлар экан. Кўчат экиб парвариш қилаётганларнинг меҳнатларига яраша тилла тангалар билан ҳақ тўлар экан. Шунинг учун ерли халқ унга “Тиллатўра” деб ном қўйган экан. Шу инсон бошлаган савобли ишлар боис, Оқтошнинг минг-минг гектарлаб қияликларида яратилган ёнғоқзорлар ҳамон гуркураб ўсяпти, ўз-ўзидан кўпайишининг маъноси шундаки, зағизғон ва қарғалар ҳар йили ёнғоқ “экиб”, одамлар бошлаган савобли ишни давом эттирмоқдалар. Шундай қилиб, қуёшли Оқтош бағрида шифобахшликда тенги йўқ бир сўлим гўша бунёд этилибди. Ҳар йили минг-минг беморлар ундан ўз дардларига шифо топмоқдалар...

Бўстонликда бошланган бундай хайрли ишларни кейинчалик ҳам бағрикенг инсонлар ҳавас билан давом эттирдилар. Сижжакда, Хумсонда, Хўжакентда, Ғазалкент ва Паргизда, Сойлик, Қўшқўрғон каби қишлоқларда шундай саховатли қалб эгалари бошчилигида яратилган боғлар ҳамон гуркураб ўсмоқда. Умр бўйи савоб иш қилиб ўтган бундай инсонлардан Нортожи Гулметов, Нурғузар боғбон, Аширбой Камолов, Мирзатилла Аҳмедов, Мирҳидой Носиров каби олижаноб, саховатпеша инсонлар ҳаётдан кўз юмган бўлсалар ҳам, яратган боғ-роғларидан таъминланаётганлар мархумларни ҳамиша дуо қилмоқдалар. Шу ўринда айниқса Мирҳидой аканинг ибратли ишларини алоҳида тилга олиб ўтмоқ лозим. Бевосита унинг бошчилигида Бўстонликдаги яйдоқ ҳолда ётган неча минг гектар майдонларда терасса асосида ширин-шакар мевали боғлар яратилди. Олтмишинчи йилларда бунёд этилган бу боғлар ҳозир айни етилиб, элу юртимиз фаровонлигига муносиб улуш қўшмоқда.

Узоқ ва яқин ўтмишда юзага чиқарилган бу каби ишлар ҳамма ҳар доим ошкора фахрланиб гапирадиган аждодларимизнинг ажойиб меҳнатлари. Ҳозир-чи, шу сингари мақтана оладиган ибратли амаллар борми? Бўлса, қай даражада давом этяпти?.. Ҳатто бир пайтлар қатор текис майдонлардаги етилган мевазорлар таг-томири билан кўпориб ташланди. Бу ҳаракатлар ер унумдорлигини ошириш, халқимизни деҳқончилик маҳсулотлари билан яхшироқ таъминлаш учун қилинган бўлса керак. Аммо боғларни, ноёб дарахтларни қийратишда ҳеч қандай баҳона билан ўзини оқлай олмайдиган бесўнақай ҳаракатлар ҳам содир этилмоқдаки, қандай йўл билан бўлса-да, уларни тиймоқ лозим. Масалан, айниқса юқори қишлоқларда, табиий газ йўқлиги оқибатида, шунингдек, мебелсозлик саноати каби соҳаларда ишлатиш мақсадида обдан етилган ўрикзор ва ёнғоқзорлар қийратиб юборилмоқда. Бу ҳол атроф-муҳитга, табиат мувозанатига салбий таъсир этмасдан қолмайди, албатта. Шу сингари ноҳушликларга йўл қўймаслик, ҳаёт оқимининг ҳамма томонлари мувозанатини мувофиқлаштириб бориш, айниқса табиат муҳофазаси хусусида биринчи галда раҳбарлар қаттиқ ишлашлари, кўз-қулоқ бўлишлари лозим. Президентимиз деярли барча катта йиғинларда, айниқса кейинги сессияларда қайта-қайта таъкидлаганидай: бундан буёнги раҳбарлар ўз вазифаларини уддалай олса, ўзига тегишли жойдаги ҳамма жабҳада ижобий бурилиш яасаларгина раҳбарлик ишини давом эттирсин, бўлмаса, ўринларини тадбиркор, лаёқатли инсонларга топширсин. Қизғин баҳс ва мунозараларга сабаб бўлган масалалар ечимини топишда, окни окка, қорани қорага ажратишда биз – қалам аҳлининг ҳам вазифамиз жуда катта ва маъсулиятлидир. Халқимизга бор ҳақиқатни чуқур таҳлил асосида рўй-рост очиб берувчи, мавжуд қийинчиликларни енгиб ўтишга бошловчи, саодатли истиқболга ишонч уйғотувчи дадил чиқишларни узлуксиз олиб боришимиз лозим. Буни эплаганлар давом эттиради, уддалай олмаганлар эса ўзларига яраша бошқа йўлни танлаганлари маъкул. Демак, мустақиллик қалам аҳлини ҳам саралаяпти. Шу талабдан келиб чиқадиган бўлсак, ҳозирги зиёлилар, айниқса бошлиқлар зиммасидаги маъсулият ғоят ошди ва

бундан буён ҳам ортиб бораверади. Бинобарин, собиқ тузум давридагидек аҳволда раҳбарликни, айниқса табиатга тажовузкорликни давом эттириш мутлақо мумкин эмаслигини ҳозирги ҳаёт ҳақиқатлари қайта-қайта исботламоқда. Бу масалага очикроқ ёндашадиган бўлсак, масалан, хароб аҳволда ётган бирор файзсиз жой ҳақиқий бошлиқнинг саъй-ҳаракати билан тез орада албатта обод гўшага айланиб кетар экан...

Бўстонлик туманининг Оқтош худудида “Автомобилчи” деб номланган бир оромгоҳ узок йиллар давомида гўё чала ўлик аҳволда ётарди. Оромгоҳга ўтмишда раҳбар бўлганлар бир қолипдан чиққандек, фақат маишат билан йилларни ўтказишар, ҳаёт эса ўз оқимича давом этарди. Теварак-атрофи кўраланганинигина айтмасак, “Автомобилчи” бағрида неча йиллар давомида биронта дарахт кўкартирилган эмас. Шу ташландиқ масканга ўн икки йил муқаддам Йўлдош Очилов деган инсон раҳбар этиб тайинланди. Йўлдош аканинг шу йиллар давомида бирор кун тинч ва хотиржам ўтирганини ҳеч ким эслай олмайди, Бу раҳбар кўлида ишловчилар бошлиқни энг яқин кишиларидан ҳам зиёда хурмат қилишади, ўзларига берилган ҳар қандай топшириқни жон-дилдан бажаришади. Чунки Йўлдош ака уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя этишда ҳар доим астойдил жонқуярлик қилади, қатъият билан иш кўради. Шу масканни обод этаётган, виждонан меҳнат қилиб, сўлим боғ-роғлар, ажойиб гулзорлар яратаётган кўли гул кишилар Йўлдош Очилов билан ҳамиша фахрланиб юришади. Бу инсон авваллари ҳам қаерда ишламасин гўзаллик, саранжом-саришталикка, боғ-роғлар ва гулзорлар яратишга алоҳида эътибор берган, шундай савобли ишларни амалга оширувчи оддий инсонларни ўз оғаниларидек яқин кўрган. Шунинг учун бўлса керак, Йўлдош ака ҳақида бирон кимсанинг оғзидан ножўя гап эшитмайсиз. Ўзларига қарашли масканларда кўркам боғ-роғлар яратиб, Бўстонлик кўркига, демакки, Ватанимиз чиройига чирой кўшаётган бу каби олижаноб инсонлар борлиги албатта қувончли ҳол. Уларнинг сафи доимо кенгайса, нафақат раҳбарлар, балки Ватанимизнинг ҳар бир фарзанди яхши ният билан боғ-роғлар яратса, гўзалликка – кўркамликка ўз ҳиссасини қўшса, авваламбор, яхшилар сафидан ўрин олади. Буни ҳар биримиз ҳеч қачон унутмаслигимиз лозим.

*“Соғлом авлод учун” журнали,
2000 йил апрель сони.*

ҚАЙГА БОРСИН, БЕЧОРАЛАР

Ҳеч ким инкор эта олмайдиган бир ҳақиқат бор: бутун оламини, шу жумладан, ерни ҳам Буюк Аллоҳ яратган. Одамлар эса ерни ўзаро тақсимлаб, чегаралаб олишган. Одамлардан бошқа барча тирик жонлар ҳам, табиат ҳам бундан мустасно. Тоғлар, дарёлар, паррандаю даррандалар ҳеч бир чегарани тан олмайдилар. Тоғлар виқор оғушида мудрайди, дарёлар қудрати толгунча, тугагунча ўз йўлида давом этади, қушлар истаган томонига учди, жониворлар эса тинч ва осуда макон излаб, ҳаёт кечиради. Одамлар-чи?! Одамлар ҳеч ким ва ҳеч нарсани тан олмасдан ўзлари чегаралаб олган жойларида табиатга мудом путур етказиб келмоқдалар. Ўз кўл остидаги бойликларини адойи тамом қилганларидан сўнг эса қўшниларининг ерларига ҳам кўз олайтириб, ёввойи жониворларни, наботот оламини ҳароб қиладилар, топтайдилар. Атрофимизда бўлаётган бу каби хангомаларни кўриб-кузатиб, ҳаёт шу хилда давом этаверса, юз бериши муқаррар бўлган унинг аянчли оқибатидан одамнинг юраги зиркираб кетади...

ЎЗИНИ ЎҚҚА ДУЧОР ҚИЛГАН ОНА КИЙИК

Мен тоғлар бағридаги қишлоқда туғилганман. Агар вақт топсам, ҳар куни тоғларга чиқсам, дейман. Бугун кечагидан, эртага эса бугунгидан кўра юксакроқ чўққиларга кўтарилгим келади. Тобора кўркавроқ, гўзалроқ табиатни кўмсайман. Шу зайлда эллик йилдан зиёд вақт ўтди. Олис йўл давомида кичик-кичик ҳаяжонли воқеалардан ташқари каттакон даҳшатли ҳодисаларнинг ҳам гувоҳи бўлганман. Аммо барчасидан келиб чиқадиган хулоса шуки, табиатдаги ёввойи жониворларнинг тури ҳам, ҳисоби ҳам тобора камайиб бормоқда. Бунга асосий сабаб нима?..

Шу ўринда бир воқеани мухтасар ҳолда келтириб ўтаман. Мудом табиат бағрига ошиқиб яшаб келган дўстларимиздан бири беш-олти йил аввал мени узоқ ва нотаниш тоғлар бағрига таклиф этган эди. ”Пском тоғлари бағридаги “Урунғач” кўлларини томоша қиласиз, бунақаси ер юзининг бошқа жойида топилмайди!” деган эди у мени баттар қизиқтириб. Жон, деб рози бўлдим. Чунки ўзим ҳам шу томонлардаги пурвиқор чўққиларга ҳавасланиб, қандай боришнинг чорасини тополмай юрардим. “У томонлардаги тоғлар бағирларида пода-пода кийиклар бор, ҳар бир сойда тўнғизлар тўдалари учрайди, ҳатто айиклар, баланд қоялар оралиқларида эса қор қоплонларига ҳам дуч келасиз”, деган гапларни кўп эшитардим. Устига-устак “Урунғач” кўлларини томоша қилсак... қандай ажойиб!..

Биз олис сафарга отландик. Ерли овчилар ҳам бизларга ҳамроҳ бўлдилар. От ва эшакларга юкларни ортиб, тонг саҳарда нукул тош сўқмоқлар орқали “Урунғач” кўллари томон кўтарила бошладик. Бир соатлар чамаси йўл босгач, ҳажми унча катта бўлмаган зилол сувли биринчи кўлга етиб бордик. Унинг ҳамма томони топ-тоза тошлар билан қуршалган эди. Унга қўшиляётган бирон жилға йўқ, аммо кўл этагидан кичик бир дарёча Пском дарёси томон оқиб тушяпти. Худди эртақлардагидек! Биз яна йўлда давом этдик. Сўқмоқлар ҳам, атроф ҳам фақат катта-кичик тошлардан иборат. Икки соатча йўл босиб, иккинчи кўлга дуч келдик. Буниси аввалгисидан икки-уч ҳисса катта ва чуқур эди. Қизиғи шундаки, бу кўлга ҳам бирон-бир ариқ қўшилмайди, ундан чиқиб ҳам кетмайди. Яна йўл юриб, тушдан кейин бу улкан тоғларнинг нақ елкасида жойлашган энг катта учинчи кўлга рўпара бўлдик. Ҳар қандай кемалар бемалол суза оладиган, теварак-атрофи кўркаман манзара билан қопланган улкан бу кўлга тоғлардан зилол сувли кичик дарёча қўшиляпти-ю, ундан пастга оқиб чиқиб кетмаяпти. Демак, кўлларни сув билан таъминлаб турувчи дарёча бошдан-оёқ қалашиб ётган катта-кичик тош ва шағаллар остидан сизиб ўтиб, асло лойқаланмай, теварак-атрофга заррача путур етказмай, то Пском дарёсига қадар оқиб тушаркан. Тикка тоғ бағрида маржондек тизилиб турган, бир-биридан

кўркам бу кўллар чиройини таърифлашга сўз ожиз. Ушбу табиий гўзалликдан баҳра олиш учун у жойларга атайлаб бориш ва мароқ билан томоша қилиш лозим. Ер юзининг бошқа тарафларида бундай гўшалар топилмаса керак! Афсуски, кўлларнинг атрофидаги тоғлар ва чангалзорларда бирон-бир ёввойи ҳайвон кўзга ташланмайди. “Диёримиздаги шундай жаннатмакон жойлар тароватидан, зилол сувларидан, ҳар қандай дардга шифо бўлувчи мусаффо ҳавосидан халқимиз нега тўла баҳраманд бўлолмайди?! Ахир бу гўшалар “Угам-Чотқол Давлат миллий табиат боғи” таркибига киради-ку! Чет эллардаги сингари олис чўққиларни бир-бирига туташтирувчи осма йўллар қурилса, шинам оромгоҳлар барпо этилса, атроф-муҳитга ғоят юксак ғамхўрлик кўрсатилса, теварагингизда гўзал охулар ўйноқлаб юрса, манави ажойиб кўлларда эса мағрур оққушлар, ўрдак ва ғозлар сузиб юрса!” Кўнглимда беихтиёр уйғонган бу ширин орзулар юрагимни орзиқтириб юборди.

– Шундоқ жойларда нега лоақал кийиклар ҳам йўқ? – сўрадим ҳамроҳларимдан.

– Бугун кўл бўйида тунаб, тонг сахарда йўлга чиксак, эртага кийиклар маконига етиб борамиз, дейишди улар. Тонгда эмас, ярим тундаёқ йўлга чикдик. Хуллас, куёш кўринмасданок Қозоғистон ва Қирғизистон билан чегарадош Пском доволарининг энг тепасига етиб бордик. Овчилар от ва эшакларини пасткам бир жойга боғладилар-да, катта тош панасида туриб бир-бирига уланиб кетган олис ёнбағирлар, керага тошлар ва зовларни дурбин орқали кўздан кечириб бошладилар. Сал фурсат ўтгач, ўзаро имо-ишора билан пана бир жойга тўпланишди. Мени ҳам ёнларига чақирдишди ва кўлимга дурбин тутқазиб, энг олисдаги кунгай бир ёнбағирга ишора қилиб шивирлашди: “Ана, ўнтача кийик ўтлаяпти, тош устида қотиб турган така эса пойлоқчилик қияпти...” Дурбин орқали ҳам кўзим зўрға илғаётган қора нуқталар ғимирлаётгани учун уларнинг кийик эканлигини англадим. Ахир масофа кам деганда ўн чақиримча нарида эди-да.

– Нега шивирлаяпсизлар, кийиклар эшитиб қолишмайди-ку? – дедим овозимни сал баландлатиб.

– Жим бўлинг! – кўрсаткич бармоғини лабига босди овчилардан бири, ёнгинамиздаги сойнинг нариги тарафида қатор турган керагалар орасига ишора қилиб. – Анави кийик шарпамизни сезиб қочиб қолмасин, тагин. Сиз от-эшакларни бўрилардан қоровуллаб, шу ерда дам олиб ётаверасиз, биз овни бошлайвераимиз...

Улар шу захоти тошларнинг ораларига кириб, кўздан ғойиб бўлдилар. Мен ҳарчанд тикилмай, нариги ёнбағирдаги кийикни кўролмас эдим. Узоққа отувчи милтиқнинг юракни увиштирувчи ўқ овози эшитилгач, кийикка кўзим тушди. У тошдан-тошга урилиб, зовга қулаб тушаётган эди. Шу дам кийик қулаган жойда кийик боласининг зорланиб маърагани эшитилди. Кийикча тош устига чиқиб, бетиним маърар, ҳозиргина йўқотиб қўйган онасини жон борича чақирар эди. Шу захоти яна бир ўқ овози янграб, улоқчани ҳам онаси ортидан зовга қулатди. “Она кийик овчилар шарпасини сезса ҳам боласини ташлаб кетишга кўзи қиймай, ўзини ўққа дучор қилди-я” – деган аламли ўй юрагимни қиймалаб ўтди...

ЮҚОРИДАН КЕЛГАН “БУЮРТМАЛАР”

Бу машъум кун воқеалари тафсилотиға ортиқча тўхтаб ўтирмайман. Чунки у ҳақда батафсил ҳикоя қилганман. Ўтиб кетган хангомаларни қайтадан эслаб ўтиришнинг ҳожати бормикан, деган савол туғилиши, табиий. Гап шундаки, мақола чоп этилгандан сўнг вилоят бўйича катта шов-шув тарқалиб, югур-югур бошланиб кетди. Бу ҳаракатлар атроф-муҳит муҳофазаси борасидаги аҳволни яхшилаш, нураб бораётган табиатни тиклаш, йўқолиб кетаётган ёввойи жониворлар ва наботот оламини асраб қолишга қаратилса, қошки эди! Вилоятдан келган текширувчилар ҳам, туман ҳокимият раҳбарлари ҳам: «жанговар ўқотар қуролларни ва қонунга зид ҳаракат қилган овчиларни топиб беринг!» деб қисталанг қилишди. Уларнинг мақсади

мақолада ёритилган аччиқ ҳақиқатдан хулоса чиқариб, атроф-муҳит мувозанатини тиклаш эмас, “ички сир”ларни бутун Ўзбекистонга ошкор этган мақола муаллифини жазолашга қаратилган эди. Махсус тузилган комиссия билан биргаликда кийик отилган тоғ ораликларидаги қишлоқларга бориб, ерли халқ вакиллари билан суҳбатлашдик. Улар табиатнинг шафқатсизлик билан топталаётгани, агар бунинг олди олинмаса, бора-бора тоғлару дарёлар ғариб ва бўм-бўш аҳволга тушиб қолиши мумкинлиги ҳақида қайта-қайта куюниб гапиришарди. Уларнинг айтишларича, жанговар ўқотар қуроллар ҳамма жойдаги табиат кушандаларининг қўлларида бор. Рўйхатдан ўтказилмаган бу қуроллардан яширинча фойдаланаётган қонунбузарлар ёввойи ҳайвонлар ва қушларга мудом қирон солмоқдалар. Бутун умри давомида тоғ қишлоқларида яшаб келган оксоқолларнинг гувоҳлик беришларича, ҳозирги кунда тоғлардаги йирик ҳайвонлар бўлмиш, масалан, ҳар юзта кийикдан тахминан тўртта, ҳар юзта айикдан ва тўнғиздан биттадан “вакил” қолган, холос. Қор қоплони эса бутунлай йўқолиб кетди, дейиш мумкин. Сувсар, тулки, бўрсик сингари жониворлар тақдири бундан ҳам аянчли аҳволда. Бўрилар эса... кўпайиб бормоқда. Улар қишлоқ хўжалигига жуда катта зарар етказиш билан бирга, ёввойи жониворларнинг қирғин қилинишига ҳам ўз “улуш”ларини қўшмоқдалар. Уларни “тартибга солиш” масаласи эса ҳеч кимнинг хаёлига келмаяпти.

Бу ва бошқа қонунбузарликларга ерли табиат кушандаларигина айбдор, дейиш унчалик тўғри эмас. Тоғ қишлоқлари одамларининг таъкидлашларича, кўп йиллар давомида “юқори”дан келган “буюртма”ларни рўқач қилиб олувчи табиат кушандалари отган ўрдақларнинг ўнтадан биттасини “буюртмачи”га юбориб, кўнглини овлар, тўққизтасини эса ўзаро хомталаш қилишаркан. Бундай ишларга ҳатто вертолётлар ҳам жалб этиб келинган. Қуроллари эса ов қилинадиган узоқ тоғларнинг ўнгирларида, гадейтопмас жойларда сақлаб келинаркан. Ётиб еганга тоғ ҳам чидамас, деганларидек, авваллари тўлиб-тошиб турган тоғу дарёларимиз бугунга келиб ғариб аҳволга тушиб қолди. Аянчли бу аҳволни кўтариб чиққанлар эса, юқорида таъкидлаганимиздек, турли тазйиқлар, дўқ-пўписалар, ҳатто жазоларга дучор бўлдилар. Балки, матбуот, радио, телевидение шу важдан ҳам атроф-муҳит муҳофазаси хусусида тўлақонли материаллар бермаётгандир? Табиат муҳофазасига тегишли саналарда у ер-бу ерлардаги омон қолган жониворлар ёки ўткинчи қушларни бир амаллаб тасвирга тушириб, намойиш этиш, ўрмон хўжаликлари, қўриқхоналар фаолиятларига доир қуруқ мақтову мадҳиялар билан чекланмоқда, холос. Аҳвол шу зайлда давом этадиган бўлса, ҳаётимиз давомчилари, барчамизнинг жони- дилимиз бўлмиш севимли фарзандларимизга нимани мерос қилиб қолдирамиз?

Унинг олдини олиш мумкинми? Бизнингча, табиат таназзулини тўхтатиш ва қайта тиклашга фақат мустаҳкам ҳамкорлик асосида астойдил киришиш орқалигина эришиш мумкин. Ахир ёввойи жониворлар тоғма-тоғ кезиб юришади. Одамлар ҳар томонлама уларни беомон қирғин қилаверса, бечоралар қайга борсин?! Табиат кушандалари йўлини тўсиш учун эса, аввало, бу соҳанинг юқоридаги мутасаддилари ўз нафсларини тиймоқлари керак. Шундан кейингина барча қонунбузар бағритошларга қарши кескин курашиш учун йўл очилади. Бу масалада оммавий ахборот воситалари узлуксиз кураш олиб бориши зарур.

Мақола сўнггида бир таклифим бор: келгуси йил нафақат Ўзбекистонда, балки қўшни республикаларда ҳам “Табиатни муҳофаза қилиш йили”, деб белгиланса-ю, муҳимдан-муҳим бу ишга ҳамма бир жон, бир тан бўлиб бараварига киришса.

*“Марказий Осиё” халқаро газетаси,
2000 йил 3 март сони.*

ҚАЛБЛАРНИНГ ТУБИДАН ЧИҚСА ҲАЙҚИРИҚ

Оддийгина бир сўров билан учраган одамларга мурожаат қиламиз: “Ҳаёт учун энг зарур нарса нима ўзи?” Бу саволга ҳар ким ҳар хил жавоб айтади: бировлар ҳаво деса, баъзилар сувни ёки бошқа турли заруратларни кўрсатишади. Аммо кўпчиликнинг бу мавзуга мутлақо эътиборсизлик, шунчаки расмиятчилик билан ёндашуви кишини ажаблантиради. Гўё бу масаланинг уларга мутлақо алоқаси йўқдек, арзимайдиган нарса учун қимматли вақтини йўқотаётгандек... Худди шу ўринда бир нарса ойдинлашади: демак, омманинг кенг қатлами орасида экологик онгни юксак даражада шакллантирмай туриб, бу соҳада бирон-бир ижобий силжишга эришиш қийин.

Ҳаммамиз кўриб-кузатиб юрибмиз: Ўзбекистон Республикаси Президенти барча анжуман, йиғин ва учрашувларда ғоят салмоқли ва ёниқ саволларни ўртага қўяди, нафақат залдагилардан, балки ҳаммамиздан очиқ, самимий жавоб кутади. Жумладан салкам етти йил аввал у кишининг ёниб айтган мана бу сўзлари ҳамон эсимда: “Бу азиз Ватан – барчамизники! Унинг бахт-саодати, ёруғ истиқболи, фаровон келажаги учун яшаш, курашиш, керак бўлса жонни фидо қилиш шу муқаддас заминда яшаётган ҳар бир инсон учун бахтдир!” Қалбнинг туб-тубидан чиққан бундай ҳайқирикни ҳис-ҳаяжонсиз эшитиш, оқибатсиз қолдириш мумкинми?

Худди ўша 1993 йилнинг октябрь ойида “Экология ва саломатлик” икки йиллигини ўтказиш тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг махсус қарори қабул қилинди ва 1994-1995 йилларга мўлжалланган дастур ҳам тасдиқланди. Вазирликлар, идоралар, концернлар ва ассоциацияларга 1994-1995 йилларда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича белгиланган бу дастурда назарда тутилган тадбирларнинг сўзсиз бажарилишини таъминлаш вазифаси топширилди. Президентимизнинг БМТ Бош Ассамблеясида торттиб, экологияга оид барча анжуман ва йиғинларда юксак ҳаяжон билан айтган ҳароратли гаплари, оташин чақириқлари кўпчилик қалбларда акс-садо берди. Шундан кейинги ўтган йиллар давомида табиат муҳофазасига оид бир қатор салмоқли ишлар амалга оширилди. Жумладан, Оролнинг қуришини сезиларли даражада тўхтатишга эришилди, ҳаво ва сувни тозалаш, тежаш, ерга муносабатни ўзгартириш сингари масалаларда анча ижобий силжишлар бўлди. Айниқса, Оролбўйи минтақаларида, шунингдек республикамизнинг барча вилоятларида аҳоли соғлиғини сақлаш мақсадида кўплаб янги шифохоналар, поликлиникалар қурилганлиги қувонарлидир.

Аслини олганда, атроф-муҳит муҳофазаси бўйича эришилган натижалар, амалга оширилган ишлар кўлами бундан ҳам салмоқли бўлиши мумкин эди. Бироқ, жойлардаги айрим раҳбарларнинг эътиборсизлиги белгиланган вазифалар, айниқса кишлокларда ўлда-жўлда қолиб кетишига сабаб бўлди. Мана бир ҳаётий далил: Тошкент вилоятининг Бўстонлиқ туманини “Ўзбекистон Швейцарияси” деб аташади. Чиндан ҳам бу гўшага Аллоҳ назари тушган. Лекин кейинги йилларда жаннатмакон бу гўша кўркига ҳам путур ета бошлади. Олдини олиш учун матбуотда қатор чиқишлар қилинди.

Туманга янги раҳбарлар сайланди. Улар биринчи қадамлариданоқ халқ манфаати нуқтаи назаридан иш бошлашди. Табиат муҳофазасига доир кенг кўламли юмушларга энг шимаришди. 2000 йил 10 мартда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси “Чимён-Чорвоқ” зонаси табиий бойликларини сақлаш ҳамда худудни ўзлаштиришга комплекс ва изчиллик билан ёндашишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” Қарор қабул қилди. Тумандаги атроф-муҳит муаммолари, асосий ичимлик сув манбаи – Чирчиқ дарёсининг тобора ифлосланиб бораётгани, наботот ва ҳайвонот оламида содир бўлаётган йўқотишлар, 1992 йилдан буён фаолият кўрсатиб келаётган Ўгам-Чотқол Давлат табиат миллий боғининг номи бор-у, бирор бир ижобий иши йўқлиги каби қатор муаммолар янги раҳбарлардан қатъият билан ишлаш кераклигини талаб қилди.

Ҳозир жойларда, (ҳар соҳада!) хусусан, табиат муҳофазаси бобида фидойи кўнгиллилар

майдонга чиқмоқдалар. Улар барча қишлоқ, овул, қўрғон ва шаҳарларда ихтиёрий равишда рўйхатдан ўтиб, тинчлик ва осойишталикни таъминлаш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, ўз гўшаларини ҳар томонлама обод ва кўркамлаштириш ишларига астойдил киришдилар. Булар ҳаммаси яхшилик аломати.

*“Фидокор” газетаси,
2000 йил 28 ноябрь сони.*

ҚЎШ МУАММО ҲАҚИДА “Тошқўсак”ка айланмасин

“ Таёкнинг икки учи бор. Бир томони билан бировни урсанг, иккинчи томони ўзинга тегади...” Халқимиз бисотида бундай тагли гаплар кўп. Улар аччиқ ҳаёт ҳақиқати. Улар – дилидагини тилига чиқара олмаган, юрак-бағрини ўртаб ётган дардини, ноҳақликлар туфайли туғилган ғазабини очиқ-ойдин айтиш имконига эга бўлмаган зукко одамларнинг пардага ўралган исёни.

Барибир таёкнинг икки учи борлигини унутмаслик керак, чамаси. Ҳамма гапиряпти, дилида туғён ураётган дарду ҳасратларини, кўрган, билган ва эшитган муаммоларини дангалига кун тартибига қўйяпти. Бу-ку, яхши. Аммо, ижро-чи? Ўртага ташланган муаммолар ҳал қилиняптими? Ижрони таъминлаши керак бўлган масъул ўртоқларимиз мабодо “тошқўсак”ка айланиб қолмаяптими?..

“Тошқўсак” сўзининг маъноси баъзиларга қоронғидир, балки. Дейлик, болалар шохдаги пишмаган ёнғоқни тош ва кесаклар билан ёвлаб, тушириб олмоқчи бўладилар. Тош ва кесаклар тегаверади, пўстлоқларини тирнаб, тўзгитиб ҳам юборади-ю, ёнғоқ тушмайди. Чунки унинг банди қаттиқлашиб, “тошқўсак” бўлиб қолган. Ҳар қандай зарба унга таъсир этмайди...

Экологик мушкулларни бартараф этиш, хусусан, Бўстонлик табиатини сақлаш учун масъул айрим ўртоқлар ҳам “тошқўсак”ка “айланиб кетган” кўринади. Ҳаммага маълум: Бўстонлик ҳавоси ва суви – фақат туманнинг ўзи учунгина эмас, балки йирик саноат шаҳри Чирчиқ, республикамиз пойтахти Тошкент, қолаверса, бутун Ўзбекистон учун ҳаётий зарурат. Шу боис Чотқол тоғларидан бошланувчи Чирчиқ дарёси, Чотқол шамоли мусаффолигини сақлаб қолиш учун бутун республика аҳли курашди, натижада бир тўхтамга келинди. Яъни, бу туман бағрида ҳар қандай йирик корхона қуриш қатъий таъқиқланади. Бўстонлик келажакда миллий боққа айлантирилади... Шу ҳақда туман партия конференциясида, вилоят ва республика миқёсидаги давраларда қайта-қайта айтилди.

Яқинда Бўстонликда қурилаётган йирик бир корхонанинг бошқа ёққа қўчириб юборилишини амалий натижанинг бошланиши, деб билмоқ керак, албатта. Халқ талабининг инобатга олиниши бўстонликлик меҳнаткашларни жуда хурсанд қилди. Лекин орадан кўп ўтмай тарқалган бир совуқ хабар кўпчиликнинг кўнглига яна муз солиб қўйди. Гап шундаки, Бўстонликнинг энг кўркам ва манзарали жойида яна бир катта корхона қурилиши бошлаб юборилган эди. Ажойиб боғ-роғлар ва кўчатзорлардан ташкил топган 52 гектар майдонни қурилиш учун эгаллаб олган Чирчиқ шаҳридаги “Ўзбекхиммаш” заводи раҳбарлари ўз ниятларига эришиш учун ҳар қандай “миш-миш”лар тарқатишдан қайтмаяптилар. Гўё бу қурилиш анчайин (52 гектар) филиал эмиш, атроф-муҳитга заррача зарари тегмасмиш... Бу ваъдаларнинг таги пуч эканлиги ўз-ўзидан кўриниб турибди. Ахир, эллик икки гектардаги боғ ва кўчатзорлар йўқ қилинади-ю, атроф-муҳитга зарар етмайдами?! Бу улкан қурилишнинг яна бир катта ташвишли томони бор. У ёнгинасидан ўтаётган Чирчиқ сувининг тозалигига жиддий хавф туғдиради. Шу ўринда завод раҳбарлари, қолаверса, ёлғон ваъдаларни кўпайтириб юбораётган баъзи “тошқўсак” ўртоқларга бир гапни айтгимиз келади: тобора ифлосланаётган Чирчиқ дарёси сувидан ўзларингиз ҳам ичяпсизлар-ку! Таёкнинг бир учи ўз бошларингизда синаётганини нахотки, ҳис этмаётган бўлсангиз?!

МИЛЛИОН ДУМАЛАСА ҲАМ

Ичаётган сувимизнинг нақадар тез ифлосланиб бораётгани ҳақида ҳозир ҳамма гапирмоқда. Ҳар қанча аччиқ бўлса-да, бор ҳақиқат гапирилмоқда. Чирчиқ дарёсининг бир ўзани бўлмиш Бўзсув ифлослана-ифлослана шу даражага етдики, қараб туриб, унинг чиндан ҳам сув эканига

кишининг ишонгиси келмайди. Бунчалик ифлос нарсалар сувга қаердан қўшиляпти? Чирчиққа қуйилувчи тармоқ булоқларнинг анча қисми тоғ қишлоқлари оралаб ўтади. Хўш, тоғ томонларда яъни сувнинг бошида аҳвол қандай?

Мен тоғ қишлоқларининг кўпчилигида бўлганман. У жойлардаги аҳвол, сувга муносабат хусусидаги тубан кетишлар шундоққина кўз ўнгимизда содир бўляпти. Қадимий бу қишлоқлар тоғдан келувчи сойлар, булоқларни ёнариклар орқали буриб келиниб, сув билан таъминланардилар. Ёнариклар суви экинзорлар, боғ-роғларни ҳам яшнатган. Мироблар сув тозалиги ва дахлсизлигини кечаю-кундуз назорат қилишарди...

Аммо энди қадимги мироблар йўқ. Қадимги саришталик билан ҳозирги аҳвол орасида осмон билан ерча фарқ бор. Кўпчилик ҳаром билан ҳалолнинг, тоза билан ифлоснинг фарқи бормай қўйди. Одамлар қадим сувни табиатнинг табаррук инъоми сифатида қадрлар эдилар. Энди бўлса ариқ ва сойларни кўра била туриб, ифлослик манбаига айлантормоқдалар. Кукун, кул, нишхўрд, супуринди ва бошқа чиқиндиларини сувга тўкмайдиган бирон инсофли хонадонни топиш мушкул бўлиб қолди. Бу ҳам бир нави экан, бора-бора гўнгтепаларни, ҳатто, молхоналарни ариқ ёқасига ўрнатиш одат тусига кираётганини айтмайсизми?! Янада даҳшатлироқ бир одат пайдо бўлибди: ариқ ичида кир ювадиган бўлишибди!

Сув етти думаласа ҳалол бўлармиш! Афсус, ҳозирга келиб, сув миллион марта думаласа ҳам ҳалоллана олмаяпти. Аксинча, хонадондан хонадонга ўтган сайин ифлосликларга тўйиниб, бўтанага айланиб, тобора булғаниб боряпти...

Сув муаммосининг иккинчи томони бундан ҳам ташвишлироқдир. Минг хил ташландиқлар билан тўлиб-тошган ўша ёнарикларга яна бир назар ташлаймиз. Шу ариқларга минглаб хонадонлар кўз тикиб ўтирадилар-у, келаётган сув беш-ўн хонадондан пастга ўтмайди. Нега шундай экан? Бу саволга жавоб топиш мақсадида ариқлар бўйлаб юқорига кўтариламиз. Нақадар хўжасизлик! Сув мўл-кўл, аммо, кераксиз томонларга оқиб ётибди: сойларга, тошлоқларга, овлоқларга ёйилиб, ерларни балчиққа айлантiryпти, тош ва қумлар орасига сингиб кетяпти. Бунинг олдини оладиган бирон жонкуяр йўқ. Ифлосланган жами оқавалар эса Чирчиқ дарёсига қўшилади. Миллион-миллион кишилар ичаётган сув бошидаги бундай аянчли аҳвол қачонгача давом этаркин? Унга барҳам беришнинг чораси борми? Бу саволга ҳам юқори қишлоқларда яшаётган одамлар жавоб топиб беришди. Уларнинг айтишларича, ерли раҳбарлар бош-қош бўлиб, мушкул муаммони ҳал этишлари керак. Биринчи навбатда мироб штатини тиклаш лозим. Шу вазифани зиммасига олган киши сув ифлосланишига ва исроф бўлишига жавоб беради.

Маълумки, ёнарикларнинг суви тоғлар орасидан оқиб келади. У томонларда ёз кунлари оёқ босишга жой йўқ: биров кир ювяпти, кимдир сув кечиб ҳовуз ясяпти, хуллас, ариқ тўла яланғоч одам. Теварак-атрофдаги ҳордиқ масканларида дам олувчилар, ўз истаганларича дайдиб юрган минг-минглаб одамлар ёз бўйи сувдан чиқмайдилар. “Ахир шу сувни қишлоқ кишилари ичяпти-ку”, - десангиз улар хайратдан ёқа ушлашади.

Ундан ҳам юқорида – булоқлар бошидаги аҳвол-чи? Чорвадорларининг ўтовлари ҳам, мол-қўтонлари ҳам айнан сув ёқасига ўрнатилган. Улар ҳам баҳордан то кеч кузгача сувни булғатишади. Ёнарикларнинг сувидан мудом гўнг хиди анқиб туришининг боиси шундан!

Тоқат қилиб бўлмайдиган бу ҳангомалар ҳақида қишлоқ кишилари юқориларга арз қилавергач, қишлоқларни водопроводлаштириш ҳаракати бошлангандек бўляпти-ю, бироқ тайинли натижа кўринмаяпти.

Бу мавзуда баҳс юритар эканмиз, табиат жонкуярлари ҳар қандай ғайритабиий интилишларнинг йўллари тўсмақдалар, атроф-муҳит муҳофазаси учун астойдил жон қуйдирмоқдалар. Бир мисол: белоруссияликлар республикадаги кичик дарёлар муҳофазаси хусусида ибратли ташаббус билан майдонга чиқишди. Бу даъватга ўқувчилардан тортиб пенсия ёшидаги кишиларгача ҳамжиҳатлик билан бош қўшмоқда. Жами кичик дарёларнинг

бошланишидан то куйи оқимига қадар даҳлсиз зоналар ташкил этиляпти. Бу зоналар фақат дарахтзор, чакалакзорлар қуршовида бўлади. Сувни ҳамма одамлар назорат қилишади. Асосий назоратни эса вилоят, туман ижроия кўмиталари ўз қўлларига олишибди...

Бўстонлик туманида-чи? Ижроқўмдаги масъул ходимлар хануз чекка-чеккада томошабин бўлиб қолмоқдалар.

Ота-боболаримиз қадим-қадимдан сувни булғалаганни, ҳаттоки, тупурганни лаънатлар эдилар. Энди бўлса, ҳаммамиз қатор туриб сувга тупуряпмиз, булғаяпмиз, уни яна ўзимиз ичяпмиз!.. Чамаси, хунук бу иллатларга барҳам бериш, “тошкўсак”ликни тарк этиб, қуруқ сўздан амалий ишга ўтиш вақти келди.

*“Тошкент ҳақиқати” газетаси,
1989 йил 1 июнь сони.*

ҲАЁТИЙ ЗАРУРАТ

Любовь Егоровна Горбуличева ўттиз йилдан зиёд вақт мобайнида Ғазалкент шаҳрида ёш авлодга таълим-тарбия бериб, топган бойлиги – шогирдлари ардоғи ва эл меҳри бўлди. Ўзбек синфларига мукамаллаштирилган рус тили ва адабиётидан дарс бераётган Любовь Егоровна билан Комаров номли 3-ўрта мактаб жамоаси ҳам фахрланади.

Бўстонликда экология тарафдорлари билан завод қурилиши ташаббускорлари орасида қизғин тортишувлар борарди. Республика раҳбарлари одилона йўл тутиб, масалани Бўстонлик тумани аҳолисининг ўзи ҳал қилсин, деган тўхтамга келдилар. Кўпчилик қатори Комаров номли 3-ўрта мактаб жамоаси ҳам шу муаммо муҳокамасига тўпланди. Любовь Егоровна ҳам бетараф қолмади. Сўз сўради.

– Бўстонлик тумани табиатида йил сайин бузилишлар содир бўляпти, – деди муаллима, чеҳраси жиддийлашиб. – Чирчиқ шаҳридаги капролактам цехи ишга тушгандан сўнг аҳвол айниқса оғирлашди: захарли ёмғирлар экинларимиз, боғ ва полизларимизни қовуриб ташляпти. Бўстонликнинг олдинги ширин-шакар мевалари, узумлари, сабзавотлари қани? Завод қургандан кўра, теварак-атрофни захарлаб ётган корхоналарни модернизациялаш, зарарсизлантиришни ўйлаш керак! Аҳволнинг шу алфозда давом этишига йўл қўйиб бўлмайди. Бундан буён ҳар қарич ер, ҳар нафас ҳаво, ҳар қултум сув ифлосланиши учун эмас, тозаланиши учун қурашайлик!

Туманда салкам эллик миллат вакиллари яшайди. Шу сўлим гўшани ўз уйим, Ватаним деганнинг ҳаммаси она табиат муҳофазаси тарафдори. Бўстонлик халқининг фикри ҳам, талаби ҳам битта: атроф-муҳит ифлосланишига бундан буён йўл қўйиш мумкин эмас! Унинг ҳавоси, суви, Чирчиқ, Тошкент, қолаверса, бутун республикамиз халқи учун ҳаётий зарурат.

Давр тақозоси билан Чирчиқ дарёси соҳили бўйлаб бир пайтлар ҳуда-беҳуда қуриб ташланган катта-катта заводлар эндиликда табиатга таъсир қила бошлади. Турғунлик йиллари айрим раҳбарлар заводларни ёшартириш, замонавий ускуналар билан жиҳозлаш каби долзарб вазифаларни ўйлаб кўрмадилар. Лоақал бундан буён йўл қўйилган хатоларни тузатишга киришиш лозим эди. Афсуски, айрим саноат ишбошилари қутилмаганда янги фаолият бошлаб юбордилар. Атроф-муҳит захарланаётгани уларни заррача ташвишга солмади.

Бўстонлик халқи табиат муҳофазасига тегишли гапларга ишонди, руҳланди. Бироқ айрим саноатчилар шу ишонч-эътиқодга путур етказиши мумкин бўлган қалтис ҳаракатлардан ўзларини ҳамон тия олмаяптилар. Чирчиқ шаҳрининг “Ўзбекхиммаш” заводи турғунлик йиллари чиқарилган қарорни рўқач қилиб, Бўстонлик бағрида улкан корхона қуриш учун миллион-миллион маблағларни сарфлаб юборди. Пиллачилик совхозини ва ўрмон хўжалигига қарашли бу 52 гектар майдондаги ёш ниҳоллар, гуркираган боғлар кесилди. Ўрнига кичик бир филиал тикланармиш деган ёлғон гаплар тарқатилди. Корхона барпо этилаётган майдон гўё Чирчиқ шаҳри ҳудудига қарашли эмиш.

Бўстонликни Республика меҳнаткашларининг оромгоҳига, миллий боққа айлантириш ҳақида ҳамма жойда гапирилди, матбуотда ёзилди. Бироқ бугунги кунда унинг табиати танг аҳволда. Ҳудудда юзлаб дам олиш ва даволаниш муассасалари мавжуд, аммо уларнинг биронтасида гигиена талабларига мос канализация йўқ. Санаторий, дам олиш уйлари теварак-атрофларидан ташқари оқин сувларни ҳам булғаб ётибди. Ифлосликларга тўйиниб олган сув эса тўппа-тўғри Чирчиқ дарёсига қуйилмоқда! Бу ҳам етмагандек, экология зарарига ишлаётган ўша муассасаларнинг барчаси шартномада белгиланган қонун-қоидага мутлақо риоя қилишмайди: истаганларича ер майдонини эгаллаб олишган, дарахларни аёвсиз кесишяпти, кўнгли тусаган жойга турли қурилишларни қалаштириб ташлашяпти. Туман раҳбарлари билан жумбоқли масалалар хусусида ҳисоблашаётгани йўқ: “ерни сотиб олдикми, демак, эгаси ҳам ўзимиз” деб ҳис қилишяпти.

Яна бир муаммо. Туманга ҳар йили бошқа вилоятлардан тоғлар оша ҳайдаб ёки вагонларга ортиб келинаётган неча ўн минглаб қўй ва эчки подалари энг манзарали қир-адирларни тақир қилиб қўйяпти. Ўсимлик ҳамда ҳайвонот оламига зарар етказмоқда. Қайта қуриш ва ошкоралик ўзининг авж палласига кирган ҳозирги даврда маҳаллий раҳбарлар эскича тартиб – қоидаларни қайта кўриб чиқишга нега шошилмаяптилар?

*“Совет Ўзбекистони” газетаси,
1989 йил июнь сони.*

УЧ ОҒИЗ СЎЗ

Ҳикоя

Қиз анчадан бери юрагида саклаб, ўзини қийнаб юрган гапларини йигитнинг бетига очик айтолмади-ю, яқин дугонасидан мактуб орқали жўнатди. Тоғ ёнбағрида ёнариқ кавлаб, боғ яратаётган йигит ҳориб-толиб уйи томон келаётганда жини суймайдиган қиз йўлини тўсиб чиқди.

- Машкурахон бериб юборди, - деди Салима бепарвогина конверт узатаркан. Бу хат йигитни севинтириши лозим эди. Аммо Режабойнинг кўнглига негадир хавотирлик тушди, Салимага ўқрайиб кўйиб, конвертни юлқиброқ олди. “Аламзада бу, бир пайтлар билиб-билмай гап отганим учун Машкурани мудом йўлдан уриб юради”, - ўйлади йигит.

Режабойнинг сабри чидамай, шу заҳоти конвертни очди-да, йўл-йўлакай хатни ўқиб бораверди.

“Режабой ака, – ёзарди Машкура, – мана, икки йиллик амалиётим ҳам тугаб қолди. Сизнинг таклифингизни обдан ўйлаб кўрдим. Ростимни айтмай, мен шаҳарда ўсиб-улгайдим, балогат ёшига етиб, ўқишларни битириб, ҳеч кимга кўнгли бермадим. Бирон-бир йигит кўнглимга тўғри келмади. Энди иқрорман, сўровингизга очик жавоб айта қолай, сиз борлигимни банд айлаганингиз рост. Аммо, маъзур тутгайсиз, меням кичкинагина бир таклифим бор. Тўйимиз ўтгач, шаҳарда яшасак. Биласиз, ойимларнинг ёлғиз ва кенжа қизиман. Иш, уй-жой таъмишларини ўйламанг, акаларим катта жойларда, бир йўлини топишар. Жавобингизни Салимахондан бериб юборарсиз. Эзгу умид билан жавоб кутиб қолувчи Машкура...”

Хат Режабойнинг қалбини оловдек беаёв куйдириб ўтди. Тўсатдан ток ургандек у ўзини йўқотиб, бир жойда туриб қолди. “Оҳ тақдир! – шивирлади йигит лаблари. Бу не ҳол?! Ота-онасиз қанча азоб-уқубатларда катта бўлганим етмасмиди?! “Етимнинг овлоғи йўқ, эгни бут бўлса, шу унинг туғилган жойи,” деганлари рост экан-да! Ўлиб-тирилиб яратаётган боғ-роғларим нима бўлади?..” Режабой кўлидаги хатни беихтиёр ғижимлар экан, чўзинчок қорамағиз юзи оқара бошлаган, йирик қора кўзлари чакнаб, лаблари бир-бирига маҳкам қисилиб борарди. – Тошкентликлар ўзга юртларга қиз узатмайди, дейишарди- я!

Ғазаб отига минган йигит ўгирилиб қараса, Салима нари-бери одимлаб, жавоб кутиб турган экан. Режабой чўнтагидан ёндафтарини олди-да, бир варағини шартта йиртиб, унга учта сўз ёзди: “Тушингизни сувга айтинг!..”

Дунёнинг ишлари ғалати экан. Неча йил давомида бир-бирини еру кўкка ишонмай, қошу кўздек авайлаб юрган икки қалб орасида бирданига ўтиб бўлмас ёмон жар пайдо бўлди. Олий ўқув юртининг биология факультетини бирга тугатишгач, боғдорчилик-узумчилик институти тоғ филиалига ишга келган пайтларида Машкура чинакам бахтини топгандек эди. Ундан келган уч оғиз сўзни ўқигач, бутун дарди-дунёси қоронғи бўлиб, кун бўйи бош кўтармай, йиғлаб ётди. Ахийри ҳамма билан хайр-маъзурни ҳам насиё қилиб, кечки автобусда Тошкент сари жўнаб кетди...

Қизнинг кетиб қолганини эшитган Режабойга бу олам тор қафасга айланди-қолди. Йигит ўзини иш билан овутишга уринарди. Тун бўйи кўзига тайинли уйқу инмаган бўлса-да, тонг саҳарлаб далага чиқиб кетарди. Кўллари иш билан банд эса-да, хаёлан Тошкент сари парвоз қиларди. Ахири чидамай, беихтиёр: «Оҳ, бенаво дунё, – дерди баралла товуш билан, – қадимда-ку, севишганлар орасида Қоработирлар бўларди. Бизнинг ўртамизда ҳеч ким йўқ-ку, бемаврид айрилигинг боиси не?»

Бора-бора Режабойнинг иштаҳаси йўқолди, куч-қувватдан қолди. Уйқусизлик, елкасидан тоғдек босиб турган ғам юки тинкасини қуритди, кенг елкалари пучайиб, ранг-рўйи сарғайиб кетди. Уни “сарик” дейишиб, касалхонага ётқизишди, “тиф” дейишиб, тит-питини чиқариб текширишди. Йигит соппа-соғ эди-ю, аҳволи тобора ночорланиб борарди. Шундай кунларнинг

бирида палата эшиги оҳиста очилиб, Салима кириб келди. Унга кўзи тушган Режабой дарҳол тескари ўгирилиб олди. Жафокаш йигит лаблари пирпираб бир сўзни такрорларди: «Шумқадам, ахийри ниятингга етдинг-а!»

– Режабой ака, мен бегуноҳни намунча қийнамасангиз! – деди Салима бемор ёнбошидаги курсига омонатгина чўкар экан, – одамларга яхшилик қилай, деркансан-у, баъзан акси бўлиб чиқаркан. Ўшанда дугонамининг мактубини сизга қувониб-қувониб элтиб бергандим. Мен-ку, куйдим, севишганлар учун сал бўлса-да, ёрдамим тегсин, деб ўйлагандим. Конверт ичида не борлигини мен қайдан билибман?! Машкуранинг тўсатдан Тошкентга кетиб қолиши, сизнинг бирдан бу кўйга тушишингиз... Биламан, мени унутгансиз, ҳатто нафратланарсиз ҳам! – Салиманинг юзларидан ёшлар навбат кутмай ерга томарди. – Сизга хушxabар эмас, шумxabар олиб борганимни кейинроқ билиб қолдим. Машкураникига тушиб бордим. Мени юзиқаро қилгани учун боплаб таъзирини бермоқчидим. Қарасам, шўрлик шундоқ ҳам сиз каби давосиз дардга мубтало бўлиб ётган экан. Эзмаликка берилиб кетибман, Режабой ака, бошингизни кўтариб, қадингизни тутиб ўтиринг. Сизга шундайин бир ноёб совға олиб келайки, кўрган заҳотингиз ҳамма дардлардан фориг бўласиз!..

Режабой ўгирилиб қараса, Салима йўқ. “Нималар деб алахляпти бу қиз? Ноёб совғаси нима экан?” Йигит ўрнидан туриб ўтирди, ёйилиб кетган сочларини тартибга солди.

Бир оздан сўнг эшик яна оҳиста очилиб, аввал Салима, ортидан... Чақнаб, доимо кулиб юрувчи шахло кўзлар ич-ичига ботиб, хаёлчан бўлиб қолибди. Қирмизи лаблар, озганигами, тиниклашибди, “бўёқ етмай қолган” чап бурчи кўзга янаям аниқроқ товланарди. Қоратўри юзлар чўзилибди-ю, чиройи янаям ортибди. Қизнинг бўйи ҳам узайиб қолгандек кўринди йигит кўзига.

– Машкура! Машкурам!!

Шу онда йигит нигоҳи ногаҳон Салимага тушди. У эшикдан астагина чиқиб кетмоқда эди.

– Салима, тўхтанг, эшитинг гапларимни! – деди Режабой баралла товушда. – Сиз, сиз!.. Мени кечиринг!!

Бу пайт Салима кўчага чиқиб улгурганди. Режабой билан Машкура бир-бирларига тикилиб қолишди.

– Вой, Режабой акам-ей, қайси тошбағир сизга шунчалар ситам қилди? Менга айтинг, агар Машкура бўлмай, авлиёси бўлса ҳам яхшилаб таъзирини бериб қўяй! – истиғно аралаш ҳазиллашган бўлди қиз. Аммо ўзини тута олмай, йигитнинг кўксига ёш оқаётган юзини яшириб шивирлади. – Кечиринг, азизим, бунчалик бўлар, деб ўйламовдим. Салиманинг гапларини эшитган ойим ҳам роса таъзиримни бердилар. “Сен қаерда бахтли бўлсанг, менинг бахтим шу!” дедилар.

– Йўқ-йўқ, бутун бахтимизни йўққа чиқараёзган уч оғиз сўзни ёзишга журъат этган мен жоҳилни сиз кечиринг! – деди йигит қизнинг ловуллаб, ҳовур кўтарилиб турган юзларини кафтлари орасига олиб. – Майли, сиз қаерда десангиз, шу жойда яшайлик! Нима бўлса ҳам...

Қиз нафис ва бежирим бармоқларини йигитнинг лабларига босиб энгашди-да, қулоғига шивирлади:

– Худди мана шу қишлоқда, сиз истаётган ушбу боғу роғларда яшаймиз! Мен ўшанда нақадар тор ўйлаган эканман. Раҳмат оймларга, Салимахонга, кўзимни очдилар! Бу ер ҳам Тошкент, энди билсам, Ватанимизнинг ҳамма жойи Тошкент экан! Тошкентни диёримиздан, диёримизни Тошкентдан ажратиб бўларканми, Режабой ака!..

Режабой маҳбубаси кўзларига термилиб туриб, яна уч оғиз сўз айтишга журъат этди. Маъзур тутгайсиз, бу хароратли сўзларни ўзингиз топиб оларсиз...

ОХИРГИ ИЛИНЖ

Ҳикоя

Дадажоним-эй, сиз бу ахволда туриб, мен қандай қилиб?... Йўқ! Мен тўйни тўхтатаман!!

Шашқатор ёшлари гулюзларини жаладай ювиб бораётган, қалин сочлари тўзғиб кетган Ойгул ахволи ночор отаси кўксига бош қўйганча фарёд уриб йиғларди. Шу дамларгача боши ёстиққа тегмаган, ҳеч нарсадан тап тортмайдиган ота кўксидан жуда-жуда таниш ҳид қиз димоғига урилди. Қадрдон бу исга бутун борлиғи-ла боғланган Ойгул кўзларини чирт юмганча ўйларди: «Азиз бу ис эгаси ҳозир ҳаёт, сал ўтмай йўқотиб қўйишим мумкин! Ё, Қодир Эгам, мен шўрликка раҳминг келсин!» Қизнинг бутун борлиғи бу даҳшатдан зирқираб, беихтиёр дод деб юборди! Кулоқларига мунгли қўшиқ эшитилгандек бўлди:

«Топмадим излаб отам ҳоқини кўзга суртгали...»

Ойгул шу қўшиқни тинглаганда ҳар гал негадир қўрқувга тушаверарди. Балоғат ёшига етмай туриб онажонидан бемаврид жудо бўлган қиз қачондир отаси бошига ҳам шундай машъум кўргулик тушиши мумкинлиги ҳаёлига келди дегунча чарос кўзларидан ёш қуйилаверади. «Наҳотки айрилиқ дамлари шу бугун етишган бўлса?!» У отасини маҳкам қучиб, янаям қаттиқроқ фарёд уриб юборди:

– Йўқ-йўқ! Дадажон, ҳеч қаёққа кетмайсиз!...

«Оҳ, болагинам-а! Қанийди, бу мушкулотнинг иложи топилса?» Кўнглидан шу фикр кечган ночор қария нуридийдаси фарёдидан безовталанди. Ўрнидан туролмаса-да, лоақал қаддини кўтармоқчи, қизининг бошини ҳар доимгидек силаб оувтмоқчи бўлди. Йўқ, у на қўл ва на оёқларини қимирлата олди, ҳаёли ҳам ўзидан йироқлашиб бораётгандек эди. Бирдан-бир овунчоғи, суянчиғи Ойгулни ўзга хонадонга узатиш тараддудида тимирскиланиб, ҳам оналик, ҳам оталик бурчини бажариб юрган чол куз ёмғири хўллаб ўтган супадан тийғониб кетдию, қайта туролмади. «Бир пайтлар қоядан денгизга сакраб, ўпқонларга тушиб кетиб, чўқамоқ қалпоқлилар томонидан босмачи номини олиб не-не балоларга гирифтор этилганимдаям тирик қолгандим-а... Оҳ, уларнинг тепкилари, қийноқлари!... Қолган шерикларингниям топиб бермагунингча шу ҳолатда тураверасан, деб бошимни пастга қаратиб осиб қўйишлари!... Яратган Эгам, шундаям Ўзинг қўллаган эдинг. Арқон тасодифан ечилиб, ҳеч чорасиз тутқунликданам қочиб қутулгандим. Умримнинг ярмини дарбадарликда ўтказиб, ўлсам ўлигим юртимда қолсин деб, девонасифат бўлиб қайтиб келгандим. Менгаям бир жуфти ҳалол топилдию, сени ҳадя этиб, оламдан кўз юмгандаям бардош бергандим-а, қизалоғим!. Наҳот энди ожизман?! Келиб-келиб шу бугун-а!» – қария у ёқ-бу ёқни пайпаслаб, томоқ қириб, йўталиб кўрди, ақлу хуши жойида. – «Йўқ, бор куч-иродамни тўплашим, охирги бурчимниям бир амаллаб адо этишим керак!».

– Она қизим, – овози титраб кетган чол сал жим туриб, ўзини босиб олгач, бироз дадиллашиб давом этди, – мен ҳамма балоларни бошимдан кечирдим: ёмон-яхши кунларни кўрдим. Ажал билан ёнма-ён қолган дамларим кўп бўлган. Ризқ-насибам узилмаган экан, мана, ҳозиргача яшаб келдим. Лекин ҳалол яшадим, иймонимни ҳеч қачон ютиб юбормадим, мана шу Ватанга садоқатли, ҳалол фарзанд эканимни исботлаш учун курашганман. Сендайин меҳрибон фарзандларни кўриш учун яшаганман. Қодир Аллоҳ раҳм айлаб сени кўрдим, истаган ўқишингда ўқитдим, бирон-бир хоҳишингга қарши турмадим. Ўзинг кўнгил қўйган куёвни танлашинггаям йўқ демадим. Худога шукр, охирги орзуимга етай деб турибман. Шундоқ кунда сен – менинг доно қизим, дадангни ранжитасанми, ҳаммасидан маҳрум қиласанми?!

– Дада, дадажоним! Қандай йўл тутсам сизга мадад бўлоламан?! Буюринг, ҳар нарсага, сиз учун жонимни фидо қилишгаям тайёрман!..

Ойгул шиддатга кирган, унинг ҳеч нарсадан тап тортмаслиги чўғдек ёниб турган кўзларидан маълум эди. Қария буни кўриб сал тетикланди, ўнг қўли ҳаракатга келиб, ярим ёнбошлади-да,

шу заҳоти мақсадга кўчди:

– Қарагин, мана, тузалиб қолдим. Агар яна йиғласанг, ё тўйингни тўхтатсанг, мендан ҳозир айрилишинг аниқ! Дадамни рози қилай, кўнглидаги орзу-хавасларини рўёбга чиқарай, жонига ора кирай десанг, чироғим, тўйингни тўхтатма. Дўст-душманга кўз ёшларингни кўрсатма. Қўша қариб бахтли бўлинглар, базм авжини баланд кўтаринглар! Токи куй-қўшиқлар маниям кулоқларимга етиб турсин!...

Ўқраб юборишдан ўзини аранг тийиб турган Ойгул кафти билан оғзини тўсганча бош тебратиб, рози эканлигини билдирди. Отасининг кўзи олдида ёшларини артди, сочларини тузатди. Буни кўриб кўнгли таскин топган ота:

– Қани, энди бир жилмайиб юборинг-чи, она қизим, - деди “хотиржам”лик билан. – Қани, куёш чиксин-чи!...

“Куёш чиксин-чи”нинг маъноси ота билан қизгагина маълум. Ойгул кичиклигида нимадандир хафа бўлиб хархаша қилса ёки йиғлай бошласа отаси уни ёнига чорлар, қизалоқнинг икки юзини кафтлари орасига олиб: “Қани, куёш чиксин-чи!” дерди. Ойгул беихтиёр кулиб юборар, шу билан олам гулистон бўларди.

Ҳозир эса... ўзини зўрға эплаб турган қиз бир амаллаб жилмайган бўлди:

– Бахтимга соғайиб кетинг, дадажоним!

Ойгул чиқиб кетгач, ота секингина чўзилди-да, кўзларини юмди. У сўнги бурчни бажариш чоғида қаттиқ толиққан эди. Дармондан кетиб бораётган қариянинг кўзлари юмуқ, аммо кўнгли нимагадир илҳақ. Шу пайт машҳур хонанданинг ёқимли овози ота кулоқларига етиб келди:

«Ишқингда ўртанар жон, эй жонгинам, нетай мен?!

Юрагимга сен инон, изҳори дил этай мен!...»

Куй-қўшиқларни жон-тани билан тинглаётган беморнинг қуруқлашиб бораётган лаблари оҳиста пичирларди:

– Раҳмат, бардошли куёшим! Етказганингга шукр... мингдан-минг розиман!...

Кўнгли таскин топган ота тинчгина мангу уйкуга кетмоқда эди...

УККИБОЙ ОТАНИНГ ОХИРГИ ОВИ

Воқеий ҳикоя

Машҳур мерганлар ҳақида антиқа ривоятлар эшитганмиз, кўпларининг уй-жойларида бўлиб, тонготар суҳбатларини олганмиз. Ўзимиз ҳам ёшлиқда овчиликнинг кўчасидан ўтган эдик-да...

Қадимда кўпчилик ўз подасини ўзи боқарди. Ўн-ўн бир ёшга тўлган пайтларим. Кўй-эчкиларимни қори эриб кетган кунгай қияликларда айлантириб келаман. Бир кун обдан тўйдириб, қайтиш чоғимда санаб қарасам, бурама шохли серкам йўқ. Юрагим “шув” этиб, қидира бошладим. Шамолдан беркиниб, катта тош панасида ўтирганимда кулоғимга “ба-а-а” деган мунгли овоз эшитилгандай бўлувди-я! Синчиклаб бориб, изини топдим: серка тисарила-тисарила бирдан ғойиб бўлибди. Унинг давомида нотаниш излар нариги сойга қараб кетган. Итнинг изига ўхшаш-у, катта-катта. “Серкамни бўри орқалаб кетибди-ёв!” Ўпкамни қўлтиқлаганча “Тошбулоқ”қа ўтиб бордим. Қарасам, катта бақатерак панасида улкан гавдали, кўкимтир тусли бўри серканинг қорнини ёриб, ички аъзоларини еяпти. Бўри деганлари шу экан-да! Бу йиртқични биринчи кўришим. Секин изимга қайтдим. Кўй-эчкиларимни қандоқ хайдаб, уйга қандоқ етиб келганимни билмайман. Воқеани эшитган дадам беш-ўн кун далага чиқармай кўйди. Қиш қаттиқ келган, чорва озуқаси тугаб борарди. Бир айлантириб келса ҳам анча пичан тежалади. Ўзим дала-тошга ўчман, баҳона топиб чиққим келаверади. Қўшнимиз Саъдулла аканинг кўй-эчкиларини кўпинча кўшиб боқиб келардим. Унинг болалари ёш, ўзи ҳар кун ишга боради. Бир оғизли милтиғи бор.

– Милтиғингизни бериб турсангиз, сизниям молларингизни ҳар куни боқиб келавераман, – дедим қўшнимизни холи учратиб. – Дадамни бир амаллаб кўндириб.

Қиш қаҳри кучайиб, чорва озуқасининг тугаётганини кўрган дадам кўнибди. Саъдулла ака ҳар куни икки дона ўқ ўклаб беради, мен икки хонадоннинг чорвасини хайдаб жўнайман.

– Яйловга етгач, осмонга қараб бир отасан, тушда ҳам шундай қиласан, – деб тушунтирган эди Саъдулла ака. – Шундай қилсанг, бўри зоти йўламайди, бежавотир бориб-келаверасан.

Ҳовлисида бир жирилдоқ (кичикроқ қуш)ни мўлжалга олдириб, қандоқ отишням ўргатиб кўйган. Шу-шу овга ишқим тушди. Кошки ўқни осмонга отсам, каклик бўлгандаям энг йиригини мўлжалга оламан. Бора-бора икки-учтасини қаторлаштириб отадиган бўлдим. Уйимиздан каклик гўшти аримайди. Буни кўрган дадам бир оғизли милтиқ олиб берди. Кейинчалик ёшим улғайгач, кўштиғ сотволдим. Оқибатда ҳақиқий овчи бўлдим-қолдим...

Овга рози бўлди-ю, кулоғимга тайинлаб кўярди дадам: “Тағин бутунлай берилиб кетма, ўғлим. Бу касб эгасининг косаси ҳеч қачон оқармаган...”

Ростданам, кўп мерганларнинг уйларида бўлганман-у, тузукроқ рўзғор эгасини учратмаганман. Кейин дадамдан сўрадим:

– Нега шундай, бу касбга қарғиш текканми, ёки бошқа бирон сабаби борми?

Дадам кўп йиллар мадрасада ўқиган, оқ-қорани обдан таниган илмли одам эдилар (Аллоҳ раҳматига олган бўлсин).

– Биринчидан, овчи жонлини жонсиз қилади. Аслида бунга Аллоҳдан ўзга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ, – эринмай тушунтирган эди дадам. – Иннайкейин, топганини милтиққа солиб отворади. Қолаверса, ови юришадими-йўқми, азондан қаро тунгача тентираб, умрини увол қилади...

Шу гаплар таъсириданмикин, ўкиб, касб ўрганиб, бошқачароқ одам бўлдим-у, барибир овдан кўнгил уза олмасдим. Бора-бора бир воқеа туфайлидан мутлақо милтиқ ушламайдиган бўлдим...

Анча йиллар овчилар билан ов овлашиб, кўп жойлардан таниш-билишлар орттирганман. Олис Найзатош қишлоғида ҳам уч яқин танишим бор. Дадам айтганидек, бари қашшоқ яшашади-ю, қўллари очик. Вақти-вақти билан мени йўқлаб турадилар. Қуруқ эмас, тоғ асали,

тоғ пиёзи, хандон писта-ю кийик гўшти каби ноз-неъматларни узишмайди. Мен уларнинг идоралардаги ёки бошқа жойлардаги, хуллас, шаҳардаги ишларини битириб беришга баҳоли қудрат қарашаман. Ҳар гал овчилик суҳбатларида найзатошлик бир мерган ҳақида кўп гапиришади. Унинг исми Уккибой экан. Бутун бошли юкори депараларда энг ўткир мерган саналмиш бу овчи бир воқеадан кейин касбидан бутунлай воз кечган экан. Бунинг сирини ҳеч кимга айтмасмиш. Мени Найзатош томонларга овга қисташади, Уккибой ота билан таништиришни ваъда қилишади. “Гапга чечансан, балки сенга ёрилар”, – деб қўлтиғимга сув пуркашади...

Уккибой отага ўзим ҳам қизиқиб қолдим. Гапни бир жойга қўйиб, ов кунларини белгиладик. Мана, ниҳоят, Уккибой ота уйдаамиз. Тавба, одам ҳам исмига шунчалик тортадимми? Юз тузилишлари, боқишлари, миқтидан келган тошдек гавдаси... Уккибой ота ўрнидан туриб юра бошласа, лапанглаб кетаётган укки ҳозир парвоз қилса керак, деб ўйлайсиз-у, фақат унда қанот йўқ. Бу галги сафарга шайланишимнинг яна бир боиси – ов воқеаларида донғи таралган Уккибой ота билан яқиндан танишув эди. Бир оз дам олиб, ярим тунда чўққилар сари кўтарилишни бошлайдиган бўлдик.

– Биз билан бирга борасизми? – сўрадим кекса овчи билан мулоқотга шайланиб. Аслида унинг овдан бутунлай воз кечганига анча йил бўлганини уч дўстим айтиб берган эди.

– Энди, бизлар қаридик, ўзларинг бораверинглар, – гапни калта қилди хорғин бир киёфада қария. Бу гал иш чиқмади. Биз аввалдан тайёрлаб қўйилган от ва эшакларга юкларни жойлаб, навбатма-навбат миниб, чўққилар сари равона бўлдик. Қум ва шағалдан иборат сўқмоқ бора-бора “тошйўл”га айланди. Йўлнинг давоми нуқул керагаташлардан иборат эди. Тоғчилар уларни йўниб айланма йўллар ясаган, чорваларини ҳам шу тошйўл орқали ҳайдашар экан. От-эшаклар ориқ кўринишли эканига қарамай, устларидаги оғир хуржинлару, қўнқайиб ўтирган одамларни кўтарганча тошдан ясалган “қилкўприк”лардан бемалол ўрлаб боришарди. Улар обдан чайир-чандирга айланиб кетган экан...

Мен аввалига ҳайиқиб, инқиллаб-синқиллаб яёв босавердим. Бурним ерга тегай деб қолганини кўрган шерикларим “нима, сенинг жонинг азизу, бизларники уволми”, дея эшаклардан бирига ўтирғизиб қўйишди. Нуқул тошлардан иборат тубсиз зовларга қараб юрагим увишади-ю, орийат кучлилик қилиб, жим кетавердим. Ниҳоят, бора-бора кўникдим. Кичикроқ икки кўлдан ўтиб, ғира-шира тонг ота бошлаганда, тош доволар оралиғига жойлашган ажойиб бир уммончага йўлиқдик. Унда бемалол кемалар сузиб юриши мумкин эди-ю, атрофда ғуррак, каптар, лойхўрақлардан ўзга бирон-бир тирикжон кўринмасди. Қизик, бу кўллардан бир дарёча оқиб чиқарди, аммо тепадан лоақал кичик жилға кўшилмайди. Ерли овчиларнинг маълум қилишларича, қалин шағал-тошлар остидан сизиб ўтиб, кўлларга қуйиладиган дарёча кўзга мутлақо кўринмас экан. Шу туфайли ҳар қандай об-ҳаво шароитида кўллар зилол ҳолича тураверади, мутлақо лойқаланмайди...

– Шундайин жойларда йирикрок ёввойи ҳайвонлар йўқмикин? – ҳайрон боқдим ерли овчиларга.

– Манови Мерганбекка ўхшаганлар тирикжон қолдирармиди, – шеригига қўлини бигиз қилди Қорабой исмли бақалоқ овчи.

– Ўзинг жа оппоқмисан, тоққа нуқул “қурук” чиқиб, “хўл” қайтасан-ку!

– Бу ишда ҳаммамиз айбдоримиз, – шерикларининг баҳслашувига чек қўйди Мерганбек исмли оғир-босиқ йигит. – Қадим бу кўлларнинг атрофларида пода-пода кийиклар ўтлаб юришар экан. Қолган-қутганларини ўзимиз кўрганмиз, ёлғон бўлмасин, овлаганмиз ҳам. Энди кийикларга етиш учун яна ярим кун йўл юриш керак. Кўл бўйида нонушта қилиб, бироз мизғийлик, бўлмаса меҳмонимизни чарчатиб қўямиз...

– Тоққа “қурук чиқиб”, “хўл қайтиш”ни қандоқ тушунса бўлади? – сўрадим қизиқувчанлик билан. Ерли овчилар бир-бирларига дақкинамо қараб қўйишди. Орага ноқулай суқунат чўқди.

– Тоғ бошига етганимизда ўзингиз тушуниб оласиз, – гапни қисқа қилди Мерганбек.

Катта кўлдан сўнг йўл давоми осон ва завкли эди. Керагатошлар тугаган, сентябрь ойи бошланганига қарамай, атрофда минг хил гул-чечаклар очилиб ётарди. Булар орасида тўп-тўп ўсиб, гуллари олтиндай товланаётган ўсимлик диққатимни тортди.

– Бу нима? – сўрадим Мерганбекдан.

– “Олтин илдиз” (Золотой корень), – изоҳ берди овчи. Бу ўсимлик қиймати женьшеньдан баланд бўлса бордир-у, кам эмас. “Олтин илдиз” уч-уч ярим минг метр баландда ўсади. Афсус, буям йилдан-йилга камайиб, юқорилаб борапти.

– Биз шунчалик баланддамизми?!

– Ҳа-да!..

Тоғ бошига етиб қолган эканмиз. Учли чўққилар, қатор-қатор қиру зовлар кўз илғамас уфқларга тутшиб кетган. Овчилар эшак-отларни устларидаги юклардан халос айлаб, ўтлоқларга бойладилар. Кейин мендан нарироққа боришиб, юк қопчаларидан дурбинларини чиқаришди-да, узоқ-узоқларни, атрофдаги сою зовларни кузатишиб, бир-бирларига нималарнидир маъқуллашди. Сўнг тарқалишиб, атрофдаги тошларнинг қавак-камарларидан кучли ов милтиқларини келтириб, созлаб олдилар...

“Қурук” чиқиб, “хўл” қайтишнинг дастлабки маъносини энди тушундим. Тоққа милтиқ кўтармай чиқиб, ўлжалар билан қайтишни тоғликлар қискагина шундай изоҳлар эканлар. Мен эса қўштиғ милтиғим, ўқдонли камзулим тўла ўқ ва бошқа турли ов анжомларимни қоп ҳамда рюкзакларда орқалаб юрибман, камида йигирма килограмм чиқар-ов. Уларни созлаб, мен ҳам овга шайландим...

– Ўх-хў, юк босиб қолибди-ку сизни, мерган ака! – елкамга қоқиб қўйди Мерганбек.

– Илож қанча, биз “хўл” чиқибмиз-да, – дедим. – Хўш, мен нима қилай?

– Сиз шоир одамсиз, тошнинг мана бу тапчанида ёнбошлаб атрофни томоша қилинг, илҳом келиб қолса шеър-пер ёзинг. Ҳа, айтганча, устингиздан Улар (ёввойи курка) учиб ўтгудай бўлса, “ўн олти”нгиз билан отиб оларсиз. Бу тоғларда сиз учун бошқа ов йўқ.

– Каклик-чи? – сўрадим ҳафсалам пир бўлиб.

– Какликлар анча пастда яшайдилар. Айтмоқчи, манови дурбин ҳам сизга асқотади, бизларнинг ов овлашимизни кузатиб, зерикмай ўтирасиз...

Йигитлар сойма-сой ошиб кетдилар. Улар бир ғойиб, бир пайдо бўлар, тошу шағаллар устларидан шунчалар усталик билан ўтар эдиларки, бирон шарпа сезилмасди, овоз эшитилмасди. Қорабой олдинда, Мерганбек ўртада, Ўскантой юқорида, довонма-довон ошмоқдалар. Овчиларнинг бу усули азалдан бор: биридан қочган ов иккинчисига, ундан ҳам омон ўтса учинчисига йўлиқади...

Бир маҳал Қорабой тош панасига ўтди-да, дурбин билан синчиклаб кузата бошлади. Кейин шерикларига нималарнидир имо-ишора қилди. Улар тошлар орасида бирдан ғойиб бўлдилар. Қорабой аста кўтарилиб милтиғини тўғрилай бошлади. Дурбин билан овчи мўлжаллаётган томонга қарадим. Унча узоқ бўлмаган масофадаги тош устида каттакон тоғ эчкиси овчига тикилиб қотиб турар, туёғини тошга уриб-уриб кўярди. “Овчини кўрди-ку, нега қочмаяпти, тагин туёғини тошга ургани нимаси?” Тош ёнбошидаги ўтлоққа қараб бунинг сирини тушундим: майса орасида эчкининг кўзга кўриниб қолган боласи ўтлаб юрарди. Она кийик (ёввойи тоғ эчкисини биз томонда шундай дейишади) боласини ҳимоя қилиш учун ўзини нақ ўққа дучор қилаётган экан!

– Қорабой, отма-анг, боласи бор экан!

Менинг хайқириғим билан бир пайтда ўқ гумбурлади. Она кийик тикка зовга – Қорабой томонга думалаб кетди. Ўқ овозидан чўчиб тушган улоқча сакраб тош устига чиқди-да, чўзиб-чўзиб маъраганча онасини излай бошлади. Шу зум яна ўқ овози янграб, улоқча ҳам онаси ортидан равона бўлди!.. “Эҳ, номард, боласи бор кийикни кўриб туриб отди-я! Улоқчасини

қандай кўзи қийдийкин-а?!” Шериклари тезда Қорабойга ёрдамга келдилар. Она кийик ва боласини кўтаришиб, менинг олдимга олиб чиқишди. Она-бола жайронларнинг кўзлари очик қолган, улар жуда мунгли, мижжаларида ёш йилтирарди. Буни кўриб ичимдан бир нима узилиб кетгандек бўлди.

– Ҳа, шоир ака, намунча қайғуга ботмасангиз? – ўлжаларни нимталар экан, менга қараб-қараб кўярди Қорабой. – Овчи халқи тошбағирроқ бўлиши керак. Ов овчилар учун чиқарилган. Ё ўзингиз жонлини бежон қилмаганмисиз?..

– Она-болани отиш шартмиди, такаларни овласаям бўларди-ку?!

– Боласини кўрмай қоппан-да, шоир ака. Униям отмасак бари бир иту қушлар еб кетарди, – дея Қорабой шерикларига юзланди. – Энди шоир акамиз айтган такаларга навбат.

Хуллас, тоғ тепасида икки кун ов қилиб, Уккибой отаникига “жиққа ҳўл” қайтдик. Ўлжаларни тақсимлаб, менга ҳам улуш ажратдилар. Кўз олдимдан она-бола кийикларнинг мўлтираган кўзлари кетмасди, улушни рад этдим. Уккибой ота менга хайрон боқди.

– Аразладингизми, тоғдаги воқеага? – беписандлик билан гапириб қўйди Қорабой. – Аразлаган қуруқ қолаверади, овнинг расм-русуми шундақа! Ҳалиги... ёзувчилигингиз бор, тоғдаги воқеани ёзиб-позиб юрманг, тагин.

– Ёзсангизам номларимизни ўзгартириб ёзинг, – Қорабойнинг гапига қўшимча қилди Мерганбек. Ўскантой, ҳар доимгидек, индамай ўтираверди. Шунданми, унинг лақаби “Ўсканжим” экан.

Овчилар менинг улушимни Уккибой отага қолдиришиб, уй-уйларига тарқалишди.

– Телим (улуш)дан неға воз кечдингиз? – хайронлиги тилига кўчди Уккибой отанинг. – Тоғда нима бўлди ўзи?

Она-бола кийик воқеасини ва бундан буён кўлимга милтиқ олмаслик онтимни эшитган Уккибой ота кулимсиради-да:

– Овчиликда не балолар бўлмайди, – деди кўл силкиб. – Менинг саргузаштларимни эшитсангиз, билмадим, не куйга тушар экансиз?.. Ёки биттагинасини айтиб берайми?.. Майли ҳовурдан тушишингиз учун айтсам айта қолай, – ўзи сўраб ўзи давом этди мезбон. – Кўриб турибсиз, сўққабосман. Менинг ҳам, ҳар ким ҳавас қилгудай, ҳар томонлама тўқис хотиним бор эди. Бечора содда тоғ қизи мерганларнинг сарасига турмушга чиққани учун дастлаб ўзини жуда бахтиёр сезарди. Кейинроқ пушаймон бўлди-ю, кеч эди...

Мен бунақа кийик-пийик овламасдим, фақат айиқларнинг сараларини танлаб отганман. Бир кун “Қоронғи тўқай”да тўсатдан кичикроқ айиққа дуч келиб қолдим.

Қоронғи тўқай ўз номи билан хилват жой эди, шу пайтларда. Кейинчалик дарахтлари кесилавериш, тирикжонлари овланавериш оддий тўқайга айланиб бўлди...

Бир кун бир айиқ типпстик турганча менга кучоқ очиб келяпти. Айтдим-ку, мен айиқларнинг энг йирикларини танлаб отардим. Бу эса кичикроқ, худди мен билан кучоқлашишга шайланган каби бемалол келяпти. Отмасликнинг ҳеч чораси йўқ, бир ўқ билан қулатдим. Кейин қулайроқ жойга судраб ўтиб, терисидан лошини ажрата бошладим. Терисини шилиб бўлиб, бундоқ қарасам... ё, пирай, қаршимда гўёки хотиним қипяланғоч бўлиб ётибди-да! Хаёлимда: “Қадим бир эру хотин шаккоклиги туфайли қарғишга учраб айиқ бўлиб қолган экан, айиқлар шулардан тарқалган...” деган ривоят жонланди. Мен шафқатсиз овчи эдим, аммо айнан мана шу жойда кўнглим бир хил бўлиб кетди. Аммо дарров ўзимни кўлга олдим-да, айиқнинг айнан ёш аёлларникидай бўлиғ сийналари ва кераксиз бошқа жойларини кесиб ташладим. Лошини қопларга жойлаб, шаҳардаги келишилган дўконга элтиб бердим. Бари бир бу воқеа кўз ўнгимдан сира ўчмасди. Мен аҳмоқ шуни хотинимга гапириб берибман-а! Аёлимнинг биринчи хомиласи эртасигаёқ тушди-қолди! Йигитчилик эканми, буням унутиб, айиқ овини давом эттираверибман. Кейинги гал эса!..

Қарасам, Уккибой отанинг уккиникидек катта-катта кўзларидан шашқатор ёш оқяпти. Овози

хам титраб-титраб ўчди. Кейин нима бўлди деб сўрашгаям тилим бормайди. Қарияга чой қуйиб узатдим. У бир сипқоришда пиёлани бўшатди-да, “гапиролмайман, қолганини эртага...” дея ўрнидан кўзғалди...

Обдан чарчаган эканман, чошгоҳгача ухлабман. Ўрнимдан туриб ҳовлига чикдим: бир-икки дапқир ёмғир ёғиб ўтган. Бу атрофдаги тоғлар тароватини кўринг! Куруқ оппоқ қоялардан иборат Найзатош куёш нурида зардек товланади. Тиккайган бирор ўт-ўлан ёки дарахт-ўсимлик йўқ. Унга қарама-қарши томондаги Бахмалбулоқ тоғи эса бошдан-оёқ яшил либосга бурканган. Ушбу эгиз тоғлар орасида ўн-ўн беш чоғли хонадонга эга Найзатош қишлоғи жойлашган. Кеча қоронғида қайтганимиз учунми, обдан ҳориганлигимданми, такрорланмас бу гўзалликларни пайқамаган эканман. Уккибой отанинг ёлғизлик ҳолатини кўриб кеча ўйлаган эдим: “Кетмайдими, шаҳар-пахарга бош олиб. Бир-икки хонали квартирада яшамайдими мазза қилиб!” Энди унга қарши жавоб туғилди: “Манови жаннатмаконларни ташлаб қаёққаям борарди!” Учта кўлдан тушиб шарқираб оқаётган дарёчада мазза қилиб ювиндим. Қайтишда собиқ мерганнинг хонадони атрофларини кузатдим: олмазор, шафтолизорлар алоҳида. Сара мевалар обдан етилган. Ҳар бири кафтга сиғмайдиган оқ шафтолилар “мендан яхшироқ қандай емиш бор?!” деб ўзини кўз-кўз қиляпти. Тунука билан ёпилган каттагина уй хоналари шинам, шаҳарликларникидан сираям қолишмайди. Бадавлатлик сабаби аён: мерган овчиликни ташлагач, боғдорчилик ва деҳқончилик билан машғул экан...

Мен дала айланиб юрганимда, меҳмонхона йиғиштирилиб, нонушта тайёрланибди: каттакон хонтахта усти турли ноз-неъматларга тўла. Шоҳкосада тоғ асали дейсизми, писта-бодомлар дейсизми, қаймоғу сутлар дейсизми! Лофи билан айтганда, косадаги совунқираган сутнинг қаймоғи устида чанғи учса кўтаргудай!..

– Келинг, азизим, тўрга ўтинг, – ўрнидан туриб мени қаршилади Уккибой ота. – Яхши дам олдингизми, кеча обидийда қилавериб, обдан жонингизга теккандирман-а? Сизни ёзувчи дейишади, тагин ёзиб-чизиб юрманг, кўнглим бўшаб гапириб юборибман, ҳеч кимга айтмаган сирларимни...

Шу пайт эшик шартта очилиб, остонада таёқ кўтарган дуркун бир бола пайдо бўлди:

– Дода, молларни яйловга ҳайдаб келдим!

– Баракалла тойчоғим, амакинг билан кўришмайсанми?!

– Ассалому алайкум...

– Ва алайкум ассалом, – лочин кўзли, юмалоқ юзлари бўлалли қоматига ярашган болакай узатиб турган лўппи қўлчасини беихтиёр меҳр билан силадим. – Исмингиз нима, отахоним?!

– Нажотбек! – болакайнинг овози ёқимли ва жарангдор эди. Сўнг шарт Уккибой отага бурилди, – меваларнинг тўкилганларини теришга кетдим! – шундай деб хонадан ўқдай отилиб чиқиб кетди.

– Неварангизми? – сўрадим “олов” болакай ортидан ҳавасланиб.

– Неварам ҳам, болам ҳам, хуллас, бор-йўғим, жону жаҳоним мана шу бола! – деди Уккибой ота овози титраб. – Мен уни болалар уйидан асраб олганман! Ҳа, энди мавриди келди, кечаги суҳбат давомини айтмасам бўлмас...

Индамадим. Орага гап сиғмас эди.

– Ёшгина жувонга ўхшаш айикни отиб, биринчи боламдан айрилганимдан кейин ҳам мен овсар хулоса чиқармаган эканман. Аммо хотинимнинг кўнгли совиб, ўзини олиб қочишларини сезиб юрардим. Кўп йиллар бўйида бўлмади. Мен уни юпатишга уринардим, фарзандимиз бўлмаса номимиз бутунлай ўчиб кетишини қайта-қайта гапираверардим. Ниҳоят, хотиним яна фарзанд кута бошлади. Худди шунда овни ташласам ўламанми? – Уккибой отанинг кўзларидан яна ёш оқа бошлади. – Айиқ гўштини хуфиёна сотадиган мижозларим қистайвериб сира кўйишмасди. Ўзим ҳам улар берадиган “кўк пуллар”га илҳақ бўлаверардим..

Қиш қаттиқ келган. Бир ўнгирда она айиқ қишлашини билардим. Бу гал шуни мўлжаллаб

овга чиққан эдим. Икки-уч метр қалинликдаги қор устида кетиб боряпману, кўнглим ғаш. Хотинимнинг ой-куни яқинлашган эди. Уйда гўшт ҳам қолмаган. “Хотиним гўштли овқат ейиши керак, йўл-йўлакай бирор ўлжани отиб қайтсаммикин?” иккиландим ўзимча. Айиқнинг айнан одамга ўхшашлигини кўргандан бери айиқ гўшти ейишни бас қилган эдик. Отганларимни шаҳардаги таниш дўконга олиб бориб “кўк пуллар”га алмаштирдим-да, хоҳлаган нарсамни харид қилиб қайтардим...

Қалин қор устида авайлаб борар эканман, тепада қанот товушларини эшитдим. Милтиғимни ўнгладим, учиб бораётган ёввойи куркаларга бараварига иккала ўқдонни бўшатдим. Икки Уларнинг қанотлари ёпилиб тушиб келаётгани асносида оёғим остидаги қор кўчаётганини сезиб қолдим. Қор кўчиши учун биргина ўқ овози таъсири етишмаётган экан, шекилли. Қутулиш у ёқда турсин, уч-тўрт кадам босишга ҳам улгурмай, катта қор қуюни орасига кўмилиб, пастга юмалаб кетдим!.. Кўзимни очсам, нақ ўзим мўлжаллаган, она айиқ қишлайдиган ўнгирнинг қоқ ўртасида ётибман!.. Чамамда, мени думалоқлаб ўраб олган “қор кўрпаси” фалокатлардан асраган-да, ўнгирга тушиб урилгач, сочилиб кетган...

Аста кўзғалдим, ҳеч қаерим шикастланмабди. Ўрнимдан турдим-да, қорнинг ғира-шира ёруғида ташқарига йўл кидирдим, қани энди чора топилса! Улкан қор тоғи қуршовида қолганимни пайқаб, бутун вужудим музлаб кетди. Хаёлимга лоп этиб ой-куни яқин хотиним келди. Қандай қилиб бўлсаям қуршовдан соғ-омон чиқишим, хотинимнинг ёнида бўлишим керак! Баданим музлаб борарди. Нажот излаб, ғор ичкарасига юрдим. Умид қилганимдек, катта она айиқ ёнбошлаганча қиш уйқусида қарахт, биттагина боласи бир кўкрагини оғзига солиб эмиб ётарди. Мен унга аста яқинлашдим. Мукка тушган кўйи бўш кўкракни сўра бошладим. Илиқ сут таъми баданимни яйратиб, жонимга ором бахш айлади. Бора-бора кўркув йўқолиб, мени уйқу элитди... Шундоқ қилиб, азизим, айиқ билан она-бола бўлдик. Неча кун айиқ эмиб ётганимни билмайман-у, қор қуршови эриб, бир жойда ғира-шира туйнук очилганини кўриб қолдим. Мени эмизиб қишдан омон-эсон чиқарган айиқ “онам”га ва ризқини баҳам кўрган “укам”га миннатдорчиликларимни кўз ёшларим ила изҳор айлаб, уйимга шошилдим. Йўлда келар эканман, бундан буён кўлимга милтиқ ушламаслик, айиқларни, умуман, тирикжонларни жоним бориचा ҳимоя қилиш учун қайта-қайта онт ичардим, хотиним ва боламни омон-эсон сақлаш ҳақида Тангри Таолога ёлборардим. Афсус, овга жўнаётганимда Қодир Аллоҳ ёдимда йўқ эди. Хотинимни Улуғ Зотга омонат топширмаганман, таваккул қилмаганман. Тўлғоқ дарди азобида қолган хотиним қийнала-қийнала туғибди-ю, оламдан ўтибди. Кейинроқ хабар топган кўшнилари изсиз ғойиб бўлган мени ўлганга чиқаришиб, хотинимни ва кун кўролмаган мурғакни бир жойга дафн этишибди. Охирги овим мана шундоқ фалокат билан тугаган, азизим!..

– Бу сирларни нега уч оғайнимга айтмагансиз?

– Айтсам, айиқни отиб, болаларини кўшиб сотиб юборишарди-да!

Уккибой ота оёқларини чўзиб юборганча хўнг-хўнг йиғлар, уни юпатишга ожиз эдим. Сал олдинги гўзалликдан ҳайратларимдан асар қолмади. Фақат бир илинж кўнглимга таскин берарди: “Нажотбекни астойдил ўқитиб, тарбиялаймиз. Бизнинг уйимизда туради. Бу жойлар тоғ ҳовлиси бўлиб қолаверади. Ўсиб-улғайиб, ўрганиб, она-табиатимизнинг ҳақиқий ҳимоячиси бўлсин! Уккибой отанинг тирикликдаги армонларига малҳам кўйсин!..”

*“Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси,
2010 йил 15 октябрь сони.*

ТУЛКИ БОЛАСИ

Воқеий ҳикоя

Ўрмон мерган кўзи илиндими-йўқми, тонг бўзара бошлаганини кўра солиб ўрнидан туриб кетди. Ўғилчасининг ҳарорати баланд, туни билан инграб чиққан эди. Уйқуга қонмаган овчининг боши сирқираб оғрийди, кўнгли ғаш. Бунинг устига, кеч куз ҳавоси эмасми, қибладан изғирин аралаш совуқ туман ёпирилиб келмоқда.

Шунақа мижғов ҳавода иссиқ ўрнини ташлаб, изғиринга чиқадиған одам камдан-кам топилса керак. Ўрмон полвон эса, кўнглига бир ният тугдими, тамом, осмон узилиб ерга тушса ҳам аҳдидан қайтмайдиганлардан.

Ҳамюртлари унга иккита ном қўйган. Норғуллиги учун полвон, чумчукни кўзидан уриши туфайли мерган дейишади.

Шундай қилиб, мерган қарға “қағ” демасдан ҳовлига тушди. Аммо ҳаво ов учун нобоп эди. Буни кўрган Ўрмоннинг оёғи тоққа тортмади. Ўринга таппа ташлаб, куни билан ухламоқчи, бир галгина аҳдидан қайтмоқчи бўлди-ю, дарҳол ўз-ўзини койиди: “Шу вақтгача қилмаган номардликни энди бўйнимга оламанми? Шайтоннинг васвасасига бир гал юрсам, умрбод ундан қутулиб бўлмайди. Йўқ, уйқу – ғафлат, ҳеч бўлмаганда қопқонлардан хабар олишим керак”. У сув ўтмас камзулини елкасига ташлаб, ёпғичини бошига кўтарди. Уйдагиларни, айниқса бемор ўғлини уйғотиб юбормаслик учун эҳтиёткорлик билан, аммо тез ҳаракат қилиб залворли сўйили, чилвир, ов пичоғини олди, кўштиғни елкасига осди-да, кўчага қараб уч-тўрт одим ташлади. Кейин бирдан тўхтаб, шарт ортига бурилди ва ўғилчаси ётган хонага аста мўралади. Туни билан ўғлининг иккала юзи нақшдек қизарган эди. Хотини эса ўғил тепасида ҳамон мудраб ўтирарди. Раҳима кўзини аранг очиб, ғамгин юзини эрига бурди-да:

– Бугунги овингизни кўя қолсангиз бўлмайдами? Ахир туни билан кўз юммадингиз-ку, устига-устак ўғлимиз... – деди ҳазин товуш билан.

Овчи хотинига ўқрайиб қаради. У ўзини “йўлдан урадиган”ларни ёмон кўрарди.

Ота шарпасигами ёки ойисининг шивирини эшитибми... ўғилчанинг кўзлари очилди. Бола ҳар доим отасига кўзи тушганда нимагадир дадилланиб кетарди. Тили бийронлашиб қолган болақайнинг товуши зўр-базўр чиқаётган бўлса ҳам, “сир бермай”, чираниб сўради:

– Менга нима оптеласиз, ада?

Ўғилчаси аранг нафас олаётганидан бурун катаклари керилиб, ҳарорат зўридан кўз қорачиклари чўғдек ёниб турарди. Буни кўриб юраги увишиб кетган мерган:

– Сенга тулки боласи обкеб бераман, ўғлим! – деди шоша-пиша уни юпатиш илинжида.

– Тиригини обтелинг, адажон, хўпми?

– Ҳа, ҳа, албатта тиригини... – дея овчи дарҳол эшикни ёпди. У ўғли ёнида яна бир оз турса, бу ердан чиқиб кета олмаслигига кўзи етган эди.

Мерганнинг иши овда ҳам ҳадеганда юришавермади. У чангалзорлар оралаб кетган ён йўллар оша бир қопқондан иккинчисига ўтарди-ю, ҳафсаласи пир бўларди: улар қандай қўйилган бўлса шундайлигича турган эди. Кейинги иккитаси ов ўрнига тупроқни кўтариб турган кигиз парчаларини қисиб қолганлиги Ўрмоннинг кўнглини баттар ғаш қилди.

Ҳавонинг авзойи бетиним айниб бормоқда эди. Изғириннинг аччиқ захри етмагандек, бирдан қор бўралай бошлади. Атрофдаги туман қуюқлашиб, беш қадам нари кўринмай қолди. Пастдаги сой шовқини аллақандай нохуш нола каби эшитилади қулоққа. “Бугун овга чиқмасам бўлар экан, - афсусланди мерган. – Майли, охириги қопқонни ҳам бориб кўрайин-чи...” Тоғ ёнбағридаги барча майда йўлларни бирлаштирган жойга қўйилгани учун полвоннинг сўнги илинжи шу қопқондан эди. Чиндан ҳам қопқон қўйилган жойида кўринмасди. Чуқурча очилиб ётар, тезаклар аралаш тупроқ ичида кигиз парчаси қолганди, холос.

Қопқонга бойланган кўра шохи излари овчини сой томон бошлади. Ўрмон ҳовлиқиб,

югурганча пастликка тушиб борди. Катта шаршара қошидаги олча дарахти панасида анча етилиб қолган тулки боласини кўриб, юраги таскин топди. “Тириклай олиб бориб, ўғлимни севинтираман”, деган қувончли фикр ўтди хаёлидан.

Одам шарпасини сезган жонивор тез ўгирилиб қаради. У ажал муқаррар эканлигига иқроор бўлибми ёки шафқат кутибми... дам Ўрмонга, дам унинг қўлидаги сўйилга термиларди. Одатда, қопқонга тушган ҳайвон одамни кўрди дегунча талпиниб, юлқинавергувчи эди. Бу тулки боласи эса шумшайганча ўтираверди.

Ўрмон тулкининг милтираётган кўзларига қараб, юраги жиз этди. Бу кўзлар, нимагадир, ўғилчасининг азонги боқишларини эслатиб юборган эди.

Шу пайт тулки оёғининг қопқонга қисилган жойига овчининг кўзи тушди. Оёқ суяги чўрт узилиб кетган, уч-тўртта пайгина овни ушлаб турарди. Бир-икки юлқиланса, пайлар узилиб, тулки кутулиб кетадигандек.

Ўрмон ҳар эҳтимолга қарши сўйилни ўнглаб олди.

Овчининг кўнглидаги шум ниятини сездими, тулкича қопқондан кутулиб кетиш учун урина бошлади. Овчининг назарида тулкини қопқонга боғлаб турган пайлар узилиб кетгандек бўлди. У беихтиёр сўйил билан бир урди. Уришга урди-ю, тулки боласини тирик сақлаб қолиши кераклиги шу заҳоти лоп этиб эсига тушди. Аммо... ғишт қолипдан кўчган, битта зарбанинг ўзидаёқ жонивор тил тортмай қолганди.

Овчи ҳолсиз одимлар билан ҳовлисига кирди-ю, ёлғиз боласини “тез ёрдам” касалхонага олиб кетганини эшитди.

...Ота нафасини сезгач, ярим беҳуш боланинг киприклари оҳиста пирпиради-да, бир-биридан ажралди. Тим қора кўзлари жовдиради. Гўдак жилмаймоқчи бўлди, кўлчаларини аранг кўтариб, отасига чўзди. Ўрмон тоқат қилолмади, боласини даст кўтариб бағрига босди. Унинг қулоғи остида ўғилчасининг ҳолсиз шивири эшитилди:

- Ада, тирик тулки боласи обтелдийми?

Эртаси, тонг маҳали овчи жаҳд билан яна тоққа жўнади. Кун очилиб кетган, улуғвор чўққилар орасидан мўралаётган қуёшнинг заррин нурлари остида оппоқ қор кўзни қамаштирарди. Туни билан совуқда очиқиб қолган какликлар булоқ бўйларидаги шиварларда тимирскиланиб юришибди. Каптарлар қиров кетишини кутиб, тошларнинг устиларида ғуж-ғуж бўлиб тумшайишиб ўтиришибди.

Ўрмон мерганнинг аввалги пайтлари бўлганда-ку, ови зап барор оларди-я! Аммо у ҳозир ҳеч қаёққа боқмай, қопқонлари томон шашт билан борарди. Бугун биринчи қопқондаёқ иши юриша бошлади: унга катта бўрсиқ илинибди. Овчини кўрган жонивор бир амаллаб кутулиб кетиш учун жон-жаҳди билан юлқинишга тушди. Буни кўрган Ўрмон дўстларининг “топшириғи”ни эслади. “Бўрсиқ илинтирсанг, гўштини қайнатма қиламиз, ёғига ош дамлаймиз”, дейишганди улар. Овчининг тишлари беихтиёр ғичирлаб кетди, совуқданми, бошқа сабабданми, кўзларидан чиққан ёшни увушиб титраётган мушти билан артди. Сўнг ўнг кўли билан бўрсиқнинг бўйнидан ушлаб турди-да, оёғини қопқондан чиқариб қўйиб юборди. Бўрсиқ озод бўлганига ишонмагандек, овчига бирпас серрайиб қараб турди, кейин уч оёқлаб чопганича ўзини чангалзорга урди. Овчи ҳамма ўлжаларни қопқонлардан шу алфозда озод этди. Орқалаб олган қопқонларини эса... кеча тулки боласини ўлдирган жойга олиб тушиб, катта тошлар билан уриб синдира бошлади. У хунук овозда баралла йиғлаб, қопқон синиқларини ҳар томонга улоқтирарди. Парранда-ю даррандалар бу телба одамнинг хатти-ҳаракатларига ҳайрон қолгандек, кавак-каваклардан, тош ва шох-шаббаларнинг паналаридан бўйинларини чўзиб қараб турардилар.

“Ҳаёт” газетаси,
2010 йил 25 ноябрь сони.

ТАРҒИЛ ОЛМА

Воқеий ҳикоя

Тақдиримдан нолимайман. Диёримиз марказида чиқадиган, жамики иждокорлар орзусидаги мўътабар даргоҳларда масъул вазифаларда меҳнат қилдим. Бахтимизга электр поезда бор экан, азонда жўнайман, кечга томон яна иккинчи вагонда қайтаман. Дилтортар одамлар уюшиб, давра ташкил этган эканлар, шуларга қўшилиб олганман. Файзулла ака даврабоши. Сафимизда Азимжон, Ўқтамжон, Ҳабибулло сингари ўн чоғли сара йигитлар бор. Бешинчи бекатдан давра маликаси чиқадилар. Ул хонимга битта жойни банд қилиб борамиз-да, Файзулла ака ёнига ўтказиб юборамиз.

Даврабошимиз таъкидлашича, қаторда аёл бўлгани маъкул: “Эркаклар одоб сақлашади, ҳаддиларидан ошмайдилар, чегарадан чиқиб кетмайдилар...”

Умр шундай ўтаверди. Баъзан суҳбатлаша-суҳбатлаша манзилга еганимизни билмай қоламиз, баъзан гап-гапга қовушмайди. Шунда кимдир китоб ўқишга тутинади, бошқа бировни мудроқ босади. Мен кўпинча дераза оша атрофни кузатиб бораман...

Баҳор ўз ўрнини ёзга бўшатиб бераётган кунлар эди. Поездимиз сўнгги бекат – Солор сари илгарилаб борар экан, ўнг томондаги боғлар орасида ажойиб манзарага кўзим тушди. Шу заҳоти ёдимда жонланди: бултур айнан шундай кезларда бу ажойиботни кўрган эдим. Бироқ фикран иккиланиб, кўрганимни ҳеч кимга айтмагандим. “Ёз ҳали бошланмаган бу пайтда олма пишармиди, ўтган йилги хазон фаслидан қолган қуруқ барглар бўлса керак”. Энди эса, тикилиб қарасам, улар чинакам пишиб турган тарғил олмаларга ўхшарди...

Ёнимда ўтирган Файзулла аканинг қулоғига шивирладим:

– Таксир, анови боғ орасидаги олма дарахти мевалари чинданам пишганми? Ёки!...

Даврабоши хушчақчақ, шу билан бирга бироз аскиябоз, ҳозиржавоб инсон эди. У бор бўйи билан мен томон ўгирилди-да, жилмайганча кўзимга тикилиб:

– Синов муддатини ўтамай туриб, бизнинг меваларга кўз олайтирганингиз нимаси? – деди. Сўнг мен кўрсатган томонга қараб, у ҳам ҳайрон қолди. – Тўғри пайқабсиз, мевалари шу қадар йирик ва бунчалар эртапишар олмани умрим бино бўлиб мен ҳам шу жойда кўрдим. Бу ҳақда гап очганингиз яхши бўлди: вақт топиб борасиз-да, ўша тарғил олмадан олиб келасиз. Сизга вагон жамоасининг топшириғи. Совғани иккита қоғоз халтага жойлаштирасиз: бири ҳаммамизга, яна бири вагонимиз маликасига!...

– Жуда тўғри! – дейишди даврадошлар бир овоздан. Вагон маликаси индамади-ю, чиройли ёноқлари лоларанг тусга кириб, кўзойнагининг гардишларини нафис рўмолчасига артиб-артиб ўтираверди. Чамаси, Файзулла аканинг кутилмаган топшириғи ифбатли бу аёлни тадбиридан адаштириб қўйган эди...

Шу куннинг эртасигаёқ вазифани бажаришга киришдим. Ишимни барвақтроқ тугаллаб, поезд жўнашидан бир соатча олдин Солорга етиб бордим. Қўлимдаги юкларимни бекат навбатчисига омонат топширдим-да, чаққон бориб, боғ эгаси эшигини тақиллатдим. Остонада бўйчангина, гўзал бир қиз пайдо бўлди. Вагон жамоаси топшириғини ҳазил аралаш тушунтирган эдим:

– Марҳамат, истаганингизча териб олинг, – деди у жилмайиб.

Дарахтга чиқишнинг ҳожати қолмади, ерга тўкилганларидан сараларини ажратиб, қоғоз халталарни тўлдирдим. Пул узатган эдим, қиз рад этди.

– Унда, яна бир илтимосимиз бор, – дедим унга. Улаб кўпайтириш учун олма новдасидан баҳорда олсам майлими?

– Афсус, келгуси баҳорда бу ховлиниям, дарахтларниям, тарғил олмаларниям тополмасиз, деган хавотирдаман, – деди қиз маъюсгина.

– Нима учун? – ажабландим мен.

– Ана қаранг, – юқори томонга ишора қилди у. – Қўшниларимизнинг ҳовли-боғларини бир бошдан текислаб келишяпти. Бу жойларда қандайдир ишхонанинг бинолари қурилармиш. Бизга ҳам муддат белгилашган: шаҳарда янги қурилаётган кўпқаватли уйлардан бири битиши билан кўчиб ўтишимиз керак экан. Шундан кейин, бу жойларни текислаб ташлайдилар...

– Худо хоҳласа, тарғил олмани улаб кўпайтирамиз, уни албатта сақлаб қоламиз!

– Кошки эди! – деди қиз мен билан хайрлашар экан.

Поездда қатнаб ишлайвердик, кунлар ўтаверди. Даврадагилар ўз юмушлари билан банд, менинг хаёлимдан бир фикр аримайди: “Ишқилиб, баҳоргача тарғил олмани йўқ қилиб юбормасалар бўлгани...” Аксига олиб, қурувчилар жадал ҳаракат бошладилар: теварак-атрофни текислашиб, қиш давомида уйни ҳам бузиб ташладилар. Шундан сўнг боғни бир бошдан қийратишга тушдилар. Ниҳоят, навбат тарғил олмага келди. Мен ҳар куни кўрқа-писа олмага қараб ўтаман, “уни паноҳингда сақла”, деб Тангрига илтижо қиламан. Ё, қудратингдан, шу жойда иш бирданига таққа тўхтаб, қурувчилар анча вақт кўринмай кетдилар. Қувончим ичимга сиғмасди. Шаҳарга ҳам қалин қор тушган, шу туфайли иш тўхтатилгандир, балки. Баҳор ҳам мўралай бошлаган эди. Қор кетар-кетмас, қурувчилар яна пайдо бўлишди. Шу куни эрталаб сўнгги бекатдан сўнг ҳамма ўз юмушига тарқалди, мен тарғил олма сари шошилдим. Етиб келиб қарасам, шўрлик дарахтни кўпориб ташлашибди. Аммо бадани ҳали “иссиққина” эди. Шу заҳоти миямга бир фикр келди:

“Ҳозироқ дарахт наваларидан кесиб олиб, ортимга қайтаман ва қишлоққа чиқиб пайванд қилдираман. Тарғил олмани сақлаб қолишим керак!...” Сурх навалардан бир боғламини кўлтиқлаб қишлоққа жўнадим. Етиб келиб, дастлабки қилган ишим – энг яхши пайвандчини суриштириш бўлди. Кимдан сўрамайин, гўё ҳаммалари келишиб олгандай, Абдуманноп ака Мирғулом ўғли улаган пайвандлар беҳато кўкариб кетишини айтишарди.

Ҳамма мақтаётганини айтиб кўндиришга уринар эканман, Абдуманноп аканинг соддадил ва беғубор юзида жилмайиш пайдо бўлди. У булут қуюқлашиб бораётган осмонга қараб-қараб кўяр экан:

– Ҳавонинг авзойи чатоқ, ёмғир қорга айланиши мумкин. Устига-устак пайвандлаш фурсати тўлиқ келгани йўқ, балки бирор ҳафтадан кейин бошқа новдалар олиб келарсан? – деди. Мен куйиб-пишиб воқеани тушунтирдим, бу сўнгги имконият эканлигини қайта-қайта таъкидладим.

– Майли, сазанг ўлмасин, аммо кўкариб кетишига кафолат беролмайман, таваккал қиламизда, - деди боғбон керакли асбоб-ускуналарини жамлаб.

Боққа етмасимизданоқ совуқ томчилар бошланди. “Айтмовдимми”, дегандай, Абдуманноп ака менга қараб кўйди. У новдаларни беш-олти туп олма дарахтига улаб улгурмай иккаламиз жикқа ҳўл бўлдик. Шунда ҳам мен уни кўярда-кўймай, қолган новдаларниям улаб беришга қистайвердим. “Бири бўлмаса бири шояд кўкариб кетса”, дердим қайта-қайта.

Совуқ ёмғир ҳўл қорга айланди. Бир аҳволда қайтар эканмиз, Абдуманноп ака ҳар доимгидай самимий хайрлашар экан: “Агар биронтаси кўкариб кетса ошиғинг олчи, мевага кирганда мениям чақирарсан, - деди. Буни қарангки, шунча пайванддан биттагинаси тутиб қолибди. Қувончим ичимга сиғмай, суюнчи олиш учун Абдуманноп аканинг уйига югурдим. Не кўз билан кўрайки, Абдуманноп аканинг эшигида бел боғлаган қатор одамлар бошларини қуйи эгиб туришарди. Шўрлик қўли гул боғбон! Катта кўчани кесиб ўтаётганда ғоят тезликда келаётган машина уриб кетибди!..

Булар анча йил олдинги воқеалар. Абдуманноп ака улаган олма ҳозир кўркам ва сершоҳ дарахт. Ҳар йили ҳосил беради. Мевалари йирик, тарғил. Азим шаҳарда қачонлардир кўзларни қувонтириб, ҳаммани хайратга солиб турувчи меваларнинг ўзгинаси! Фақат, тоғ шароити туфайлими, улар май охирида эмас, июн ўрталарида пишади.

Тарғил олма сабаб энди бинойидек боғбонмиз. Боғ ишларига берилиб кетиб, томоркамизни сархил мевазорларга тўлдириб юборганмиз. Ўн гектардан зиёд тоғ терассаларида ҳам сўлим

боғлар яратиб қўйдик. Булар бари бир тараф бўлса, тарғил олманинг таровату кўрки бир тараф. Унга меҳримиз чиндан бўлакча...

Электр поездининг иккинчи вағонида қатнаган серзавқ инсонлар ҳозир турли жойларда яшаб, ишлаб юришгандир. Давра маликаси, гўзал юзли тарғил олма эгаси ҳам омон-эсон бўлсалар керак. Мен уларни қўмсайман, соғинаман. Олма пишганда уларни ҳар йили боғимда кутаман. Абдуманноп ака ҳаққи-хурмати учун дуои фотиҳани ҳеч қачон унутмайман. Сиз ҳам шу тароватли дамларда азиз меҳмонимиз бўлинг, азизларим!...

СИРТЛОН

Воқеий ҳикоя

Йил жуда оғир келган эди. Қиш яримламасдан ем-хашак тугади. Чорвадорлар қамиш, ажриқ илдизи, янтоқ қидиришиб, ҳар куни изғиб юришарди. Шермат ака ҳам шуларнинг бири эди. У ўшанда тентирай-тентирай, тунга қолиб кетди. Энди кўрага тезроқ қайтиш керак: очқаб юрган йиртқичлар кўйларни қириб ташлаши мумкин.

Чўпон ночор отни қичаб борарди. Ҳавода юлдузлар чарақлайди. От туёғи остида қор ғирчиллайди. Совуқ ва жимжит тунда бу овоз узоқ-узоқларга эшитилаётгандек. Бўрилар қорин қайғусида тўп-тўп бўлиб юришарди. Бундай кезде улар одамни ҳам аяб ўтиришмайди. Бирдан шу хаёл калласига келган Шермат аканинг баданида “чумоли ўрмалади”. У ортига – бир-бирига мингашиб ётган тепаликларга тез-тез қараб кўя бошлади. Ёмонлагур отнинг дам-бадам пишқириши-чи! Бўриларни атайдан чақиришдек бир гап-да, бу! Ҳаво ҳам, теварак-атрофдаги манзара ҳам совуқ, даҳшатли эди. Тоғ тепасидан эндигина узилиб чиққан баркашдек ой ҳаммаёқни ёритиб, чўпон жонига сал-пал ора кирди. Ой нурида “мудраб ётган” тепаликлардаги сирти музлаган қорнинг ялтириши ҳам хунук ва кўрқинчли эди. Кўчки тушиб, яланғочланиб қолган тепаликларнинг туби ўпқонга ўхшайди...

Йўл юзида қирғизлар яшайдиган кичикроқ бир қишлоқ бор, лекин уям ҳали узоқда. Ойнинг доғли юзига кўзи тушган Шермат аканинг хаёлида ҳомиладор хотинининг чехраси жонланди. У хотини, болалари ёнига етиб олиб, тинчгина яшашни жуда-жуда кўмсади шу топда...

Бирдан қандайдир хавфни сезиб, Шермат аканинг вужуди музлаб кетди. От ҳам кишнаб юборди-да, шашт билан олдинга интилди. Чаптастлик билан ўзини эгарда аранг ўнглаб олган чўпон ортга кўз ташлади. Қуйироқдаги ёнбағирда бир гала бўри елиб келарди. Шермат ака отга устма-уст қамчи босиб, олдиндаги қишлоққа етиб олмоқчи бўлди. Тузуқроқ боқув кўрмаган қирчанғи тезроқ югуриш ўрнига инқиллаб, секинлай бошлади. Орадаги масофа тобора қисқармоқда эди. Охирги шу дамларда Шермат аканинг хаёлига сўнгги нажот чораси келди. У от бошини сой бўйидаги ташландиқ боғ томон бурди. Боққа аранг етиб олган чўпон дастлабки учраган олма дарахтининг йўғонроқ шоҳига осилди. Сўнг эгардан азот кўтарилди. Адойи тамом бўлган от шу ондаёқ оч бўрилар қуршовида қолди. Дарахт устига чиқиб олган Шермат ака пўписа қилиб ҳайқирар, йиртқичлар эса бунга жавобан тишларини шақиллатиб ириллашар, ирғишлашар, гўё чўпонни мазах қилишар эди. Бўрилар отни ағдаришиб, тилка-пора қилишди. Гўштини очкўзлик билан ютиб, суякларини шарақлатиб ғажишга тушдилар. Тақдирга тан берган Шермат ака эса дарахт устида томошабин бўлиб ўтирарди.

Анча олисдаги қишлоқчадан итларнинг вовуллашлари аниқ эшитилиб турар, ора-сира бир кучукчанинг ҳам заифгина товуши қулоққа чалиниб қолар эди. Итларнинг вовуллашларига парво қилмаётган бўрилар кучукчанинг овози эшитилган заҳоти гўшт ейишдан бараварига тўхтар, диққат билан қулоқ солишарди.

Ота-бобоси чорвадор ўтган Шермат ака улардан кўп воқеалар, хангомалар тингланган. Ҳозир шу суҳбатлардан бири ёдига тушди.

– Баъзи ит якка кучук туғади. Бўрилар унинг овозидан таниб, кичиклигидаёқ бўғиб кетишади. Шу кучук омон қолса, етилгач, бўриларга қирон келтиради. Унинг номини Сиртлон деб аташ керак. Сиртлонни фақат онадан якка туғиладиган Арслон-бўри енгиши мумкин, - деган эди дадаси. “Қишлоққа соғ-саломат етиб олсам, кучукчани излаб топганим бўлсин...” Олма дарахти устида совуқданми, ғазабданми, қалт-қалт титраб ўтирган чўпон шу ниятни кўнглига туғиб қўйди.

Бирпасда отни хомталаш қилган йиртқичлар тепаликлар ортига ўтиб, кўздан ғойиб бўлишди. Шермат ака кесакдек увишган баданларини ишқай-ишқай, қишлоқча томон йўл олди.

Кучукчани топиш қийин бўлмади. Тахмини тўғри чиқди. Чиндан ҳам у якка туғилган,

бўлалиги шундоққина кўриниб турарди. Юришган ишнинг буёғи ҳам осон кўчиб, Шермат ака билан улоқ тортишиб юрган тенгқури Эшимбет ака эшик очди.

– Жонинг фойдага қопти, отабий! – деди воқеани эшитиб ғоят ҳаяжонланган мезбон. – Бир кучук нима деган гап, сендай мард одамдан жонниям аямаймиз. Бироқ тоза емиш билан яхшилаб боқ. Шундай қилсанг, мана, кўрасан, бўрилардан қасдингни олиб беради.

* * *

Шермат ака кўчиб борадиган яйлов тоғлар қуршовидаги каттагина текислик бўлиб, уни Толмайдон дейишади. Бу сайхоннинг қоқ ўртасида тўнкарилган тоғорага ўхшаш катта бир тепалик бор. Унинг ёнбошидаги тошлар орасидан булоқ қайнаб чиқиб, пастга оқади. Булоқ бўйида ўсган улкан тол дарахтининг шохлари ҳар тарафга тарвақайлаб кетган. Чўпон тоққа кўчганда мудом шу дарахт соясига ўтов тикади. Сиртлон эса тепалик устидаги уясида яшайди. Шермат ака ўша жойда ити учун икки қаватли “қаср” қуриб берган. Ҳаво очик кунларида ити устки қаватда пойлоқчилик қилса, ёғингарчилик ёки жазирама кезларда панага тушиб олади. “Ҳар иккала жойдан ҳам итим тўрт томонни кузата олади. Сиртлонимни эса сиртдан бирон зот пайқамайди...” Ити учун берилиб ошён қураб экан, шундай хаёл қилганди чўпон. Бир воқеадан кейин Сиртлоннинг рақиблари, айниқса бўриларнинг анойи эмаслиги маълум бўлди...

Ўша куни – кечга яқин Сиртлон тепаликдаги уясини тарк этиб, ўтов олдига келди. У каттик безовталанар, кунчиқарга қараб тинмай ириллар, сира тинчий олмас эди. Қоронғи тушгач эса, Шермат аканинг ҳай-ҳайлашига қарамай ўтов ичкарасига кириб кетди. Туни билан чўпон ҳам, ит ҳам кўз юммадилар. Тонг саҳарда ташқарига қараган Шермат ака Сиртлоннинг безовталаниши сабабини тушунди. Ўтов эшигидан беш-олти қадам нарида, туси сарғиш, ёлдор, кулоғи қоп-қора, қадди-басти Сиртолондан ҳам тикроқ Арслон-бўри хужумга шайланиб турарди. Бўри билан итнинг кўзлари бир-бирларига қадалган. Иккаласи ҳам киприк қоқмасди. Шошганда лаббай топилмас деганларидай, ўғлоқлик милтиқ қолиб, чўпон ўтов бурчида турган дўлана сўйилни кўтариб ташқарига югурди. Бўри чўпонга ташланмоқчи бўлди-ю, ютқазди. У итнинг кўзидан кўз узиши биланоқ Сиртлон ўтовдан ўқдек отилиб чиқиб, бўрининг томоғидан олди. Зарба устига зарба бериб, уч-тўрт бор силтаб ташлади. Шунинг ўзида “шилқ” этиб тушган йиртқич қайта бош кўтаролмади. Сиртлон энг хавфли душманни даф қилгач, жон-жаҳди билан тепалик ортига отилди. Айғирга сакраб миниб, Шермат ака ҳам ити ортидан от солди. Тепалик панасида пойлаб турган бўрилар тизилганча Чотқол чўққилари томон қочиб боришарди. Улар сардорларидан айрилганларини сезиб, жон талвасага тушиб қолгандилар. Бўрилардан биронтаси ҳам қутулиб кетолмади. Сиртлон зумда навбатдаги йиртқичга етиб олар, жон жойидан тишлаш баробарида силтаб орқага улоқтириб юборар эди. Биргина шу зарбадан сўнг бўри қайта ўнглолмасди.

– Мени емоқ бўлиб ортимдан тиш қайраб югурганларинг учун бу! – дея чалажон бўриларнинг бошларига сўйил билан туширарди чўпон.

* * *

Ёввойи жониворлар учун ўша йилги қиш яна қахрли келди. Қор узлуксиз ёғиб, тоғлардаги керага тошларни ҳам кўмиб юборди. Инсон зотига қорасини кўрсатмайдиган тўнғизу кийиклар емиш излаб қишлоқ ичкарасигача тушиб кела бошладилар. Яқин атрофда бўрилар ҳам кўпайишиб қолди. Эҳтиётсизлик қилиб тунда эшик очган фалончига оч бўри сапчибди, деган совуқ хабар тарқалди. Одамлар қоронғи тушмасданоқ эшик-тешикларни беркитишиб, оғил-отхоналарни маҳкамлаб кўядиган бўлишди. Бари бир дам у-дам бу хонадондан кўй-эчкилар йўқолиб турарди. Қиш чўзилган сайин ит ва кучуклар ҳам дом-дараксиз кетаверди...

Бундай олғирликка бўри қодир эмас. Сирли йиртқич жуда эпчил ва айёр эди. Дала айланган овчилар ҳатто унинг изини ҳам топиша олмасди. “Ўғри” қуш эмаски, ўлжасини кўтариб учиб кетса. У ҳар куни келавермасди. Қачонки, бўрон кутурганда ёки қор бўралаётган тунда пайдо бўлар, манман деган хушёрларни ҳам доғда қолдирарди. Ваҳимали гапларни эшитган қишлоқ кишилари кечаси тугул кундузлари ҳам кўчага чиқишдан чўчий бошладилар...

Шермат ака оғир кезларда ҳар доим ҳамқишлоқларига ёрдам бериб келган. Ёши ўтинқираб қолганига қарамай, дала-тоғларда от сурганда ёшу қари барабар ҳавасланиб қарайди унга. Эгасининг норғул гавдасига бақувват тулпор ҳам жуда мос тушган. Бу отни “Қадимги асл отлардан қолган туёқ”, дейишади. Ўзи қизғиш, ёли оқ тусли жонивор кўпқарларда улоқни олган эгасини марра сари учириб бораётганда далалар ларзага келади, яқинига йўлашга бошқа бедовларнинг юраги бетламайди.

Шермат ака отидан ҳам кўра итига кўпроқ ихлос қўйган. Юқоридан келган комиссиями, мухбирларми, чўпонни мақтай бошлаган заҳоти у: “Ҳа, энди гап итим билан отимда”, деб кесиб кўя қолади. Чўпон ваҳимали мишмишларга дастлаб унчалик эътибор бермади. Қуёнюрақлар аравани қуруқ опқочаётган бўлсалар керак, деб ўйлади. Ўзининг қўрасидан кетма-кет икки тўкли йўқолгандан кейингина аҳвол жиддий эканлигига ишонди. Сиртлон росмана етилган, анча йилдан бери уни бирон йиртқич доғда қолдирмаган эди. “Ё итим танбаллашиб ғафлат босди, ёки рақиб зўр”.

Шу хаёл оғушида айғирнинг айилини тортаётган чўпон ёнида Сиртлон бош эгиб турарди.

– Ҳечкиси йўқ, полвон, – деди Шермат ака унга бир қараб қўйиб. – Ҳар замонда мағлубият алами ҳам керак. Бўлмаса жудаям кеккайиб кетамиз.

Тулпорини миниб, Сиртлонни эргаштириб чиққан Шермат акани кўрган ҳамқишлоқлари, энди тинчиб қолармиз, деб енгил нафас олдилар...

Ёзу қиш елкасидан оппоқ муз аримайдиган Чотқол чўққилари куздан бошлаб мудом туман ва булутлар куршовида қолади. Ўзига обдан ишонган, манман деган овчиларгина унинг хилват бағрига ета оладилар. Ҳавасмандлар гапи билан айтганда зиғирмой паловидан илиги тўқ ўсган Шермат овчи забардаст йигитлик йилларида бу тоғларнинг этагидан кириб, ёқасидан чиқарди. Чотқолнинг ҳамма сир-асрорлари унга беш қўлда маълум.

Қалин туман босган тунд чўққиларга бир оз тикилиб тургач, Шермат ака ўзича режа тузди. У отининг бошини тоққа эмас, теман дала томон бурди. Тунда ёққан қор ҳамма изларни беркитиб юборган эди. Отини оҳиста одимлатаётган чўпон ҳар саккиз-ўн метр масофада сезилар-сезилмас қолган изларга тикилганча ўйлаб борарди: “Рақибимиз осонликча жон берадиганга ўхшамайди...” “Ёмонжар”нинг хилват жойидаги манзара Шермат ака тусмолини тасдиқлади. Чўпон узангига таянганча ярим энгашди-да, қор остида дўппайиб турган тошлардан бирини қамчин сопи билан туртиб юборди. У тош эмас, тишлари иржайганча қотиб қолган ит калласи экан. Қолганлари ҳам қўй, эчки ва ит бошлари эди. Буларни ўнлаб чақирим масофага орқалаб келган паҳлавон ким бўлди экан?

Сиртлон кўзлари ёниб жангга шай турар, дарё бўйидаги қалин толзорга қараб ириллар, бироқ ичкари киришга ботинолмас эди. Шермат ака бирпас иккиланиб тургач, Сиртлонни эргаштириб ортига қайтди. Чўпон номаълум ёв билан олишишни кейинга қолдирди. Бир зарба билан бутунлай даф қилиш керак. Шу ниятда у пухта режа туза бошлади.

Кейинги икки кун давомида ҳаво очилиб кетди. Қаттиқ совуқ бошланди. Бундай шароитда бирон-бир воқеа рўй беришига чўпоннинг кўзи етмасди. Шундай бўлди, бу кунлар тинч ва осойишта ўтди. Учунчи кунга ўтар тунда кучли шамол қўзғалди. Пешиндан сўнг эса ҳавони қалин булут қоплаб, қор учқунлай бошлади. Буни кўрган Шермат ака зудлик билан ҳаракатга тушди. У тахмин қилган жойларига тузоқ ва қопқонлар қўйди, милтиқларини яхшилаб созлади, ўз ётоғидаги печ ёнига кўпроқ ўтин-кўмир ғамлади. Сиртлонни эса девори энг баланд қўй саройи ичига қамади. “Қўй кетса-кетсин, Сиртлонни сақлаб қолиш керак”, деган ниятда шундай

қилди чўпон.

Қор бетиним ёғар, устига-устак бўрон кучайиб борар эди. Ярим тунга қадар пистирма куриб ўтирган чўпоннинг суяк-суягидан совуқ ўтиб кетди. У ётоқхонасига қайтиб, кўрпачага ёнбошлади. “Йиртқич тоққа чиқиб кетдимикин? – хаёлга толди Шермат ака чирсиллаб ёнаётган ўрик ўтининг қип-қизил оловига тикилиб – Бу “киши”, одатда, қор ёғаётганда ёки бўрон авжга чиққанда ташриф буюргувчи эди. Хануз дараги йўқ”...

Анча толиққан чўпонни иссиқ элитди. Деворга суяниб, милтиғини бағрига босганча, беихтиёр мизғий бошлади. Қанча вақт ўтгани номаълум, ўткир хуштакдек чинқирик ва Сиртлоннинг дарғазаб ўқириши уни уйғотиб юборди.

“Эҳ, аттанг, итимдан айрилиб қолдим-ов!”

Чўпон қўштиғининг тепкисини кўтариб, ханжарни шай тутганча, Сиртлон қамаб қўйилган сарой ичкарасига югурди. Ўтакалари ёрилгудай бурчак-бурчакка тикилишиб турган қўйлардан ўзга тирикжон кўринмасди.

“Оббо, касофат! Сиртлонимни ҳам “Ёмонжар”га илиб кетибди-да! – ўз-ўзидан ғоят дарғазаб бўлди Шермат ака. – Ўл, баттар бўл, танбал уйкучи!...” У бир-бир босиб кўрадан чиқди. Туман бостириб келаётган далаларга тикилар, ғазабдан чўпон тишлари ғичирларди: “Қани энди, номард қароқчи билан юзма-юз келсаму армонсиз олишсам!..”

Шу пайт Шермат ака қулоғига Сиртлоннинг овози ингандек бўлди. У ўзини гуппа ерга отди, кўзларини чирт юмди. Юзини совуқ қорга босганча нафасини ичига ютиб, бутун вужуди билан қулоқ солди. Ит улиши яна такрорланди. Бу чиндан ҳам Сиртлон эди! Чўпоннинг содиқ дўсти ўзига хос овоз билан эгасини чақирарди. Шермат ака ит товуши келаётган “Ёмонжар” томон югурди. Бир чақиримча чопиб боргач, қор устида чўнкайиб ўтирган шарпага кўзи тушди. Етар-етмас итига қўл чўзган Шермат ака бирдан ортига тисарилди-да, қўлига ханжарини олди. Сиртлоннинг остида қандайдир каттакон йиртқич сулайиб ётарди. Чотқол тоғи чўкқиларида хўжайинлик қилиб юрадиган қор қоплони ҳам Сиртлондан қутулиб кетолмабди. Қаҳратон киш ғурурини букиб, чакана ўғирлик қилишга мажбур этган қоплон ўзидан зўрга йўлиқибди.

– “Қизил китоб”га киритилган эркатойни ўлдириб қўйибмиз-ку, – деди итини эргаштириб кўрага қайтаётган чўпон. – Энди унинг жаримасини тўлашимиз керак, полвон...

Шу билан ташвишлар тугаб, энди бахтли кунлар бошланадигандек эди. Аммо кулфатнинг каттаси, душманнинг энг қаттоли олдинда экан.

* * *

Қор қоплони воқеасидан хабар топган ўрмон назоратчиси Сиртлонга кўз тикиб олди. Шу баҳона Сиртлону чўпоннинг боши таъқибдан чиқмай қолди. Назоратчи ҳар келганда унинг фатвосини олиш – оёғи остида қора кўчқор бўғизлаш керак. Бу ҳам етмагандек, Сиртлонни бизга берасиз, деб қисталанг қилаверди. Рад жавоби берган фермерни кунора-ҳафта сайин назоратчи текшириб юради. Кейин... кейин Сиртлон бирданига овқатдан қолди. У олдинги икки оёғига бошини қўйиб, мудом эгасига тикилиб ётар, ич-ичидан бетиним ғингширди. Ити тузалавермагач, Шермат ака зувиллаганча тушиб, мол докторини бошлаб чиқди.

– Итга игна берилибди, – деди кўзойнакли доктор бир қарашдаёқ. – Истасангиз, операция қиламиз...

– Бугунча кутайлик, ўйлаб кўрайлик-чи, – деди фермер йиғламоқдан бери бўлиб.

Эртаси азонда туриб қараса... Сиртлон ўрнида йўқ! Шу-шу, Шермат аканинг ити қайтиб келмади.

ЁЛГИЗ УЧАЁТГАН КАБУТАР

Воқеий ҳикоя

Лайлакқор эринибгина ёғар, Ортиқали иккимиз катта-катта одим ташлаб, бир маромда кетиб борардик. Баланд бўйли, чайир ва кўркам гавдали бу йигитнинг ота-бобоси мерган ўтган, ўзи ҳам табиатнинг танти ўғли эди. Милтиқ кўтариб далагами ё тоққа чикса, унинг ови ўнгидан келмаган кун йўқ. Ҳатто кекса овчилар ҳам уни омади юришган йигит, деб макташади. У кўпдан бери мени овга чорлар, бирга чиксак, қуруқ қайтмайсан, деб ишонтирар эди.

Кузнинг оёғи, қишнинг боши. Биз ов қилишни мўлжаллаб жўнаган тоғлар сафида энг баланд ва салобатли бўлмиш Қорақия чўкқиларини одатдагидек қалин туман ўраб олган. Шипшийдам далалардан, ташландиқ боғлардан ўтиб бормоқдамиз. Яланғоч дарахтларда ҳаёт нишонаси қолмаган, бошларини эгиб, тумтайиб туришибди.

Ортиқали: “Енгил, қуруқ қор ёққандан кейин ов яхши бўлади”, дер эди. Кеча шундай қор ёғди, мен катта овдан умид қилиб, дўстимга эргашгандим.

Қор ҳамон учқунлаб турибди, ҳаво анча совуқ. Шунга қарамай, бирпасда қора терга тушиб кетдим. Ҳар қандай кибр-андишани йиғиштириб кўйдим-да, Ортиқалининг изидан одимлай бошладим. Энди оёқ босишларим бир оз енгиллашгандек бўлди-ю, бари бир ўқтин-ўқтин гандираклаб кетаман. Бир баҳона топиб, ортимга жўнаб қолмоқчиман, бироқ орият йўл бермайди.

Буни сезган Ортиқали ўтмиш воқеалари, ота-бобосидан эшитган ов хотираларидан гап бошлади. Аввал лоқайдлик билан эшитдим, бора-бора қизиқиб кетибман. Баданимдаги тер қотиб, юрак уришим ҳам бир текис изга тушди. Шундай қилиб, тоғ этагига етиб келганимизни билмай қолибмиз.

Ортиқали тўхтади, милтиқни елкасидан олиб, камаридаги ўқлардан иккитасини жойлади. Сўнг бақувват кафтини елкамга қўйиб, менга бошдан-оёқ разм солгач, салмоқлаб деди:

- Мана, совитилган отдек бўлибсан, дўстим. Буёғига чарчамайсан. Овимизнинг барори ўзимизга боғлиқ...

Шундан кейин Ортиқали бугун бўладиган ов режаларини эринмай тушунтирди. Унинг уқтиришича, мен Қоратошнинг чап биқини бўйлаб ов қилиб, Қатортошга ўтар эканман, Ортиқалининг ўзи эса Қоратошнинг ўнг ёнбағридан бориб, Тешиктошга кўтариларкан.

- Шундагина бирор ўлжадан умид қилишимиз мумкин. Чунки мендан учган ёки қочган ов сенга, сендан қайтганлари менга тўқнаш келади, - деди овчи дўстим жўнаш учун чоғланиб.

Ортиқалининг ўзича “фол очиши” кулгимни қистатди. Илжайганимни сезиб қолиб, ўртоғимнинг жаҳли чикмасин, деб тесқари қараб олдим. Иккимиз икки тарафга қараб кетдик.

Мен катта-кичик тошлар орасидан эҳтиёткорлик билан ўта бошладим. Сал юрмай, какликларга йўлиқдим. Чўчиб тушиб, тепкини беихтиёр босиб юборибман. Какликлар осмонда-ю, ўқим беш метрча нарига – қорга санчилди. Эҳ, аттанг, ўқим бекор кетди-я! Какликларнинг гўзал парвозига маҳлиё бўлиб, уларнинг ортидан узоқ қараб қолдим. Улар Қоратошнинг ўнг томонига учиб ўтишган ҳам эдики, у ёқдан кўштиғ милтиқнинг кетма-кет гумбурлаган овози эшитилди. Юрагим ҳапқириб кетди. Сўнг оёқларимни охишта босиб, йўлимда давом этдим. Қийнала-қийнала ниҳоят айтилган маррага яқинлашдим. Шу пайт Тешиктош томонда кўштиғнинг яна гумбурлаган овози тоғларни янградиб юборди. Сал ўтмай, ўша ёқдан бир гала каклик мен томон учиб кела бошлади. Мен уларнинг “ғийт-ғийт” овоз чикаришларига, қанот қоқмай парвоз қилишларига тикилганча қаққайиб тураверибман. Какликлар мени кўриб қолдилар-да, дарҳол чап бериб, нариги тоққа ўтиб кетдилар. Мундоқ қарасам, кўлимда милтиғим отиш учқун шай турибди. “Ношудлигим курсин, - дедим ўзимга дашном бериб, - менинг ўрнимда Ортиқалидек овчи бўлганда борми, камида уч-тўрттасини тушириб оларди...”

Ортиқалининг режасига аввал кулган эдим, энди чинакамига тан бердим.

Бу пайтга келиб булутлар тарам-тарам тусга кирди, куёш ҳам мўралай бошлади. Қатортош шамол тегмайдиган, ҳовончадай дим ва иссиқ жой экан. Шунинг учун бўлса керак, бу тоғнинг қори ҳам доим аввал эриб кетади. Куёш кўриниши билан димоғимга баҳор иси урилгандек бўлди. Тошлар орасидан қулай жой танладим-да, икки кафтимни бошимга ёстик қилиб чалқа ётганча атрофни кузата бошладим. Нақадар гўзал! Тошлар орасидан турли кўкатлар дадил бош кўтармоқдалар. Куёш тафтидан эрий бошлаган қор суви тошлардан “чак-чак” томиб, кўкатлар остига сингиб кетмоқда. Аллақаердан учиб келиб, бехосдан ёнимга қўниб олай деган тоғ чумчуғи қаттиқ чириллади-да, нарироқдаги тошга тушиб, панароқ жойга беркинди. Кейин бошини секин чиқариб, менга каради, чўзиб-чўзиб сайради...

Тешиктош томондан ҳар замон-ҳар замонда ўқ отилади: “Гум-ум, гум-ум!” Тоғлар ларзага келиб, акс садо беради. Гумбурлаш овозларини эшитганимда юрагим яна орзиқиб тушади, мендан тузук овчи чиқмас экан, деган нохуш фикр юрагимга соя солиб ўтади.

“Э, ов бўлмаса, табиатдан роҳатлансанг-чи, нодон!” Шу фикр кўнглимга келиб, юзимни куёшга тутганча кўзларимни юмиб, ҳузур қилаётган эдим, қандайдир қушларнинг майингина қанот қоқишлари қулоғимга чалинди. Секин кўзимни очдим. Бироқ ҳеч нарса кўринмасди. Шундан сўнг, ўрнимдан кўзғалиб, тошлар орасидан мўраладим. Ана менга ов! Эллик-олтмиш метр чамаси наридаги катта керага устида бир гала ёввойи каптар ўтирарди. Юрагим қаттиқроқ тепа бошлади. Мен изламасам ҳам ўзлари келиб қолганини қаранг! Ишқилиб, энди булардан қуруқ қолмай...

Ҳаяжонимни боса олмай, қўлларим титраганча милтиқни ердан кўтардим. Кўндокни ўнг елкамга қўйиб, чап кўзимни юмдим-да, галанинг қоқ ўртасини мўлжалладим. Ўзларига қаратилган ажалдан тамоман беҳабар бу қушлар ороланиб таранишар, бир-бирларини ялаб-юлкашарди. Юрагим “жиз” этгандек бўлди. Сал турсам, ўқ узолмай қоладиганга ўхшайман. Кўзимни чирт юмдиму, тепкини босиб юбордим! Гумбурлаш билан бирга, кучли зарб мени орқага силтаб ташлади. Каптарлар гуриллаб ҳавога кўтарилди. “Наҳотки ўқим яна бекор кетди?!” Шу пайт тошдан-тошга урилиб, пастга қулаб тушаётган каптарни кўриб қолдим! Қувончдан энтикканимча, сакраб туриб, ўлжам томон югурдим. Жон талвасасида типирчилаётган каптар ёнига етиб келиб, қўлимни чўздим-у, бўшашиб туриб қолдим. Менинг айбим билан бир беозор қуш жон бераётган эди. Бунинг устига, шу зумда юз берган антиқа синоат мени баттарроқ лол қолдириб, қалбимни зирқиратиб юборди. Не кўз билан кўрайки, узоклашиб бораётган каптарлар орасидан биттаси ажралди-да, тўппа-тўғри мен томон шиддат билан учи кела бошлади. У бор-йўғи ўн метрлар чамаси нарига, бояги каптарлар ўтирган жойга келиб қўнди. Боёқиш бетоқатланар, чиройли бўйнини чўзиб тўрт томонга аланглар, ҳар қандай хавф-хатарни унутиб, йўқотиб қўйган жуфтини ахтарарди.

Кўнглимдаги хурсандчилик ўрнини ўз-ўзимга нафрат ва қандайдир азоб ҳисси қоплади. Бироқ, начора, эндиги афсусдан фойда йўқ. Назаримда ўзим ҳам тош устида мунғайиб ўтирган каптар аҳволига тушиб қолгандим.

Шу пайт тошдан-тошга сакраб Ортиқали етиб келди. У ёнига ўнтacha каклик осиб олганди.

– Э, ҳа... овлар чакки эмас-ку, дўстим, – ҳазиллашди у ўлиб ётган каптарга имо қилиб. – Энди қайтамизми?

Мен маъюс бош ирғадим. Кўнглимга ҳеч нарса сиғмас эди.

Катта йўлга тушиб олганимиздан кейингина қўлимда ҳеч нарса йўқлигини Ортиқали пайқаб қолди.

– Ие, ўлжанг қани? – деди у ажабланиб.

– Мендан овчи чиқмас экан, тушириб қўйибман...

– Зарари йўқ, – деди Ортиқали. – Хафа бўлма, бу сафар дуруст ов қилолмаган бўлсанг, мана кўрасан, кейинги гал ишинг албатта юришиб кетади. Томнинг бошига бирдан чиқиб бўлмайдиган, ошна! Манави какликларнинг ярми сеники, энди қовоғингни оч, келишдикми?

“Майли”, дегандай бўлдим. Негадир бу ҳақда суҳбатлашгим келмасди. Ортиқали бугунги чиройли ови тафсилотларини сўзлар, мен бўлсам, ўқтин-ўқтин қанот қоқиб, олис уфқлар сари учиб кетаётган ёлғиз каптарни ўйлардим...

*“Ҳаёт” газетаси,
2010 йил 7 октябрь сони.*

АЙИҚ БИЛАН БЕЛЛАШГАН ПОЛВОН

Воқеий ҳикоя

Қундуз тоғани саксон билан тўқсон орасида десангиз, ҳеч ким ишонмайди. Жуда дароз эканлигига қарамай суяги енгил бу одам бир жойда ўтиролмади, сою қирлар, ҳатто тоғу тошларгаям чикиб тушаверади. Чилланинг айни жазирама палласида тупроқли кўчаларни попиллатиб ялангоёқ кезгани кезган. “Азиз жонни намунча қийнайсиз? Ётмайсизми, неваравараларнинг тилагини тилаб?!” деганларга жавоби битта: “Аяган кўзга чўп тушади. Юрмасанг бу оёқ деганлари дангасалашиб боровуради. Охир-оқибат юрмай кўяди. Ана, иннайкейин, бошқалар тугул бола-чақангаям ёқмай қоласан, ишлатган саринг ишлайверади.” Оёқ жонивор ҳам бор-да, Тоғада: тупроққа тушадиган излар энг улкан айиқ полвонниқидан бир ярим, икки баробар катта. Шундан хулоса чиқариб, бўю бастни тасаввур қилаверинг...

Қишлоғимизда клуб қурилиши бошланганда ўнинчи пахсасига Тоғанинг бир ўзи лой отиб берган экан! Тумонат одам, аммо ҳеч кимнинг қулочи етмаган-да, ўнинчи пахсага! Дароз бу одамнинг феъл-атвори ажойиб: қувноқ, беғубор, содда ва самимий. Қишлоғимизнинг энг юқорисидан ҳам олисроқдаги сой бўйида бостирма уй бор. Қундуз тоға бу кулда ўзига деярли тенгқур кампири билан умргузаронлик қиларди. Норимжон оча чоли сингари серғайрат, ишлаб чарчамайдиган, истараси иссиқ кампирлар хилидан. Каттакон ҳовлидаги юмушларни бир ўзи саранжомлаб, ҳаммаёқни ёғ тушса ялағудай қилиб, чолини жимгина кутиб ўтираверади. Қундуз тоға эса кўчадан бери келай демайди, санғигани-санғиган. Қишлоқнинг тўрт тарафига тарқалиб кетган бола-чақалари, невараваралариникига ҳар куни бир-бир кириб ўтмаса кўнгли жойига тушмайди. Биров ҳашарга чақирса сахар-мардондан борволади. Ғоят саховатли, олижаноб бўлгани учун уни ҳамма тоға деб чақиради. Бу одам юртнинг тоғаси, деб мактаб ҳам қўйишади. Кечқурунлари уйига қайтаётиб, маҳалламиз гузарида баъзан биз билан ярим тунгача ҳангомалашади. “Очамизнинг ёлғиз ўзлари қолиб чўчимайдиларми?”, - десак, “Бувиларинг чумчуқни кўзидан урадиган мерган-ку, чирақайларим!”, - деб кўяди гумбурлаган овоз билан жилмайиб.

Бобога ҳаммамиз ҳавас билан қараймиз, гапга соламиз, ҳатто баъзан ҳазиллашиб ҳам кўямиз. Жуда кеч қолиб олдимиздан тўхтамай ўтаверса, баравар салом беришни бошлаймиз: “Ассалому алайкум, Қундуз тоға!” Дарҳол жавоб қайтади: “Ва алайкум ассалом, чирақайларим!” Жаннати бу инсон кўздан кўринмай кетиб, то тоғдаги уйига етгунча биз жўр бўлиб, салом бераверамиз-да, жавоб кутамиз. Қулоқларимизга элас-элас товуш келади: “Ва алайкум ассалом, чирақайларим!...”

Қундуз тоғанинг йигитлик чоғлари айиқлар билан “беллашиб” ўтган дейишади. Бобомиз биз билан мулоқот пайтларида кўпроқ болаларни гапиртириб, мароқ билан тинглайди, баъзи ўринларда астойдил ва беғубор ҳо-ҳолаб, ўтиришимизни безайди. “Энди навбат сизга-да, тоғажон! – уни гапга соламиз бизлар ҳам кўярда-кўймай.

– Айиқ болаларини қандай қилиб қутқарган эдингиз?

– Оббо, чирақайларим-эй, бунимдан эшитгансизлар?

– Энди, чала эшитганмиз-да, сиз тўлиқ қилиб айтиб беринг, илтимос! – қисташни кўймаймиз.

– Куз кирган, айни пишиқчилик пайтлари эди, – ҳикоясини бошлайди бобо. – Олис арчазорлар орасидаги қари арча қавагида ўзимгагина маълум асалари уяси бўларди. Ҳар йили чикиб, ортилиб қоладиган бир-икки челақ асални олиб қайтгучи эдим. Шунисиям борки, баҳор яқинлашганда яна бир хабар олардим. Агар овқати камайган бўлса, ариларни озиклантириб кўярдим. Ахир, улар бир мартамас, ҳар йили керак-да, чирақайларим, тўғримми?”

Биздан тасдиқ жавобини олгач, давом этарди бобомиз.

– Бир гал арчазорга яқинлашганимда ари ини томондан “тақ-тақ” этган овоз эшитила

бошлади. “Оббо, кимдир асал олиш илинжида арчани кесяпти, чоғи”, одимимни тезлаштирдим. Яқин бориб қарасам, мендан яхшигина тарсаки еган катта она айиқ ари ини бор айришоҳ устига ўтирволиб, қўлида тош, кучи борича арчани ураяпти. Мақсади – айришоҳни икки бўлиб юбориб асални олиш! Ҳов, бадбахт, болаларинг қани?! – бақирдим овозим борича. Айиқ мени кўрдию, таниди. Чунки ўринсиз қилмиши учун тарсаки еган эди-да! Хуллас, тошни ташлаб, тура қочди. У икки боласи билан қишдан чиқиб, эргаштириб юрганини кўргандим. “Болаларини ҳалитдан ажратибди-ёв, бу нодон?” Борсам, айиқлар бола ажратадиган зов остида икки айиқча хўнг-хўнг йиғлаб ўтиришибди. Одам боласи йиғисининг ўзгинаси. Мишиқ-тупуклари оқиб кетган, мушти билан артиб-артиб қўйишади. Дам олволгач, яна тепага тирмашишади, думалаб-думалаб зов тагига тушишади-да, яна ўтириб йиғини бошлашади. Бола ажратишда айиқлар одати шунақа: қалтис бир тепаликни танлаб, ўзлари чиқиб кетади, болалари зовда қолаверади. Обдан қийналиб чиқволгач, болалар мустақил яшаб кетадилар. Бу айиқ болалари ҳали жуда кичик, тепага чиқолмай, очдан ўлиб қолишлари мумкин эди. Бориб, иккаласини тутдим-да, тепага навбатма-навбат чиқариб юбордим. Қарасам, онаси тоғ устидан мўралаб турибди. Унга мушт ўқталиб дағдаға қилиб қўйдим. Эртасига атайлаб арчазорга чиқиб, уларни кузатдим. Иккала боласини эргаштириб юрганини кўргач, кўнглим таскин топиб, асалари билан машғул бўлдим...

– Ўша айиқнинг қулоқ-чаккасига тарсаки туширишингиз сабаби нимада эди?

– Бир кун қишлоқ аричилари шикоят қилиб қолишди: баҳайбат бир айиқ кечаси келаркан-да, ари уясини синдириб, асалини еб кетаркан. Улар: “Айиққа шикаст етказмасдан ёрдам кўрсатсангиз”, дейишди. Ойдин кеча эди, қалинроқ кийиниб, ари уялари ёнида қурилган чайлада пойлаб ўтирдим. Бир маҳал, кўзим уйқуга кетган экан, қандайдир шарпадан уйғониб кетдим. Секин эшикни очиб қарасам, каттакон айиқ инқиллаб-синқиллаб ари уясини кўтариб, зовга олиб кетяпти. У яшикни тепадан пастга отиб пачақлар экан-да, асалини еб кетаркан. Мен очган эшик овозидан айиқ сергакланиб, яшик орқасига ўтиб яширинган бўлди. Илдам эмаклаб бордим-да, даст ўрнимдан турдим. Худди шу аснода айиқ ҳам ўрнидан кўтарилган экан. Иккимиз сутдек ойдинда юзма-юз туриб қолибмиз. У менга зарба бериш учун ҳаракат бошлаши ҳамон қулоқ-чаккасига тарсаки тортиб юбордим. Айиқ юзтубан кетиб, тўрт оёғи осмонда бўлди. Дарҳол ўрнидан турган эди, бор овозимни қўйиб:

– Йўқо-ол, маймоқ! Нақ терингни шилволаман! – деб ҳайқирдим. Тоғлар гумбурлаб кетди. У пайтларда айни кучга тўлган чоғларим эди-да, чирақайларим. Ўғри айиқ ўмбалоқ оша-оша қочиб боришини кўриб, ўзимни тутолмайман, хоҳолагандан хоҳолайман!.. Шу-шу у асалари уяларига яқин йўламайдиган бўлди.

– Энди, айиқ билан кураш тушганингизниям айтақолинг, буважон! – яна гапга тутдик бобомизни.

– Майли-ю, бу сўнггиси. Норимжон бувиларинг ухламай кутиб ўтиргандир, – яна ҳикоясини давом эттирди Қундуз тоға.

– Қишлоғимизга бир кун айиқ ўйнатиб юрганлар келибди. Ўринловчи эшикни очиб: “Сизни Хулқар ота сўраяпти, айиқ билан кураш тушар экансиз!” – дейди. Хулқар деганлари қишлоқ оқсоқоли. Мен билан қадрдон, унинг гапини икки қилиб бўлмайди. “Оббо, шуниси етмай турувди!”. Борсам, қишлоқнинг ёшу кексалари гузарга йиғилган, ўртада каттакон эркак айиқ ҳунар кўрсатяпти. Қани хамир қоринг, деса, икки қўллаб ерни савалайди, лой пишитинг, деса, типпатик туриб икки қўлини орқага олганча салмоқлана-салмоқлана лой пишитади...

– Ана, полвонимиз! – Оқсоқол айиқ ўйнатувчига мени кўрсатди. Айиқ ўйнатувчи оқсоқолга шартини айтди: “Полвонингиз агар айиқни йиқса, манови радиони олади. Кучи етмай қолса, ҳаммадан бир сўмдан йиғиб беради.”

Хулқар оқсоқол менга қараб, нима қиламиз, деган маънода имлади. Қарасам, айиқнинг жуссаси икки юз килодан зиёд.

– Айтиб қўяй, – қўшимча қилди айиқ эгаси. – Бу депараларда ҳозиргача маймоғимизни ҳеч

ким йиқолган эмас!...

Юрагимда хавотирлик ҳисси уйғонди: бу айиқ тушмагур курашнинг обдан ҳадисини олган кўринади, йиқилиб шарманда бўлсам-а! Кейин қишлоқда қандоқ бош кўтариб юраман!” Шу пайт сизлар сингари чирақайларим қийқириғи оламини тутди: “Тоғажон, бўш келманг, кураш тушаверинг, мана, биз бормиз!..” Айиқ полвон билан қандоқ беллашиб кетганимни ўзим сезмай қолибман. Бир чирпиниб кўтаролмадим. Қарасам, айиқ белимдан маҳкам тутиб, кўтариб отишга чоғланяпти. Сал суствлашсам иш пачава. Бутун кучимни билагимга йиғдим-да, “Ё, пийрим!” деб ҳайқирганча айикни даст кўтариб ёнбошга урдим! Оламини қийқириқ босиб кетди. Ғазабланган айиқ ўрнидан тура келиб, менга човут соляпти. Йиқилиб ўрганмаган экан-да! Шунда айикнинг кулоқ-чаккасига биринчи марта тарсаки тортиб ағдариб ташлагандим!...

– Мукофотни олганмисиз? – чувиллашдик баримиз бараварига.

– У пайтларда электр яқинда келган, радио деганлари жуда антиқа нарса эди. Идорангизда эшитиб ўтирасиз, деб кадрдоним Ҳулқар оқсоқолга совға қилганман...

Бу суҳбат қишлоғимиз тоғаси билан сўнгги суҳбат эканини қайдан билибмиз. Эртасига азонда шум хабар тарқалди: “Қундуз тоға кечаси туманда адашиб зовга тушиб кетибди, эртага пешинга қадар чиқарилади!..” Ҳаммамиз дафн маросимида ҳасса ушлаб қатнашиб, қишлоғимиз тоғаси учун куюниб-куюниб йиғлаганмиз. Мана, шунгаям олтмиш йилдан зиёд вақт ўтиб кетибди. Ҳануз юрт тоғасини алоҳида эъзоз билан ёдга оламиз...

Дарвоқе, Норимжон оча тақдири нима бўлди, дерсиз? Бола-чақалари шунчалик қийин-қистовга олсалар-да, чолига садоқати туфайлидан, кампир бостирма томдан кўчмади. Умрининг охиригача тоға ўтган кулбада ҳаёт кечирди. Тўғри, набира-эваралари навбатма-навбат ёнларида бўлдилар, иссиқ-совуғидан хабар олиб турдилар. Юздан ошиб оламдан ўтган очани бутун қишлоқ аҳли иззат-икром билан юрт тоғаси ёнига дафн қилдилар.